

Sakprosabøker om innvandring i Norge, Sverige og Danmark 1970-2020

SCANPUB-rapport,¹ Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen
Bergen 2020

Lars Finborud

¹ Rapporten er ikke korrekturlest

Innledning	3
Tendenser i norske sakprosabøker om innvandring	4
1970-tallet	4
«Fremmedarbeiderproblemets»	4
Folkeopplysning. Fra fremmedarbeider til innvandrer	7
1980-tallet	9
Innvandrerne kommer til orde	10
Innvandringsdebatt: «Grepet strammes»	13
1990-tallet	17
Sosialantropologene og den polariserte innvandringsdebatten	17
Innvandrere tar ordet	28
1990-2020	34
Kritiske stemmer om innvandring og relaterte fenomener	34
Antirasisme og forsvar for innvandring og flerkultur	50
Personlige beretninger og intervjuer	56
Danmark	66
Lignende tendens på 1970-tallet	66
1980-tallet: Større omfang og høyere refleksjonsnivå	67
Danmark 1990-2020	70
Mer omfangsrik og krassere innvandringskritikk	70
Antirasisme og forsvar for innvandring og flerkultur	79
Personlige beretninger og intervjuer	83
Sverige	85
1970- og 80-tallet: Stort omfang sakprosa fra etablert forskningsmiljø	85
Kritiske stemmer	94
Antirasisme og forsvar for innvandring og flerkultur	103
Personlige beretninger og intervjuer	107
Kronologisk liste over sakprosabøker om innvandring	110
Norge	110
Danmark	115
Sverige	120
Andre kilder	126

Innledning

I denne rapporten vil jeg se nærmere på sakprosabøker om innvandring i Norge, Sverige og Danmark i perioden 1970-2020. Hovedformålet er å vise tendenser og utviklingslinjer i tema, argumentasjon, språkbruk, omfang og sjangertrekk i utvalget av bøker fra hvert land, og sammenligne utviklingen i de tre landene. Jeg forsøker også å se de aktuelle sakprosabøkene i sammenheng med landenes innvandringsdiskurs generelt, ved å undersøke i hvilken grad bøkene har skapt eller inngått i avisdebatter i sin samtid.

Hovedfokuset har ligget på norske sakprosabøker, mens jeg deretter har sett på bøker fra Danmark og Sverige med Norge som sammenligningsgrunnlag.

Kriteriene som ligger til grunn for utvalget av sakprosabøker er som følger:

- Nyere (1970-) innvandring til Skandinavia inngår som en vesentlig del av bokens hovedtema
- Boken er utgitt på norsk/svensk/dansk i perioden 1970-2020
- Boken henvender seg (i det minste delvis) til et bredt publikum. Rene forskningsrapporter, avhandlinger, NOU'er, fagbøker og lærebøker inngår som hovedregel ikke. Her finnes det gråsoner, særlig når det kommer til fagbøker, som ofte kan henvende seg både til et smalt fagfelt og den interesserte allmennheten for øvrig.
- Jeg har også veklagt å få med bøker som har «debatt-preg», dvs. som framsetter argumenter og meninger knyttet til innvandring.

Jeg har behandlet disse kriteriene som retningslinjer, og ikke skarpe avgrensninger.

Bøkene er innledningsvis søkt opp via de digitale bibliotekstjenestene nasjonalbiblioteket.no, libris.kb.se og bibliotek.dk, først med søkeordene innvandring/innvandrer og de danske og svenske ekvivalentene. Deretter har jeg prøvd å fange opp relevante bøker som ikke har dukket opp ved disse søkerne ved å bruke et friere utvalg sökeord, som migrasjon, immigrasjon, minoritet, flyktning, asyl og rasisme, i tillegg til å bla gjennom litteraturlister i andre relevante bøker.

Ved hjelp av nasjonalbibliotekets nettside har det vært ganske enkelt å samle inn relevant materiale fra Norge. Fordi en så stor del av norske bøker og aviser er digitaliserte og søkbare er listen over norske sakprosabøker om innvandring utfyllende etter mitt skjønn, spesielt frem til tidlig 2000-tall. Det har vært vanskeligere å bruke de svenske og danske bibliotekstjenestene, på grunn av manglende metadata, stort omfang og vanskelig tilgjengelighet når det kommer til selve bøkene og informasjon om dem utover tittel.

I alle de tre landene har omfanget av sakprosabøker om innvandring økt svært mye i perioden, og særlig mye rundt og etter årtusenskiftet. Jeg har prioritert å lage utfyllende lister og skaffe til veie materiale fra perioden 1970-2000, da omfanget her er noenlunde håndterbart. Jeg har også undersøkt mange bøker fra perioden 2000-2020, men dette må betraktes som et (riktignok stort) utvalg bøker heller enn en helt utfyllende liste, særlig når det gjelder Danmark og Sverige, der kombinasjonen av stort omfang og vanskelig tilgjengelighet har gjort arbeidet særlig vanskelig.

Komplette, kronologiske listen over sakprosabøker om innvandring fra de tre landene finnes i slutten av rapporten, mens jeg i selve rapporten skriver om et utvalg av disse.

Tendenser i norske sakprosabøker om innvandring

1970-tallet

«Fremmedarbeiderproblemet»

Tidlig i 1970-årene fikk man en sterk tilvekst av det man kalte «fremmedarbeidere» i Norge, og spesielt i Oslo-regionen.² Den største økningen kom våren 1971, og fenomenet fikk stor oppmerksomhet i Oslo-aviser som Arbeiderbladet, Dagbladet og VG sommeren 1971, med dramatiske artikler og krigsoverskrifter om «menneskesmugling», «slavehandel», «grotesk rasehat» og dårlige bo- og arbeidsforhold.³

To av de aktuelle sakprosabøkene fra tidlig 1970-tall – *Den billige arbeidskraften* (1971) og *Vi er så gode så* (1975) er basert på omarbeidede artikkeler fra aviser: Boken til Ragnar Kvam jr. er basert på en reportasjeserie om fremmedarbeidere publisert i Arbeiderbladet sommeren 1970, og Gunnar Bull Gundersens bok er basert på artikler skrevet for Dagbladet i 1974. Den tredje aktuelle boken, *Fremmedarbeidere i Norge. En debattbok* fra 1973, er en artikkelsamling basert på innlegg fra to konferanser om «fremmedarbeiderproblemet» som ble arrangert av Kirkerådets utvalg for forskning og utredning høsten 1971.

Begrepet *fremmedarbeider* er definierende for innvandringsdiskursen i Norge på tidlig 1970-tall, før det gradvis forsvant ut av bruk mot slutten av tiåret.⁴ Utrykket ble brukt for å beskrive arbeidssøkende mennesker som kom fra mindre utviklede land med stor arbeidsløshet (Sør-Europa, Latin-Amerika, Afrika og Asia) til mer industrialiserte land med større behov for arbeidskraft.⁵ Denne gruppen endte gjerne opp med å ta lavt lønnet arbeid med dårlig anseelse i landet de kom til.

Begrepet ble sett på som problematisk allerede i samtiden, for eksempel av sosiolog Aud Korbøl, som forsket på pakistanske miljøer i Oslo tidlig på 70-tallet: «Å si at noen er fremmede, kan bety at likhetsideologien settes ut av spill. Et annet forhold er at ordene er med på å forme vår bevissthet og våre handlinger. Å bruke ordet «fremmede» kan bety at de også blir det, som en slags selvoppfyllende profeti.»⁶

² I 1970 var det 2782 arbeidstakere fra Sør-Europa, Latin-Amerika, Afrika og Asia (minus Oseania) i Norge. I 1973 hadde tallet steget til 5253. Antallet pakistanere økte fra 113 (1970) til 1439 (1973). I 1975 bodde åtte av ti pakistanske fremmedarbeidere i Norge i Oslo/Akershus-regionen. Tjelmeland og Brochmann (2003) s. 118

³ Ibid., s. 115

⁴ Ved å bruke ordsøkfunksjonen til nasjonalbiblioteket.no, finner man at begrepene *fremmedarbeider*, -e, -ne gir 374 treff til sammen i de tre bøkene fra 1970-75, mens *innvandrer*, -e, -ne får 24 treff. I tre sammenlignbare sakprosabøker fra tidlig 80-tall – *Fremmed i Norge* (1981), *Vi tier ikke* (1983) og *Fuglen som sluttet å syng* (1984) – opptrer fremmedarbeidervariantene 18 ganger, mens *innvandrer*, -e, -ne gir 142 treff.

⁵ Se f. eks. definisjoner av fremmedarbeider-begrepet i Kvam (1971) s. 7, og Korbøl (2018) s. 38.

⁶ Korbøl: 2018, s. 39. Aud Korbøls forskningsarbeid *Den kritiske fase. Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973* var ferdigstilt i 1973, men ble først utgitt i bokform i 2018.

De tre sakprosabøkene fra denne perioden betrakter fremmedarbeiderfenomenet som et problem, om enn på noe ulike måter.

*

Den billige arbeidskraften (1971) er et godt eksempel på hvordan den radikale venstresiden forstod fremmedarbeiderfenomenet i Norge på 1970-tallet. Ragnar Kvam jr. setter den framvoksende bruken av fremmedarbeidere i industrialiserte land i sammenheng med kapitalisme og klassekamp. Systemet med fremmedarbeidere er en form for «fordekt gjeninnføring av slaveriet» (s. 120) som har negative virkninger både for fremmedarbeiderne selv, hjemlandene deres og arbeiderne i landet de kommer til. Fremmedarbeiderne lider under diskriminering og dårlige arbeids- og boforhold i sine nye land, landene de kommer fra tømmes for arbeidsføre mennesker, og arbeids- og lønnsforholdene i mottakerlandene forverres på grunn av tilfanget av arbeidere som godtar lav lønn og dårlige arbeidsbetingelser.

Kvam jr. viser den problematiske utviklingen gjennom reportasjer om og intervjuer med fremmedarbeidere og arbeidsgivere, og politisk ladede refleksjoner rundt disse. Et for boken typisk resonnement er det følgende, som er knyttet en undersøkelse av organisert import av jugoslaviske arbeidere ved Askim Gummivarefabrikk:

Bedriftsledelsen ved Askim hevder at arbeidsforholdene ved Askim er gode, fordi «betingelsene er som ellers i landet». Når de likevel ikke får norske arbeidere, tyder det på at jobbene ved Askim Gummivarefabrikk er lite attraktive. Vi kan slutte at det er billigere for bedriften å importere fremmedarbeidere enn å bygge ut trivselen ved fabrikken. Jugoslavene på sin side har ingen grunn til å klage over forholdene – til å begynne med er de nesten takknemlige fordi de har fått jobb. Men det skal bli interessant å se hvordan de oppfatter arbeidssituasjonen i Askim etter noen år – når den jugoslaviske referanserammen er byttet ut med den norske. (s. 39)

Resonnementet er preget av en slags underforstått dialektisk materialisme som er typisk for tiden og den radikale venstresiden, en visshet om at utviklingen vil få sin motreaksjon: Bedriftsledelsen har funnet en måte å utnytte de jugoslaviske arbeidernes lave standarder på, men «det skal bli interessant å se» motreaksjonen om noen år.

I *Vi er så gode så. Fra mine fremmedarbeidernotater* (1974) fokuserer Gunnar Bull Gundersen på fremmedarbeidernes kummerlige boforhold i hovedstaden, og den diskrimineringen og fremmedfrykten mange av dem møtte i det norske samfunnet. Boken er ikke politisk ladet på samme måte som *Den billige arbeidskraften*. Den er skrevet i en essayistisk, slentrende, rå og usminket stil, og kombinerer reportasjer fra de slumlignende områdene i Oslo med refleksjoner rundt utenforskning, hjemløshet og rotløshet.⁷ Det mørkete, gjørmete og skitne er et gjennomgangsmotiv, som både er knyttet til de dårlige boforholdene, og fungerer som en metafor for fremmedarbeidernes vanskelige tilværelse:

Det jeg skulle beskrive var til dels ubeskrivelig. Det virker som jeg har fått kikke ned i en avgrunn jeg ikke visste fantes, der folk støter mot et mørke, omrent proporsjonalt med hvor svarte de er i huden. Men det er heller ikke så enkelt. Det er noe bøygaktig, noe til ikke å få tak i. En gjørme man med lette skritt

⁷ Dette er gjennomgangstemaer i Bull Gundersons forfatterskap, utviklet gjennom bøker som *En dagdrivers opptegnelser* (1966), *Fortellinger fra et rastløst liv* (1974) og *De hjemløse* (1977).

kan vandre nesten tørskodd på, men av og til stikker en skospiss ned i og man kjenner en lukt stige opp. Den er ikke til å ta feil av. Likevel er det bare dunstene vi får kontakt med, gjørmen er under oss. For å komme ned i den, må vi skifte så vel hudfarge som identitet. Men det viktigste er at denne gjørmen nå er til å vandre på i vår egen hovedstad, og at vi selv er blant de lettskodde vandrere. (s. 9-10)

Artikkelsamlingen **Fremmedarbeidere i Norge. En debattbok** (1973) består av omarbeidede debattinnlegg om fremmedarbeiderfenomenet holdt av ulike forskere, politikere og samfunnsdebattanter (blant andre Jørgen Karlsen, Odvar Nordli (på tidspunktet statsråd i Bratteli 1), Ivar Bermann, Ottar Brox, Karl Nandrup Dahl, Harald Tambs-Lyche) under to konferanser høsten 1971. Etter noen av artiklene er det gjengitt korte svarinnlegg og motargumenter fra konferansen.

Boken er sterkt problemfokusert, noe som blant annet er tydelig i innledningsartikkelen «Hva er egentlig problemet?», der Jørgen Karlsen definerer de tre hovedproblemene knyttet til fremmedarbeidersituasjonen:

For det første er problemet enormt for den enkelte fremmedarbeider som tvinges til å forlate familie og hjemland for å søke arbeid her. Man har liten fantasi hvis man ikke forstår at disse mennesker gjennomgår store påkjenninger. Fremmedarbeideren forstår knapt oss og vi neppe ham. Hans utdannelse og bakgrunn anerkjennes ikke. Han savner sin familie og sitt miljø. Han er ofte meget ensom. Hans mulighet for arbeid og bopel er svært begrenset. Hans sosiale og kulturelle tradisjon kan føre ham i konflikt med vårt samfunn eller han isoleres.

For det andre avdekker gruppen av fremmedarbeidere store og alvorlige svakheter ved vårt samfunn. Jeg tenker da ikke bare på vår lovgivning, sosialsystem og boligmarked, men først og fremst på de holdninger og innstillinger som vårt folk gir uttrykk for. Vi trodde kanskje at vi var et åpent, vennlig og tolerant folk, også oppdager vi nå klare og tydelige tegn på diskriminering og fordømmer. Dette er alvorlig, og må tas alvorlig.

For det tredje har vi ennå ikke funnet noen løsning på problemet. Vi har ikke kontroll med utviklingen, knapt noen oversikt over situasjonen. I den siste tiden er vi blitt mer restriktive i vår innvandringspolitikk for at problemet ikke skal vokse oss over hodet. Den gamle liberale holdning lot seg ikke lengre videreføre i praksis. Men hvilken løsning vil vi nå sikte mot? Vi er i dag langt fra enige om de prinsipper som bør legges til grunn for en fremtidig politikk på dette området.

Derfor er fremmedarbeiderproblemet et stort og alvorlig problem, og må betraktes som det. (s. 9-10)

Fremmedarbeiderproblemet blir altså definert som et problem fordi det fører til vanskelige livssituasjoner for fremmedarbeiderne selv, fordi det eksponerer svakheter ved nordmenns holdninger og samfunnsordninger, og fordi man enda ikke har utarbeidet en politisk løsning som kan dempe disse problemene.

*

De tre sakprosabøkene fra 1970-75 definerer altså fremmedarbeiderfenomenet som et problem, og fokuserer på negative virkninger av den nye innvandringen. Det viktigste er at de vanskelige arbeids-, bo- og sosiale forholdene går ut over fremmedarbeideren selv. Deretter kommer den innvirkningen fremmedarbeiderne har på arbeidsmarkedet, som er et tema som venstresiden var særlig opptatt av.

Folkeopplysning. Fra fremmedarbeider til innvander

I februar 1975 ble den såkalte «innvandringsstoppen» innført, som i praksis bør forstås som en regulering av arbeidsinnvandringen, som primært innførte restriksjoner på import av ufaglært arbeidskraft. På grunn av ulike unntak fortsatte Norge å ha økende innvandring også etter stoppen. Det viktigste av disse unntakene var muligheten for familiegjenforening.⁸ At man gradvis begynte å bruke begrepet *innvander* i større grad enn *fremmedarbeider* – som man kan se i boktitlene fra denne perioden – kan sees i sammenheng med innvandringsstoppen og familiegjenforeningsunntaket. Mange av fremmedarbeiderne som kom til Norge på første halvdel av 1970-tallet var menn med kone, barn og storfamilie som fortsatt bodde i hjemlandet. Når familieinnvandringen steg, og barn og kvinner slo seg til i landet, ble begrepet fremmedarbeider mindre treffende som gruppebetegnelse på disse.

*

At fremmedarbeiderne har blitt til innvanderfamilier er tydelig i den illustrerte faktaboken *Innvanderne og barna deres* (1978), skrevet av Barbro Sætersdal. Hun var lektor i spesialpedagogikk ved Høgskolen i Oslo, opprinnelig svensk, og hadde skrevet hovedfagsoppgave om innvanderbarnas situasjon i Norge og Sverige.

I bokens innledende kapittel, under tittelen «Dagens innvandrere blir morgendagens minoriteter», slår Sætersdal fast at innvanderne «i langt større grad enn det var forutsett [har] slått seg ned i sine nye land» (s. 8). Under overskrifter som «Bak innvanderen står utvandreren», «Innvanderbarn i norsk skole» «Identitet og tilpasning» og «De dobbelte lojaliteter» skriver hun informativt og beskrivende om innvanderernes situasjon, bakgrunn og utfordringer, og henviser til statistikk og statlige utredninger. Boken har tydelige trekk av folkeopplysning, noe som blant annet er tydelig i de mange henvisningene til videre lesning (fra forskning, skjønnlitteratur og brosjyrer om emnet) bakerst i boken.

Boken er den første om innvandringsemnet som fikk stor oppmerksomhet i avisene, der spesielt to setninger fra boken ble fokusert på og sitert i ingressene: «I år 2000 regner vi med at en tredjedel av den yngre del av befolkningen kommer til å være av utenlandsk avstamning. Vi kan skimte konturene av et nytt Europa, hvor store deler av befolkningen ikke har røtter innenfor en vestlig, kristen kulturkrets.» (s. 8) Dette førte til forsideoppslag i aviser som Dagbladet («Skal barna bli ofrene?», 30.09.1978), Adresseavisen («Den tapte generasjon?», 26.09.1978) og BT («Innvanderbarna kan bli en ny oppvaskergenerasjon», 28.11.1978), og en rekke kortere artikler basert på presseskriv om boken.

I barnedokumentarboken *Bushra har to land* (1978) av journalist Egil Lejon og lærer Shahnaz Saleem Baig følger vi Bushra – den eldste datteren i den pakistanske familien Munir i Oslo – gjennom hverdagen på skolen, hjemme og i fritidsaktiviteter. Boken inneholder mange dokumentarfotografier fra det pakistanske miljøet i hovedstaden. *Bushra har to land* kom også ut i

⁸ Se Brochmann og Kjeldstadli (2014) s. 242 og Tjelmeland og Brochmann (2003) s. 142-143

en parallellutgave på urdu året etter, noe som sannsynligvis gjør den til den første boken som er utgitt på urdu av et norsk forlag.⁹

Boken tematiserer kulturelle forskjeller, og henvender seg vekselvis til etnisk norske barn og barn med innvanderbakgrunn for å forklare særegne kulturelle praksiser.

I kapittelet «Siv og Morten på pakistansk fest» blir to norske barn som blir introdusert for fremmede matrikker hjemme hos Munir-familien. Her henvender teksten seg til norske lesere gjennom å tydelig vektlegge den norske referanserammen, som når det serveres «**Shami-kebab**, som liknar på karbonadar», eller når man får opplyst at «i staden for tytebærsyltetøy til middagen brukar dei ei sterkt krydra grønsaksblanding som heiter **chutney**». (s. 27) Siv liker det hun får servert, men Morten er ikke like fornøyd: «Han synest det er altfor mykje krydder i maten». (s. 26)

I et kapittel om 17. mai forholder det seg omvendt: Her er referanserammen pakistansk, og norsk selvstendighet sammenlignes med Pakistans løsrivelse fra India og engelsk styre i 1947: «Bushra veit derfor at 17. mai er ein dag det er grunn til å feire, og at den tyder det same for nordmennene som «pakistani-dagen» den 14. august tyder for pakistanarane. Det pakistanske og det norske folket er begge folk som elskar fred og fridom, og som veit at dét ikkje er noko som kjem av seg sjølv.» (s. 38) Her «bygges det bro» over kulturforskjellene ved å vektlegge felles grunnverdier.

Boken fikk en god del oppmerksomhet da den kom – den fikk blant annet omtale i NRK radio som «Dagens bok» 16.03.78 av Kjersti Sylling og ble tildelt Melsom-prisen (et legat for verdifulle, nynorske bøker). Syed Mujahid Ali skrev en kommentarartikkel som ble trykket både på engelsk og norsk i Arbeiderbladet, der han roste boken for å være en konstruktiv og opplysende framstilling av fremmedarbeideres liv i Norge: «[Boken] hjelper en til å kunne forstå at det er mulig å kunne leve i et nytt samfunn og med nye mennesker samtidig som en beholder noe av sitt eget». ¹⁰

Folkeopplysningsheftet *Vi og innvandrerne – innvandrerne og vi* (1978) ble skrevet og utgitt av Innvandringssekretariatet ved Kommunal- og arbeidsdepartementet. Heftet var fortrinnsvis beregnet på bruk i øvre grunnskole og videregående skole. Innvandringssituasjonen i Norge og Europa blir satt inn i en historisk kontekst og hovedsakelig forklart med bakgrunn i ønsket om billig arbeidskraft. Fremmedartede sider ved ikke-vestlige innvandreres kultur beskrives og avmystifiseres for norske lesere. Heftet oppsummerer kort norsk innvandringspolitikk og bakgrunnen for valgene som er tatt. Dette sitatet fra innledningen gir et godt bilde av tonen i og formålet med heftet:

Du ser ham på gata. Kjenner ham ikke – mørkhudet, fremmed i folkemengden. Du leser om ham i avisene: dårlige boforhold, språkvanskeligheter og isolasjon. Rasefordommer og arbeidsproblemer. Fremmedarbeideren i Norge.

Han står ved siden av deg på holdeplassen. På vei til jobben, i restauranten, i fabrikken. Eller på vei hjem. I ettermiddagsrushet sammen med oss. Ukjente navn på postkassa, matlukt i trappeoppgangen. Fremmed – rar lukt. Merkelig musikk fra leiligheten under.

Av og til ser du *henne*. Farverike klær under norsk vinterkåpe. Søndagstur med mann og barn. Eller i butikken. Du forklarer henne kanskje teksten på vaskepulverpakken. Hun smiler: Takk for hjelpen! Hans og hennes barn er dine klassekamerater. På pulten foran deg, i skolegården. Du ser dem, kjenner dem ikke. Fremmede.

Hvem er de?

⁹ Aftenposten 04.08.1979: «Første bok på urdu – om å bo i Norge», artikkel av Nina Wego.

¹⁰ Arbeiderbladet 11.12.78: «En viktig bok», kommentar av Syed Mujahid Ali

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_arbeiderbladetoslo_null_null_19781211_null_287_1

Hvorfor er de her?
Hvordan lever de? (s. 5)

Sitatet framstår som eksotifiserende, med et tydelig skille mellom «han/hun/de» og «du/oss». Teksten henvender seg direkte til sistnevnte, og spiller på dette du’ets tenkte opplevelse av og erfaringer med «han/hun/de» som omfatter «ukjente navn», «rar lukt», «merkelig musikk» og «farverike klær».

I 1979 ble også to bøker som formidler forskning tilknyttet innvandring utgitt i Norge: I *Migrasjon, utvikling og minoriteter. Vandringen fra Asia og Middelhavsområdet til Nord-Europa og Norge i 1950-70 årene* (Universitetsforlaget, 1979), redigert av Reidar Grønhaug, presenteres funn fra to forskningsprosjekter ved Sosialantropologisk Institutt ved Universitetet i Bergen: «Fremmedarbeidere» (ledet av Harald Tambs-Lyche) og «Migrasjon som ledd i økonomisk tilpasning» (ledet av Reidar Grønhaug). Disse prosjektene ble påbegynt i 1976.

Boken er delt i to deler: Den første, og mest omfangsrike, undersøker grunner til utvandring i avsenderland som India, Pakistan og Tyrkia mfl. Den andre delen ser på forholdet mellom innvandrere og etniske nordmenn sosiale og arbeidsmessige sammenhenger.

Etter utgivelsen fikk Reidar Grønhaug en del oppslag i dagspressen der han presenterte et av funnene fra boken: At innvandrere er utdannede, faglærte og ressurssterke i større grad enn nordmenn tror, og at de i Norge ofte havner i yrker med lav lønn og lav anseelse som i tillegg er utenfor deres kompetanseområde.¹¹

Det har ikke lyktes meg å få tak i *Pakistanske familier i Norge: En drøfting av deres tilpasningsstrategier med fokus på kvinner som aktører* (Eget forlag, 1979) av Mette Marie Salvesen, men dette dreier seg sannsynligvis om en utgivelse (på privat initiativ, eget forlag) av et forskningsarbeid.

*

Flere av de relativt få norske sakprosautgivelsene om innvandring på slutten av 1970-tallet har et preg av folkeopplysning: De presenterer fakta og informasjon og retter seg mot brede lag av befolkningen. Mens bøkene fra forrige periode pekte på problemer ved fremmedarbeiderfenomenet, skrives det nå om innvandring, og fokuset er mer løsningsorientert. Det er også et større fokus på innvandrernes barn og familieliv enn på arbeidsforhold, og man forsøker å motvirke fremmedfrykt hos nordmenn ved å avmystifisere fremmedartede trekk ved innvandrernes kultur og levemåte. Forsøkene på å formidle innvandrernes levemåte og kultur ofte preget av stereotype framstillinger og et eksotifiserende blikk, sett med dagens øyne. Bøker som formidler forskning på ikke-vestlig innvandring til Norge viser at temaet begynner å etablere seg som forskningsfelt.

1980-tallet

¹¹ VG 21.11.1979: «Er ofte faglært og velutdannet», artikkel av Åsne Kolberg, s. 39.

Innvandrerne kommer til orde

Det har vært vanlig å snakke om tre innvandringsbølger til Europa og Norge, der fremmedarbeiderne utgjør den første bølgen og familiegenforeningsinnvandringen etter innvandringsstoppen i 1975 er den andre, i norsk sammenheng. Den tredje bølgen er de asylsøkerne og flyktningene som begynte å komme til Norge på slutten av 1970-tallet.¹² Flyktningfenomenet, forstått som tvangsmessig flukt fra sitt hjemland på grunn av forfølgelse, krig eller ulike katastrofer, ble ikke umiddelbart like- eller sidestilt med arbeidsinnvandring, som ble oppfattet som en mer frivillig søken etter bedre levekår. Tendensen til å sidestille disse formene for innvandring ble sterkere senere på 1980-tallet og 1990-tallet.

Fenomenene rasisme og antirasisme vokser fram som viktige og mye diskuterte temaer på 1980-tallet, noe som gjenspeiles i de aktuelle sakprosabøkene. En enkelthendelse bidro særlig til dette: I forkant av 17. mai 1983 mottok Sagene skole i Oslo, som hadde omtrent 80 minoritetselever, rasistisk motiverte bombetrusler knyttet til deres planlagte deltagelse i barnetoget 17. mai. Hendelsen fikk stor mediedekning, vekket bredt, folkelig antirasistisk engasjement og førte til folkefestprosjektet «17. mai for alle».¹³

En annen tendens i sakprosabøkene er viljen til å gi ordet til innvandrerne selv. I to av sakprosabøkene fra første halvdel av 1980-tallet – *Vi tier ikke!* (1983) og *Fuglen som sluttet å syng* (1984) fokuseres det på å la innvandrere beskrive og definere sin egen situasjon i stedet for å bli omtalt og analysert utenfra. I tillegg er *Fremmed i Norge* (1981) og *Fra synagogen til Løvebakken* (1985) skrevet av personer med jødisk tilhørighet og personlig erfaring knyttet til flukt og rasisme under andre verdenskrig.

*

Fremmed i Norge (1981) er en populærvitenskapelig bok om innvandring og psykiatri skrevet av tsjekkisk-norske Leo Eitinger (1912-1996), professor i psykiatri ved UiO. Han var overlevende Auschwitz- og Buchenwald-fange, og var med å danne grunnlaget for norsk krisepsykiatri med sine studier av psykiske lidelser hos flyktninger og overlevende fra nazistenes konsentrasjonsleire.

Eitinger bruker egen og andres forskning innenfor krisepsykiatri og psykologi og mer generelle innsikter fra disse fagfeltene for å undersøke tilpasningsproblemer hos innvandrere, migrasjon og mental helse, familieliv, adopsjon, fordommer, etnosentrisme, kulturpluralisme og rasisme. Hovedformålet med boken er å bryte ned fordommer mot innvandrere ved å spre kunnskap og informasjon.

Vi tier ikke! er en reportasjebok med intervjuer av innvandrere og flerkulturelle nordmenn skrevet av forfatter og litteraturkritiker Tove Nilsen (f. 1952), som tar sikte på å la intervjuobjektene

¹² Se Tjelmeland og Brochmann (2003) s. 161: «1980-åra: Flyktningene kommer»

¹³ I sin doktorgradsavhandling om framveksten av antirasistiske bevegelser i Norge argumenterer Knut Nydal for at «[b]ombetrusselen fra anonyme rasister mot Sagene skoles 17.mai-tog og innvandrerbarn i 1983 utløste en allmenn forargelse blant etniske nordmenn, gav en spontan og bred mediedekning og skapte et særlig diskursivt og politisk mulighetsrom for etablerte antirasistiske aktører. Den folkelige antirasismen ble umiddelbart ledet ut i et folkefestprosjekt, «17. mai for alle», som ble arrangert foran Wergelandsstatuen etter barnetogets avslutning. Denne merkedags-antirasismen ble på lengre sikt kanalisert ut i en tenkning og et prosjekt som innlemmet innvandrerungdom som aktive deltakere i deres empowerment-prosjekt». Nydal (2007) s. 190

komme til uttrykk på egne premisser. I forordet nevner Nilsen de viktigste tilbakemeldingene de har fått fra intervjuobjektene sine når det gjelder hva de etterlyser i dekningen av innvandringssituasjonen i Norge:

- Vi er lei av å bli analysert og betraktet av norske «ekspertar».
- Nå har vi faktisk lyst til å ta ordet sjøl.
- La oss slippe innvandrermerkelappen.
- Fri oss fra den såkalte innvandrerproblematikken.
- Vis hvordan rasismen fungerer.
- Få fram alt det positive også. (s. 5)

Intervjuobjektene forteller blant annet om fortid i hjemlandet, flukt, arbeidet deres i Norge, familiesituasjon, rasisme og diskriminering. En elev ved Sagene skole forteller om hvordan det var å bli utsatt for rasistisk motiverte bombetrusler, og Khalid Salimi (som grunnla og var leder for Antirasistisk senter fra 1984) bidrar med en tekst om rasisme, der han påpeker at rasisme er et fenomen som forandrer og tilpasser seg, og ikke lenger er like lett å få øye på som da man snakket om ulike rasers under- og overlegenhet under krigen:

Idag er det nesten bare nynazister som tør å bruke ord som overlegenhet og underlegenhet. I dag snakker man heller om nasjonale og kulturelle forskjeller. «Det er ikke rart at det blir problemer, så forskjellige som nordmenn og pakistanere er.» Å påpeke forskjeller i seg selv, behøver ikke ha noe med rasisme å gjøre. Selvfølgelig finnes det forskjeller mellom alle individer. Men når disse forskjellene brukes til å argumentere for adskillelse og forskjellsbehandling, må vi protestere. «Ikke at jeg er rasist, men det er jo ikke bare hyggelig når nabolaget infiltreres av pakistanere.» Slike uttalelser har økt de siste åra, de finnes langt inn i liberale kretser. (s. 85)

Boken fikk mye oppmerksomhet mange positive omtaler i avisene, som i Dagbladet («Kjøp den og spre den!», 09.11.1983), Aftenposten («Vi må ikke sminke rasismens ansikt», 28.11.1983) og Dag og Tid («Så kom dei til orde», 10.11.1983). I ettertid fortalte Nilsen at hun også mottok flere negative og kritiske telefoner etter utgivelsen av boka.¹⁴

Det nye landet. 20 unge innvandrarar møter Noreg (1986) er en lignende intervubok, utgitt på nynorskforlaget Samlaget. Her er det innvandrerungdom som intervjuas, og man har lagt vekt på å inkludere innvandrerungdom fra hele landet, henholdsvis Trondheim, Bergen, Voss, Kristiansand, Drammen og Hamar i tillegg til Oslo. I forordet defineres boken slik:

Dette er ikkje ei bok om framande kulturar.
Heller ikkje ein brannfakkelen om rasisme.
Det handlar om å vere ung, og om å leve mellom to kulturar.
Om hobbyar, heimlengt, hat og håp. (s. 9)

Boken inneholder på tross av denne tydelig definerte hensikten faktatekster om opprinnelseslandene til intervjuobjektene, og et etterord med intervju av Khalid Salimi (Antirasistisk senter) der han påpeker økende rasisme i Norge og oppfordrer alle til å ta ansvar og forsøke å motvirke dette.

¹⁴ Klassekampen 23.1019.84: «Truet av rasister», artikkel av Therese Bjørneboe. Tove Nilsen nevner de kritiske telefonene knyttet til boka etter å ha mottatt trusselbrev for sitt engasjement i saken om Mohammed Ali, en arbeider ved et verft i Stavanger som stod i fare for å bli sendt tilbake til hjemlandet på grunn av en saksbehandlingsfeil våren 1984.

Fuglen som sluttet å synge. Innvandrere møter nordmenn (1984) er en debattbok utgitt på det kristne forlaget Luther, der innvandrere fra Vietnam, Pakistan, Kina og Eritrea forteller om hvordan det er å bo i Norge. Ejaz Ahmad Shahid kom til Norge fra Pakistan som arbeidsinnvandrer i 1971, og mener at situasjonen for innvandrere har forverret seg siden den gang, i form av færre jobbmuligheter, mer utstrakt «innvanderne tar jobbene fra oss-holdning» og økt fiendtlighet fra etniske nordmenn:

Mens de første arbeidserfaringene mine i Norge stort sett var positive, opplevde jeg seinere både hets og utfrysing fra arbeidskamerater. De likte meg ikke fordi jeg var utlending, innvandrer, mørk i hude. Ting de hadde hørt om andre pakistanere ble automatisk overført på meg. Vi ble brennmerket som gruppe, og dette kunne gi negative utslag på arbeidsplassene. (s. 46)

Boken inneholder i tillegg noen tekster skrevet av nordmenn tilknyttet kristne miljøer. I det avslutningskapittelet «Inni er vi like?» problematiserer Skaadel den gamle toleranseklisjén om at «meget er forskjellig, men inni er vi like», og hun legger litt av skylden for nordmenns fordomsfulle holdninger til ikke-vestlig innvandrere på tidligere misjonsvirksomhet.¹⁵

Fra synagogen til Løvebakken (1985) er en selvbiografi, skrevet av stortingspresident og politiker Jo Benkow (1924-2013). Benkow forteller om sine erfaringer som forfulgt jøde under krigen, og bruker disse erfaringene til å se nærmere på rasisme og fremmedfrykt knyttet til innvandringen i samtiden i et kapittelet «Utvandrere og innvandrere». Siden nyere innvandring ikke er et hovedtema i boken burde den strengt tatt falle utenfor kriteriene til denne rapporten. Når den likevel er med er det fordi den er har det nest største opplagstallet (150 000) av alle norske bøker (alle sjangre) i perioden 1945-1996¹⁶, og dermed inneholder refleksjoner om innvandring og rasisme som har blitt lest av svært mange:

De fanatiske ekstremistene som turer frem under slagord som «hold Norge rent», og lignende absurditeter, er etter min mening mindre farlige. De opptrer så provoserende at nordmenn flest finner deres opptreden hinsides all rimelighet. Men summen av de anstrengelser som gjøres for å mistenkliggjøre alt som er fremmed og annerledes, er farlig nok. Selv om norsk opinion antagelig er sunnere enn i mange andre land, skal man ikke så langt under overflaten før vi finner et farlig forurensende grums som oser av ubevisst menneskeforakt. (s. 143)

I 1994 skriver Jo Benkow **Det ellevte bud**, der han videreutvikler disse tankene. Rasisme og fremmedfrykt knyttet til nyere innvandring er her hovedtema. Bokens tittel sikter til den bibelske leveregelen «du skal elske din neste som deg selv».

*

¹⁵ «For noen år tilbake var misjonen den viktigste informasjonskilden om forholdene i andre land. Hva var det vi fikk høre? Jo, vi fikk høre om det fremmedartede, det som vi oppfattet som rart. Vi fikk også høre om stor åndelig og materiell nød. Informasjonene som ble gitt var ikke usanne, men hadde en tydelig slagside mot de trekk ved fremmede kulturer som vi oppfatter som negative. Og hvordan skal vi komme klar våre nedvurderende holdninger når vi helt fra barnsben av har fått framhevet følgende egenskaper hos mennesker: hudfarge, fattigdom, uvitenhet og hedenskap?» (s. 89)

¹⁶ Tusvik (1998) s. 438. *Fra synagogen til Løvebakken* er kun slått av Trygve Brattelis *Fange i natt og iåke* (1980).

I sakprosabøkene om innvandring fra første halvdel av 1980-tallet er rasisme og antirasisme mer sentrale temaer enn i de foregående periodene, og det påpekes ofte at rasisme og diskriminering er reelle problemer i Norge i samtiden. Mens sakprosabøkene fra 1975-1980 hadde preg av folkeopplysning, og et eksotifiserende blikk på innvanderne kombinert med et ønske om å gjøre nordmenn kjent med særtrekk ved ikke-vestlige innvandreres kultur og levemåter finner man i den aktuelle perioden en mer utstrakt problemorientering, særlig knyttet til nordmenns behandling av og syn på innvandrere. I denne perioden kommer også innvandrere selv til orde i bøkene gjennom intervjuer og artikler i større grad enn tidligere.

Det kan være verdt å problematisere i hvilken grad innvanderne «tar» eller «får ordet» i disse bøkene. Primæravsenderne er fortsatt etniske nordmenn, som utvikler bokkonseptet, foretar en utvelgelse av hvilke personer som intervjues/inviteres til å skrive bidrag, vinkler spørsmål og redigerer tekst. Den første sakprosaboken om innvandring med en ikke-vestlig innvandrer som primæravsender – Walid al-Kubasis *Min tro, din myte* (1996) – ligger fortsatt over ti år fram i tid.

Innvandringsdebatt: «Grepet strammes»

Det er særlig to hendelser som preger sakprosabøkene om innvandring i årene på slutten av 1980-tallet. Det ene er lokalvalget i 1987, hvor Fremskrittspartiet gjorde innvandring til en svært viktig valgkampsak. Særlig fokuserte de på økonomi, og koblet pengebruk overfor det voksende antall asylsøkere til andre udekkede behov i samfunnet.¹⁷ I en tale i valgkampinnspurten viste Carl I. Hagen til et brev han hadde mottatt fra Mohammad Mustafa, en innvandrer i Oslo, der denne hevder at muslimene vil ta over Norge, og at kirkene skulle erstattes med moskéer. Brevet viste seg senere å være et falsum. Fremskrittspartiet gjorde et svært godt valg, og fikk av over ti prosent av stemmene, mot ca. fem prosent i 1983.

Den andre sentrale hendelsen innføringen av en ny utlendingslov i 1988, som i mange øyne representerte en innstramming av «innvanderstoppen» fra 1975.

I tillegg kan man se all oppmerksomheten rundt den kontroversielle innvandringsmotstanderen Arne Myrdal (hans planer om å spreng et asylmottak på Tromøy i 1990, den påfølgende dommen og «Slaget om Brummundal» høsten 1991, der Myrdal og hans tilhengere havnet i fysisk konfrontasjon med antirasister) i sammenheng med den tiltagende krassheten og polariseringen i debatten rundt innvandringsspørsmål.

Flere av bøkene fra perioden har et sterkere «debattpreg», det vil si at det i bøkene framsettes tydelige meninger og argumenter, og konkrete forslag til politisk handling.

*

Grepet strammes. Et debatthefte om forslaget til ny utlendingslov (1987) er et kort hefte med kritikk av forslaget til ny utlendingslov, utgitt av Antirasistisk senter. I forordet hevder Khalid

¹⁷ Se Tjelmeland og Brochmann (2003) s. 193-195: «Lokalvalget i 1987»

Salimi, leder for Antirasistisk senter, at loven i praksis vil institusjonalisere diskriminering av innvandrere:

Dette heftet dokumenterer farene for at vi vil ende opp i et samfunn med **en** lov for hvite og en annen for svarte, en annenrangs lov for å skape annenrangs borgere. Men kan vi la dette skje? Har vi råd til dette? At diskrimineringen, som hittil har foregått mer eller mindre på laissez-faire-vis, nå skal reguleres til en del av hverdagslivet i et samfunn hvor vi alle deler ansvaret? (s. 4)

Heftet inneholder et opprop mot den nye utlendingsloven, som kunne signeres og sendes til Stortinget.

I «oppfølgeren» *Sirkelen kan brytes* (1989) fokuserer Turid Heiberg og Khalid Salimi på diskriminering og rasisme mot ikke-vestlige innvandrere i Norge. De knytter problemet hovedsaklig til (innvandrings)politikken: «Samfunnet muliggjør en systematisk og ekstrem forskjellsbehandling når det gjelder fordelingen av *makt, eiendom og arbeid*». (s. 15) De argumenterer for at rasistiske grupperinger og enkeltindivider oppstår oppstår på grunn av, eller stimuleres av, myndighetenes politikk:

Myndighetenes strenge og diskriminerende politikk åpner også for og stimulerer ytterliggående krefter. Politikerenes framstillinger av den store «tilstrømmingen», deres vektlegging på det «fremmede», og påstanden om at mange er «ikke-reelle» flyktninger eller «omgår» bestemmelserne har bidratt til negative holdninger og overgrep. (s. 39)

Utover 1990-tallet gir Antirasistisk senter ut en rekke bøker og hefter om rasisme, integrering og diskriminering knyttet til nyere norsk innvandring.¹⁸ Det overordnede siktemålet med disse utgivelsene er å gi informasjonsgrunnlag, argumenter og dokumentasjon til bruk i kampen mot rasisme.

I *Innvandring eller utesengning? Om arbeidsinnvandringen til Norge og norsk innvandringspolitikk* (1987) ser sosiolog Bente Puntervold Bø nærmere på bakgrunnen for, og effekten av, innvandringsstoppen fra 1975. Hun finner at loven har rammet arbeidsinnvandrere fra den tredje verden i mye større grad enn fra den vestlige, og at høyt kvalifiserte innvandrere tjener mindre enn nordmenn med tilsvarende utdanning. Hun er sterkt kritisk til den nye utlendingsloven, som hun mener inneholder uklare kriterier for når en søknad skal innvilges, og at den legaliserer diskriminerende og kritikkverdig praksis. Boken er bygget på egen forskning og offentlig statistikk (levekårsundersøkelser og folketelling).

Den nye utlendingsloven var et brennbart tema i avisene, og Bente Puntervold Bø fikk mye oppmerksomhet for sine kritiske utspill. Særlig fokus ble det på at hun knyttet den nye utlendingsloven til (ny)rasisme, som i et intervju i Klassekampen 22.10.87:

– Det blir sagt at vi må vere varsame med å bruke ordet rasisme. Min påstand er at styresmaktene no held på å *legalisere* ein praksis som vil slå ut i ein rasistisk politikk, seier Bente Puntervold Bø. – Med rasisme tenkjer folk vanlegvis på noko som tar utgangspunkt i biologiske skilnader. Men det som i forskarmiljø blir kalla nyrasisme er den som seier at det er eit problem for norge som nasjon at det kjem

¹⁸ Aller ytterst. *De rasistiske grupperinger i dagens Norge* (1993) av Henrik Lunde, *Mangfold og likeverd* (1996) av Khalid Salimi, *Innvandringspolitikk og utlendingsloven* (1998) av Turid Heiberg (red.), *Diskriminering og arbeid for likesettling i det flerkulturelle Norge* (1999) av Henrik Lunde og *Mange bekker små... Gode idéer i arbeidet mot rasisme* (2000) av Henrik Lunde

mykje foolk frå framande kulturar. Dette legaliserer i sin tur diskriminerande åtgjerder mot dei, seier Bente Puntervold Bø.¹⁹

I tilknytning til lokalvalget og debatten om ny utlendingslov finnes det også tre debatthefter/pamfletter som stiller seg kritisk til ikke-vestlig innvandring, og som ønsker innstramninger velkommen. Disse er gitt på små eller egne forlag, og representerer en ny og skarpere tone innenfor sakprosabøkene på denne listen.

I *Stopp folkevandringene til Norge! Søkelys på fremmedarbeiderpolitikken* (1987) søker Kaare Ruud (som har drevet internasjonal arbeid innenfor ulike FN-organisasjoner) å gi samfunnsfaglig og ideologisk støtte til en mer restriktiv innvandringspolitikk.

Det er politisk uansvarlig å la dette fortsette. Det representerer en grov og evig tilsidesettelse av det norske folks interesser. Landet som alltid har vært vårt, holder på å bli gjort til alle folks fellesie. På generasjonssikt er det langtfra utenkelig at nordmenn kan komme i mindretall i et overbefolket Norge. Som nasjonalstat er vi allerede i oppløsning. En motstandsmann har ironisk sagt det slik: «Det synes som om politikerne ønsker seg et nytt folk». (s. 28)

Han finner at politikerne tilsidesetter folkets og nasjonens interesser, og uttrykker frykt for muligheten for overbefolkning og store andeler ikke-vestlige innvandrere i Norge i framtiden.

Boken ble kritisert i et debattinnlegg i Aftenposten, under tittelen «Skremmende invitasjon til mer fremmedhat»: «Man kunne bli kvalm av mindre. Vårt hjertesukk er ikke myntet på det nye fremmedlov-forslag, men skyldes en pamflett som er kommet på vårt bord – breddfull av fremmedhat og -frykt, og med sterkt appell om at vi sannelig får være oss selv nok, her på vårt eget berg.»²⁰

Kaare Ruud kom med svarinnlegget «Strutsementalitet og en porsjon naivitet» i Aftenposten, der han motsetter seg fremmedhater-betegnelsen: «Uansett hvilke holdninger man har i slike spørsmål og hvilke tanker man gjør seg om vårt framtidige samfunn, er det uansvarlig å stenge for en saklig, tosidig debatt og skjelle ut dem som har samfunnsmessige motforestillinger mot innvandringen som fremmedhatere og rasister.»²¹

Kaare Ruud ga også ut en samling publiserte avisinnlegg om innvandringstemaet i *Hva skjer med Norge? Atten politiske artikler om folkeinnvandring og nasjonal framtid* (1989). «Sett i historisk perspektiv er folkevandringene til Norge det alvorligste som har skjedd i all norsk politisk historie» (s. 7), hevder han i forordet.

I *Norge for alle? Kritisk søkelys på innvandringspolitikk, medier og pressgrupper* (1987) mener Magnhild Ullsvik Hansteen, tilknyttet Frp, at kritiske synspunkter på, og argumenter mot, innvandring ikke har fått tilstrekkelig dekning i pressen og oppmerksomhet fra politikerne. Hun mener at myndigheter og media har drevet med holdningskampanjer for å forandre legitime holdninger (ønsker om en restriktiv innvandringspolitikk). Hun tar i bruk et ganske omfattende kildemateriale, blant annet resultatene av meningsmålinger knyttet til innvandringsspørsmål foretatt

¹⁹ Klassekampen 22.10.87: «–Rasisme i praksis», av Roald Helgheim
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_klassekampen_null_null_19871022_19_245_1

²⁰ Aftenposten 11.04.87: «Skremmende invitasjon til mer fremmedhat», debattinnlegg av Eivind G. Karlsen og Morten Uglum.

²¹ Aftenposten 30.04.87: «Strutsementalitet og en porsjon naivitet». Svarinnlegg fra Kaare Ruud.

av Gallup/Noi for Aftenposten i 1980/1985. Boken ble trukket fram som et eksempel på Frps tilknytning til ytre høyre av Morten Harper i Klassekampen ti år senere.²²

Folkevandring til Norge? Søkelyset på norsk fremmedarbeiderpolitikk (1988) av Torfinn Hellandsvik følger etter alt å dømme en lignende innvandringskritisk linje, men boken er ikke lenger tilgjengelig og fikk lite oppmerksomhet i mediene.

I **Sannheten skal fram** (Lunderød, 1990) forteller den glødende innvandringsmotstanderen Arne Myrdal detaljert om bakgrunnen for, oppstarten av og arbeidet med «Folkebevegelsen mot innvandring» som han stiftet i 1987, møter med antirasister og andre meningsmotstandere, aksjonsvirksomhet, omstendighetene rundt den ifølge han «angivelig» planlagte sprengningen av et asylmottak på Tromøy ved Arendal og om rettsaken og dommen mot han – ifølge han justismord – som fulgte.

Av alle bøkene i denne rapporten er dette den som framstår som aller mest kritisk innstilt til innvandrere og alle som støtter, legger til rette for eller lar innvandring skje i det norske samfunnet. Tonen i omtalen av innvandrere og deres støttespillere er ofte grov og hatsk, og betegnelser på sistnevnte gruppe er ofte ispedd metaforer fra andre verdenskrig: «landsforrædere», «rødenazister» og «landssvikere» er begreper som brukes flittig for å betegne politikere, antirasister og andre meningsmotstandere, og Brundtlandregjeringen undertrykker fri meningsutveksling om innvandrerpørsmålet «med metoder fra 30-åras Nazi-Tyskland». (s. 15-16) Personer fra Blitz-miljøet blir omtalt som «kloakkrotter». (s. 62)

Hans framstilling av innvandrere er grovt stereotypisk, svartmalende og rasistisk, selv om Myrdal benekter dette:

Antagelig er de negative erfaringene nordmenn har hatt med altfor mange av «våre nye landsmenn», knivstikkere, voldtektsforbrytere, narkotikalangere, butikktyver, lommetyver og andre minusvarianter mange nok til å fylle flere tettskrevne bøker. Disse skal ut av vårt land, og man skal virkelig være lam i hjernen for å betegne antipati mot disse hel- og halvkriminelle som rasisme og fremmedhat. (s. 22)

Følgende sitat er hentet fra forordet, og gir et godt inntrykk av det konspiratoriske og hyperbolske som preger boken:

Boka du nå holder i hånden er noe langt mer enn historien om en organisasjon, en politiaksjon og en rettssak. Det er historien om en liten gruppe norske patrioter som reiser seg til kamp mot et verdensomspennende onde som får Svartedauden til å virke som en liten snue: Internasjonalismen, nasjonalstatenes og folkegruppene mest dødelige trussel.

Helt siden lenge før krigen har disse kreftene arbeidet målbevisst for å bryte ned den norske nasjonen, og en innvandring som vil bryte ned både vår befolningsstruktur og vår nasjonale identitet er viktige ledd i dette arbeidet. Både FMI, jeg og mange andre nordmenn står i veien for denne målsettingen som er felles for alle de etablerte partiene. Det er derfor ikke til å undres over at de tar i bruk alle tilgjengelige midler, inkludert rettsapparatet, i bruk for å bekjempe oss. (s. 1)

*

²² Klassekampen 03.02.96. Fra ingressen: «– Hvem skal ivareta den norske urbefolkingens interesser? Spørsmålet framsettes i boka «Norge for alle?», skrevet av FrP'eren Magnhild Ullsvik Hansteen, og flittig brukt i det høyreekstreme innvandrerfiendtlige miljøet. Hansteen er delegat på Oslo Frps landsmøte denne helga.»

På siste halvdel av 1980-tallet finner vi flere debattbøker en tidligere, og flere av dem har en relativt «skarp» tone. I bøkene utgitt av Antirasistisk senter og det mer forskningsbaserte arbeidet til Puntervold Bø argumenteres det for at diskriminering og rasisme preger ikke bare enkeltnordmenn eller grupperinger, men også myndighetenes praksis og utformingen av lovverk. På den andre siden får vi i denne perioden en rekke mindre publikasjoner på små eller egne forlag som er sterkt kritiske til den nye innvandringens virkning på det norske samfunnet. Det argumenteres for en mer restriktiv innvandringspolitikk, og man anklager myndighetene for ikke å ta innover seg «det norske folks interesser» i tilstrekkelig grad. Myrdals *Sannheten skal fram* står i en særstilling når det kommer til grov og uehemmet kritikk av innvandrere og deres støttespillere.

Det virker nærliggende å se dette mer polariserte debattklimaet i sammenheng med Fremskrittspartiets innvandringskritiske linje i valgkampen i 1987, debatten om den nye utlendingsloven i 1988 og aksjonene til og kontroversene rundt Myrdal og «Folkebevegelsen mot innvandring» etter stiftelsen i 1987.

1990-tallet

Sosialantropologene og den polariserte innvandringsdebatten

På 1990-tallet blir det utgitt flere bøker om innvandringsspørsmål av sosialantropologer og forskere i tilgrensende forskningsgrener. Noen av de viktigste aktørene var Ottar Brox, Thomas Hylland Eriksen, Inger-Lise Lien, Unni Wikan og Marianne Gullestad. Sjangermessig er disse bøkene preget av at de blander et debattbok/meningsytrings-preg med fag- og forskningsformidling. Det vil si at flere av disse forfatterne gir uttrykk for og argumenterer for egne meninger om innvandring og tilknyttede fenomener samtidig som de formidler innsikter fra sitt fagfelt og mer spesifikke forskningsprosjekt.

Et annet trekk som går igjen i flere av disse bøkene er at kommenterer innvandringsdebatten som polarisert og vanskelig å forholde seg til. Slik blir flere av disse bøkene en form for metainnlegg i innvandringsdebatten: Spesielt i bøkene «*Jeg er ikke rasist men...*» (1991), *Veien til et mer eksotisk Norge* (1991), *Fellesskap til besvær* (1992) og *Det norske sett med nye øyne* (2002) er innvandringsdebatten et tema i seg selv, og boken framstilles som et forsøk på å trenge gjennom eller heve seg over den polariserte og ladede debatten.

Bakgrunnen for veksten i bøker om innvandringsspørsmål fra sosialantropologer kan sees i sammenheng med at den økende interessen for innvandringsfenomenet ved forskningsinstitusjoner førte til nye forskningsprogrammer og mer forskningsmidler på slutten av 1980-tallet og 1990-tallet.²³ Bøker, artikler og utspill fra sosialantropologer og andre forskere innenfor

²³ Andersson, Mette (2018): *Kampen om vitenskapeligheten. Forskningskommunikasjon i et politisk betent felt*. Oslo: Universitetsforlaget:

«På 1980-tallet kom det første innvandringsprogrammet i Norges forskningsråd, og forskningsfeltet ble derved institusjonalisert som viktig i Norge. På 1990-tallet var det en tid to forskningsprogrammer – ett for anvendt forskning og ett for grunnforskning. Det var i denne perioden, på slutten av 1980-tallet og på 1990-

innvandringsspørsmål fikk også mye oppmerksomhet i mediene, og ble betraktet som innlegg i den generelle politiske og samfunnsmessige innvandringsdebatten som preget tiden:

Forskerdebattene overlappet delvis med den politiske debatten om innvandring på begynnelsen av 1990-tallet, blant annet generert ved AP-politiker Rune Gerhardsens forslag om et innvanderregnskap og andre forslag som den gang ble oppfattet som kontroversielle. Fra 1990-årene til godt inn på 2000-tallet var polarisende debatter mellom forskere som vektla eksklusjonsmekanismer i det norske samfunnet og forskere som fokuserte på manglende vilje til integrasjon blandt innvandrede minoritetsgrupper, et særmerke ved forskningsfeltet. Bøker, artikler og kommentarinnlegg i sentrale aviser som Aftenposten, Dagbladet og VG ble lest, kommentert og kritisert av andre forskere både i fagtidsskrifter og i massemediene. Forskere som kom inn i feltet på slutten av 1990-tallet, kunne oppleve det som vanskelig å vite hvorvidt og hvordan man skulle formidle forskningen. De så det de kaller «skyttergraver» og polariserte debatter mellom forskere som et trekk ved feltet.²⁴

Marianne Gullestad mener i *Det norske sett med nye øyne* (2002) at det skjedde et skifte i innvandringsdebatten rundt 1990. Hun beskriver skiftet som «en helomvending med hensyn til hva det er «lov» å si og fremdeles bli betraktet som «anstendig». Det ble snakket om endelig å kunne ta lokket av kjelen og lufte sin oppsamlede frustrasjon.» (s. 30) Hun nevner Ottar Brox' «Jeg er ikke rasist men...» som den samfunnsvitenskapelige begynnelsen på dette skiftet, i tillegg til å se det i sammenheng med Rune Gerhardsens snillisme-utspill det samme året og dyrkelsen av nasjonal selvtillit rundt OL på Lillehammer i 1994.

En annen mye sitert og diskutert kilde i samtiden og i disse bøkene er FAFO-rapporten *Svart på hvitt* (1990) av Gudmund Hernes og Knud Knudsen, der de går gjennom meningsmålinger og statistikk om nordmenns forhold til innvandring. Den blir nevnt i mange bøker utover på 90-tallet, som en slags premissleverandør når det kommer til diskusjonen om norsk rasisme. Spesielt den følgende konklusjonen blir ofte sitert og diskutert:

Det viktigste funn er at den norske befolkning ikke er rasistisk. Syv av ti mener at innvandrere og asylsøkere bidrar positivt til norsk kultur- og samfunnsliv og gjør det rikere, er velkvalifiserte mennesker som styrker norsk næringsliv, og er uenige i at de er en trussel mot vårt levesett. Praktisk talt alle mener at de bør oppnå den samme levestandard som nordmenn. (s. 132)

*

I «*Jeg er ikke rasist, men...*» *Hvordan vi får våre meninger om innvandrere og innvandring* (1991) undersøker sosialantropolog og samfunnsforsker Ottar Brox den norske innvandringsdebatten, som han mener er preget av sterk polarisering. For å beskrive denne polariseringens dynamikk bruker han begreper som *uttrykkskonkurranse*, *moral-mesterskap* og *skismogenese* (sistnevnte med henvisning til Gregory Bateson's bruk av begrepet).

Uttrykkskonkurranse-aspektet kommer for Brox til uttrykk gjennom at

deltakerne konkurrerer om å finne det «sterkeste» eller «klareste» *uttrykk* for de verdiene som konkurrentene deler. En slik konkurranse kan vi se på som en diskurs som «løper løpsk», som en motor som regulatoren ikke fungerer på. Dette skjer fordi argumenter (og andre bidrag til diskursen) av en eller

tallet, at forskningen på feltet fikk et visst volum, og debattene mellom forskere om rett perspektiv, forskningsfokus og normativitet tiltok.» (s. 132)

²⁴ Andersson, Mette (2018): *Kampen om vitenskapeligheten. Forskningskommunikasjon i et politisk betent felt*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 132.

annen grunn kommer til å bli vurdert etter deres styrke som uttrykk for verdier som deltakerne deler, og ikke ut fra deres innhold, som holdbarhet eller praktisk relevans. (s. 34)

En slik dynamikk er skadelig for ordskiftet i den kritiske offentligheten, fordi prøvbare argumenter, praktisk anvendelig kunnskap og nyanser blir devaluert: «Debattanter som både har «pro» og «kontra» på sine argumentlister blir vase og «prinsippløse» i en polarisert debatt[...].» (s. 35) En slik uttrykkskonkurranse fører til at debatten får preg av moral-mesterskap:

Aktører presenterer seg gjennom innvandringspolitikken, uttrykker sine moralske kvaliteter, og mest effektivt i kontrast til andres. Den som vil ha åpne grenser, viser med dette en høyere moral enn den som vil ha en streng vurdering av asylsøkere. Den som vil huse flyktninger i provisoriske hus (anleggsbrakker) faller igjennom i forhold til den som vil sikre dem «vanlig norsk standard». Og kanskje enda mer betydningsfullt: Den som anfører et eller annet norsk behov som motiv for å slippe flyktninger inn, og lære dem noe de kan leve av, scorer lavere på moralskalaen enn den som motiverer hjelpen med referanse til flyktningenes egne ønsker og behov. (s. 53)

Den umiddelbare mottagelsen av «Jeg er ikke rasist, men...» i dagspressen ble sterkt preget av nettopp de polariseringsmekanismene i innvandringsdebatten som Brox legger vekt på i sin bok, og det at Rune Gerhardsen nettopp hadde skapt debatt med sitt snillisme-utspill. Det hele har sitt utspring i Aftenposten 25.09.1991, hvor hovedoppslaget på forsiden viser Ottar Brox på handletur i en innvanderbutikk, med overskriften «Hjelp dem, hva enn det koster». Artikkelen i avisens tittelen «–Nødvendig å gi hjelp til de fattige». Artikkelforfatteren hevder at Brox med sin nye bok «går direkte inn i den aktuelle snillismedebatten», og oppsummerer deretter boken slik:

I velkjent, populistisk stil tar han opp hva slags mekanismer som utvikler nordmenns synspunkter på innvanderne, og avslører hvordan fordommer, uvitenhet og ønsketenkning florerer. Blant forfatterens konklusjoner er at det ikke går an å redusere de sosiale ydelsene til innvanderne som skal leve her i landet, uten at forholdet mellom samfunnsklassene blir drastisk endret. Brox tar til orde mot markedsliberalistene som ønsker at våre nye landsmenn skal ta ansvar for sin egen skjebne, uten at samfunnet «syr puter under armene på dem».

Denne Aftenposten-artikkelen dannet grunnlaget til en NTB-nyhetsmelding om Brox og boken hans som florerte i avisene i mer eller mindre omarbeidede former landet over de kommende dagene, under overskrifter som «Ikke kutt ut innvanderhjelpen» (Nationen 26.09.91), «Innvanderhjelpen må ikke reduseres» (Drammens Tidende 26.09.91) og «–Sy puter under armene på dem» (Morgenbladet 26.09.91).

I et intervju i Klassekampen (27.09.91) beskriver Brox reaksjonene han fikk etter Aftenposten-oppsluget som «rasande røyster frå folkedjupet på telefonen. – Eg burde vore gjelda, ekspedert til Russland eller det som verre var. Somme sa berre «fy» og la på røret. Eg har aldri vore ute for sånt før.»

Ottar Brox ble også kritisert av Khalid Salimi (leder for Antirasistisk senter) i Aftenposten 26.09.91, som la vekt på at norske politikere og deres særordninger «har skapt sosialklienter av altfor mange innvandrere, ja systemet er nærmest lagt opp til at innvanderne skal motta hjelp». Salimi kommer videre med en kritikk av innvandringsdebattanalysen til Brox, som det virker usannsynlig at han har lest på dette tidspunktet: «Brox forenkler virkeligheten når han hevder at innvanderdebbatten er sort/hvit. Det finnes nyanser, men det offisielle Norge har så langt ikke fått en skikkelig debatt om innvanderpolitikken.»

Mer nyanserte og presise omtaler av boka fulgte etter noen uker, som Karl Emil Hagelunds anmeldelse i Dagbladet 09.10.91. Den første som påpekte og kritiserte Aftenpostens dårlige dekning og de påfølgende misforståelsene jeg har vist til her, var antropolog Long Litt Woon, i kronikken «Innvandringsdebatt til besvær» i Dagbladet 16.10.91.

I ettertid (Aftenposten 12.02.1992) kommenterte Brox resepsjonen av boken slik: «– Dette var like etter Gerhardsens «antisnillisme-utspill» og jeg ble presentert som en «super-snillist». Denne opplevelsen gjorde meg enda mer klar over hvilken rolle mediene spiller. Bokens budskap ble transformert til en ensidig innvandringspolitisk appell.»

Brox har også vært redaktør for artikkelsamlingene *«De liker oss ikke». Den norske rasismens ytringsformer* (Tano Aschehoug, 1997) og *Gode formål – gale følger. Kritisk lys på norsk innvandringspolitikk* (Cappelen, 2003). Ifølge Inger-Lise Lien (2003) var disse antologiene forsøk på å unngå de polariserte mønstrene i innvandringsdebatten, ved å invitere personer med ulike synspunkter til å bidra, også bidragsytere Brox var uenige med.

I «*De liker oss ikke*» forsøker forskere innenfor sosiologi, pedagogikk og filosofi å forklare hva som kjennetegner rasisme i Norge. Et sentralt perspektiv er at rasismen ikke nødvendigvis bør sees som *årsaken* til problemer mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen – den kan kanskje heller sees som en virkning av ulike sosiale og økonomiske betingelser i samfunnet:

Vi har vært opptatt av rasisme som *årsak* til problemer som innvandrere opplever i Norge: Noen innvandrere går utvilsomt glipp av jobber fordi arbeidsgivere har fordommer om etniske grupper. Men det er like viktig å se på rasisme som *virkning* av slike problemer: Langt flere innvandrere får ikke jobb fordi vi har minst 100 000 arbeidsledige, og fordi de av ikke-rasistiske grunner står i den delen av køen som ikke når fram. Vi kan derfor få en etnisk avvikende underklasse, noe som for eksempel kan få norske foreldre til å reagere negativt på forhold mellom deres barn og barn av våre nye landsmenn – særlig om vi forklarer arbeidsløshet, avhengighet av sosialhjelp eller nyfattigdom med underklassemedlemmernes egenskaper. Om innvandrere med visse etniske kjennetegn blir en underklasse, vil det føre til høyere «barrierer» mellom dem og majoriteten enn om de integreres på alle nivåer i norsk arbeidsliv. (s. 15-16)

I *Arbeidskraftimport. Velferdsstatens redning – eller undergang* (Pax, 2005) ser Brox på interessemotsetninger i sakskomplekset som omfatter arbeidskraftimport, innvandring og utviklingen i det norske arbeidsmarkedet. Han er kritisk til virkningen innvandring har på lavlønnsyrker, overbelastning av velferdsordninger og argumenterer for at integrering i arbeidslivet er essensielt for en velfungerende innvandringspolitikk:

Jeg er minst like sterkt som den mer idealistiske delen av venstresida for at innvandrere skal få det godt i Norge. Men det skal de få som deltakere i det norske arbeidslivet, og ikke som «innvandrere». Strevet for dette målet må ta sikte på at Norge skal være et godt land å bo i for arbeidsfolk, enten de er født her av to norskefødte foreldre eller ikke. Da burde vi også forstå det håpløst bakvendte ved å bruke arbeidskraftimport for å holde nede låglønnsgruppene lønninger, og dermed skape en serie problemer – fra overbelastning på velferdsstaten til fastlåste negative holdninger hos de som rammes. (s. 187-188)

For mer informasjon om Brox og innvandringsdebatten kan man se Inger-Lise Liens artikkel «Ottar Brox i innvandringsdebatten» i festskriftet *Den sikre tvilen. Ottar Brox i Norsk samfunnsforskning og samfunnsdebatt* fra 2003. Hun mener at Brox har vært en svært viktig stemme i den norske innvandringsdebatten:

Med sine uredde innspill til samfunnsdebatten og sin generøse, romslige natur, store anstrengelser for å inkludere mange stemmer og overskride motsetninger i innvandringsdebatten, har Ottar Brox virket til å

dempe ned konflikter og løfte debatten til et nivå som er mer demokratisk og tolerant. Ved sitt eksempel, sin autoritet og troverdighet har han bidratt til edrueighet og til å forhindre den sterke moralismen som fremdeles ligger som et lokk over innvandringsdebatten i Sverige. Denne generøse holdningen, den demokratiske innstillingen og motstanden mot usakligheter og polariserte mønstre har også bidratt til å forhindre at den norske samfunnsdebatten på innvandringsfeltet er blitt så ondsinnet og fiendtlig som den er i Danmark. (s. 80)

Veien til et mer eksotisk Norge. En bok om nordmenn og andre underlige folkeslag (Ad Notam Gyldendal, 1991) er sosialantropolog Thomas Hylland Eriksens første bok om innvandringstemaet. Han har vært en sentral aktør i innvandringsdebatten fra 1990-tallet og fram til idag. I likhet med Brox vil Hylland Eriksen ta et oppgjør med den polariserte innvandringsdebatten, som han kaller

en typisk norsk moraldebatt, komplett med ferdig definerte skyttergraver og en sørgelig mangel på ethvert fornuftig skille mellom sak og person – ja, i bunn og grunn er selve saken fraværende, dersom vi nå kan være enige om at saken handler om problemer som kan oppstå i møter mellom norske mennesker og ikke-norske mennesker. (s. 11)

Hylland Eriksen hevder videre at norske politikere og andre meningsutrøere unngår og er uklare på et sentralt punkt. De har ikke bestemt seg for om de «ønsker assimilasjon eller mangfold, likhet eller likeverdig komplementaritet» (s. 136). Han selv argumenterer for «kulturelt mangfold og desentralisering av moralen så langt det lar seg gjøre» (s. 136), og går så langt som å framholde det han kaller *ghettobyen* som et ideal:

Som bekjent av en del innvandrere fra forskjellige deler av verden, vet jeg hvilken berikelse som kan ligge i en kulturkontakt som ikke betyr det samme som sammensmelting. Derfor fortونer *ghettobyen* seg for meg som et ideal. Innen en slik modell vil det være mulig for alle slags kulturelle minoriteter å bevare sitt sær preg og å beskytte seg mot samfunnets voldsomme sentrifugale dragsug mot kulturell ensretting; her tenker jeg spesielt på massemeldenes og reklamens ustoppelige propagandaapparat, og statens notoriske tilbøyelighet til autoritær assimilasjonsideologi og -praksis maskert bak slagord som «Ja til et fargerikt fellesskap». Denne autoritære ideologien kommer blant annet til syne i den statlige politikken med å spre flyktninger over hele landet for å unngå ghettoer. Logikken synes å være at mennesker er onde, og at det derfor er tryggst å spre dem. Det er iallfall sikkert at det blir umulig for en flyktning å slå rot under slike omstendigheter. (s. 132)

I et debattinnlegg i Dagbladet (22.03.2017) ble Hylland Eriksen beskyldt av Karl-Erik Kval for ikke å ta opp problemer forbundet med innvandring. Kval siterte fra *Veien til et mer eksotisk Norge* for å underbygge sin påstand. Hylland Eriksen svarte på kritikken i Dagbladet (27.03.2017) ved å påpeke at det var for lettvint å kritisere han «med utgangspunkt i en liten flis av en bok jeg skrev for 27 år siden», og han kunne forsikre om at han hadde «skiftet oppfatning på en rekke områder etter at *Veien til et mer eksotisk Norge* ble skrevet». ²⁵

I debattpamfletten ***Kulturterrorismen. Et oppgjør med tanken om kulturell renhet*** (Spartacus, 1993) kritiserer Hylland Eriksen etnisk nasjonalisme og ideologier som vektlegger kulturell renhet. Han tar til orde for kulturpluralisme og retten til å være uten nasjonalkulturell identitet.

Det nye fiendebildet (Cappelen, 1995) handler om fiendebildet av islam som kulturelt fenomen i Vesten. Han beskriver «kultukollisjonen» mellom islam og Europa/Vesten som «en konflikt mellom liberal individualisme og politisert religion» (s. 36), og forsøker å stille seg utenfor konflikten med «en viss kjølig distanse» for å kunne se nærmere på årsaker og utvikling.

²⁵ Dagbladet 27.03.2017: «Skjær i sjøen», debattinnlegg av Thomas Hylland Eriksen, s. 29.

Avslutningsvis tar han til orde for å omfavne den nye, sammensatte flerkulturelle virkeligheten, og oppfordrer til en lyttende holdning i møte med fremmede kulturer. Han beskriver nittitalet som «en tid for verdensbildenes omdannelse», og fortsetter:

Det gamle verdensbildet fremstilte en verden sammensatt av folkeslag, sivilisasjoner og nasjoner som var klart avgrensede i forhold til hverandre, geografisk og kulturelt; som hadde sin egen historie, sine egne verdier og sine egne skikker. Europa og Vesten representerte fornuften og fremskrittet, selv om også andre hadde bidratt litt. Dette bildet må nå vike for en verden preget av flyt, eksil, intensivert kontakt over alle tenkelige grenser, bastardisering, kreolisering og blandingsformer; hvor ingen grenser er absolutte, men hvor mennesker like fullt fortsetter å ha forskjellige erfaringer fordi de lever under ulike betingelser. Dette er urenhets, gråsonenes og flertydighetens verden, hvor den bombastiske fremskrittstroen er erstattet av ambivalens, og hvor evnen til å lytte blir viktigere enn noen gang tidligere. (s. 111)

Thomas Hylland Eriksen har også vært redaktør eller medredaktør for en rekke fagbøker og artikkelsamlinger om (fler)kultur, globalisering og innvandring, som *Flerkulturell forståelse* (Tano Aschehoug 1997), *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge* (Ad Notam Gyldendal 1999), *Ambivalens og fundamentalisme. Seks essays om kulturens globalisering* (Spartacus 1999) og *Grenser for kultur. Perspektiver fra norsk minoritetsforskning* (Pax 2007). I sistnevnte bidrar han blant annet med artikkelen «Mangfold versus forskjellighet», der han bruker disse begrepene for å undersøke ulike holdninger til kulturell variasjon:

Til tross for de mange finmaskede distinksjonene som kan gjøres her mellom typer av mangfold, foreslår jeg uten mer om og men en enkel kontrast mellom *mangfold* og *forskjell* for å rette søkelyset mot to grunnleggende forskjellige måter å håndtere, og identifisere, kulturell variasjon på. Banalt uttrykt er det betydelig sympati for mangfold i den offentlige sfære i våre samfunn, mens forskjell i økende grad blir betraktet som en hovedårsak til de sosiale problemene som forbindes med innvandrere og deres etterkommere. I det følgende skal mangfold bety hovedsaklig estetiske, politisk og moralsk nøytrale uttrykk for kulturell variasjon. Forskjell skal derimot vise til moralsk diskutable oppfatninger og praksiser i en minoritet [...]. (s. 114)

Hylland Eriksen mener at skepsisen mot *forskjell* preger innvandringsdebatten, og han knytter denne skepsisen mot dreiningen mot nyliberalisme i Norge og Vesten generelt, der individets frihet er en kjerneverdi: «Kort sagt er mangfold økonomisk lønnsomt og moralsk harmløst [...], mens forskjellighet truer individualismen som ligger under og rettferdiggjør nyliberalismen.» (s. 129)

I *Brødre. Åreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom* (Pax, 1992) undersøker kriminolog Guri Larsen (f. 1943) vold og kriminalitet blant innvandrungdom, med utgangspunkt i noen konkrete voldstilfeller, og en drapssak:

Boken er et resultat av samtaler og samvær over tre år 15-20 unggutter i seksten-tyveårsalderen, referater fra to straffesaker, intervjuer med forsvarere og aktor i drapssaken, samtaler med voksne i ungdommenes foreldremiljø og med ansatte i Oslo kommune, og gjennomgang av medias omtale av ungdommene. (s. 7)

Hun finner at æresbegrepet og «hjemløsheten» (det å ikke føle seg hjemme i det norske samfunnet) er de viktigste faktorene som fører til vold i miljøet hun undersøker. Hun skriver også at hun gjennom arbeidet med denne boken har blitt «konfrontert med ubehagelige moralske dilemmaer og forskningsprosessen som et eksistensielt minefelt». Boken skapte noe debatt i avisene. Blant annet var soshionom Naushad Qureshi (som også kjenner noen av guttene som er beskrevet i boken) kritisk til Larsens framstilling. I en sak om boken i Aftenposten 21.01.93 intervjuer Qureshi og Larsen:

Qureshi: Jeg kan bare kjenne igjen deler av det æresbegrepet du beskriver. I boken gis man inntrykk av at det kun er ære som styrer muslimske innvandrere. Og når æresbegrepet er så mystifisert i det norske samfunnet, og ikke får noen rasjonell forklaring i boken, blir det urettferdig.

Larsen: Min hensikt har vært å formidle ungdommens egne begreper.

Qureshi: Det betviler jeg ikke. Men som leser, særlig i disse tider, da nordmenn tror at muslimer blir styrt av gud vet hva – ihvertfall ikke av rasjonalitet og klokskap – stiller jeg spørsmål ved om tidspunktet er gunstig for denne boken. På baksiden står det for eksempel om «to brødrepar». Jeg spør: Var de brødre, biologisk?

Larsen: Nei.

Qureshi: Hvorfor ikke «brødre» i anførselstegn, da? Videre står det om «unge muslimer...dømt for drap som følge av æreskamp». Hva er æreskamp? Her er mange begreper som fra før florerer i samfunnet rundt en gruppe mennesker.

Larsen: Du mener jeg henger ut muslimer?

Qureshi: Ikke at du prøver på det, men at konsekvensen kan bli det. Du vet like godt som meg at når man leser alle disse bøkene som handler om rasisme og diskriminering, har hver leser en forståelse av ting. De som i utgangspunktet har samme forståelse som deg, vil fatte hva du vil med denne boken. Andre vil tenke: «Faen, de styres jo bare av ære, jo. Vi kommer til å få flere æresrap. Vi vil ikke ha dem! ut med muslimene!».

Larsen: Jeg har prøvd å vise at ære er noe vakkert. At volden er skapt av hjemløsheten, som perverterer æren. Volden er knyttet til hjemløsheten. Æren er knyttet til kulturen.²⁶

I *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon* (Gyldendal, 1995) hevder sosialantropolog Unni Wikan at innvandringen til Norge har skapt en ny underklasse med mennesker som lider under høy uføretrygd, vold, kriminalitet og dårlig levestandard. Hun mener at rasisme som forklaringsmodell for hvorfor store deler av majoritetsbefolkningen (én av to, skriver hun) er kritiske til innvandrere er feilaktig. De innvandringskritiske menneskene hun har snakket med «har forståelige og fornuftige grunner for sitt syn: De *vil* ikke et samfunn med en ny underklasse.» (s. 8) Hun mener at myndighetenes klientifisering av innvandrere er knyttet til kulturbegrepet:

En stakkarsliggjøring trer i kraft som undergraver respekten for individet, og ganske raskt ettersom problemene tårner seg opp, gjør den klientene til produkt av «kultur». De er annerledes enn oss, de forstår ikke våre spilleregler, de har andre verdier, og all denne annerledeshet anses å stamme fra «kultur». I prosessen får man en del selvoppfyllende profetier. Kultur blir diskursen man samhandler innenfor. Og innvandrere selv lærer at det er greit å bruke «kultur» for å oppnå fordeler i samfunnet. Men vil man prisen? Den uungåelige nedvurderingen av mennesket, undergravingen av respekt? (s. 10)

Wikan vil med denne boken lansere noen perspektiver som kan være «grunnleggende for en snuoperasjon» når det gjelder denne utviklingen.

I del 1 av boken («Kultur, makt og smerte») tar hun et oppgjør med «kultur» som forklaringsmodell, og kaller ordet for «vår tids rasebegrep» – en måte å kategorisere og frata mennesker deres individualitet på:

Mens vi behandler nordmenn som folk med ulik karakter og med evne og vilje til å tenke selv, betraktes innvandrere i stor grad som *produkt* av sin kultur – som om de var i kulturens vold og ikke hadde selvstendig dømmekraft. Men dermed er vi med på å frata dem motivasjon og hensikt, ja til og med dumhet og dårskap – essensielle menneskelige trekk. Det er respektløst, og ganske degraderende. (s. 18)

²⁶ Aftenposten 21.01.93: «Når avmakt og ære ender i rotløs vold», intervju av Inger Anne Olsen.

Del 2 har tittelen «Å skape en bedre fremtid for barna». Her kritiserer Wikan blant annet begrepet tokulturell når det kommer til unge med innvandrerbakgrunn, og morsmålsundervisning, og peker på viktigheten av gode norskunnskaper når det kommer til integrering:

Språk er nøkkelen til integrasjon i det norske samfunn. Uten gode norskferdighet er barn og unge med innvandrerbakgrunn dømt til å bli tapere: de vil stille svakt på arbeidsmarkedet, få dårlig betalte og lite attraktive jobber, bli sett på som annenrangs borgere, og i stor grad være avhengige av sosialhjelp livet ut. (s. 77)

I del 3 skriver Wikan om muslimer i Norge, og drar veksler på erfaring fra sosialantropologisk feltarbeid i ulike muslimske land (Egypt, Oman). Her fokuserer hun mye på kjønnsroller og familieliv. Hun mener atmannens sterke posisjon i familiestrukturen i muslimske familier er noe som gjerne kommuniseres utad, men at hun ofte har sett at kvinner/mødre har mye makt «i kulissene» og på hjemmebane. Men, mener Wikan: I Norge mister kvinnene denne makten på grunn av isolasjon/dårlig integrering/manglende språkkunnskaper, og slik får muslimske familier i Norge ofte uheldige kjønnsrollemønstre som videreføres til barna:

For hans kone er i en avmaktsposisjonsom forsterker hans egen posisjon. Hun er ukyndig, språkavmektig, inkompetent i forhold til den verden hun skal virke i. Og jo mer samfunnet spiller opp til at han er homo islamicus, jo mer avmektig blir hun. For snart har han overtatt hennes funksjoner i det offentlige liv, mens hun er blitt en stakkars hvis selvrespekt fortsetter å dale ettersom hun ikke får brukt sine ressurser, og ettersom barna mister respekten for en mor som ikke duger i deres verden. Føy til at hun har mistet de tradisjonelle, strukturelle beskrankninger på mannens maktutøvelse, sitt nettverk av slektninger og andre, venninner og naboen som kan intervenere og beskytte henne når ting går galt, og hennes avmaktsposisjon blir desto klarere. Summa summarum mister mange – altfor mange – muslimske kvinner posisjon og styrke i Norge, mensmannens maktposisjon forsterkes tilsvarende. (s. 104)

I del 4 («Integrasjon og menneskeverd») kritiserer Wikan norske myndigheters unnvikende forhold til integrering. Hun mener at de ikke definerer tydelig hva de mener med integrering og hva de vil oppnå, og at dette gjør at den praktiske politikken på området lider. Wikan går gjennom ulike stortingsmeldinger og definerer det hun mener integrering er, på bakgrunn av disse: «Innvandreres plikt til å fungere etter grunnleggende norske verdier og lære seg norsk, samtidig som nordmenn skal rydde rom blant seg selv for innvandreres spesielle væremåter og verdier.» (s. 147) Hun nevner senere arbeid, utdannelse og språk som bærebjelkene i vellykket integrering. (s. 157) Wikan konkluderer slik i etterordet til boken:

Det norske folk er ikke dumme og ikke spesielt fremmedfiendtlige. Det som derimot karakteriserer mange av oss, er at vi *vil* ikke en underklasse i vår midte. Av *respekt* for mennesker med annen religion og andre etniske kjennetegn ønsker vi dem et menneskeverdig liv der de kan få brukt seg selv og sine evner. I *ydmynhet* overfor de livskvaliteter de har mistet, ønsker vi at de skal kunne få selvrespekt og sosial respekt ved å *mestre* sin tilværrelse. Det gjelder selvfølgelig alle, uansett etnisk bakgrunn. Derfor er velferdskolonialisering en vederstyggelighet. Og derfor stiller vi politikerne til ansvar. (s. 193-194)

Mot en ny underklasse fikk stor oppmerksomhet da den kom ut, og den ble en mye brukt referanse i innvandringsdebatten sammen med Thomas Hylland Erikkens *Det nye fiendebildet* og Kari Vogts *Kommet for å bli*, som begge kom ut den samme høsten.²⁷

Roald Helgheim i Klassekampen²⁸ og Peter Normann Waage i Dagbladet²⁹ satte tonen for de kritiske omtalene av boken. Helgheim kalte *Mot en ny underklasse* for en «‘norsk-fundamentalistisk’ bok, forkledd som vitskap», og kritiserte Wikan for å presse sine ellers nyttige og riktige observasjoner inn i «ei ideologisk form der hovudbodskapen er at utlendingar må bli norske, slutte å krevje respekt for sin eigen kulturelle identitet, og for all del ikkje krevje å få gå på muslimsk skule i Norge». «Gåvebok til innvandrarfiendar», het det på forsiden av avisens.

Peter Normann Waage mener avslutningsvis i sin bokomtale at Wikan framstiller «det flerkulturelle Norge som om alt godt finnes i Norge, og alt ondt kommer fra Islam. Dette er en karikatur som kan komme til å prege debatten framover.»

I et lengre intervju med Wikan i Dag og Tid³⁰, kommenterer hun konklusjonen til Waage: «Mannen kan ikkje ha lese boka. Eg trudde knapt det eg las. Ikkje av di det er ein hån mot meg – men det viser kor betent debatten er. Det er ikkje alltid det som tener innvandrarane som styrer debatten – mykje handlar om eigne politiske interesser. Det handlar om kven som skal ha monopol på å meine noko om innvandrapolitikken. Eg har felt tårar over tingas tilstand.»

Wikans bok ble også referert til i artikler om utfordringene til kvinnelige innvandrere.³¹ *Mot en ny underklasse* ble også kommentert i mer positive ordelag av Ottar Brox³² og Walid al Kubaisi.³³

Carl I. Hagen og andre innvandrekritiske debattanter har støttet og henvist til boken, noe som har gjort den omstridt i noen miljøer.³⁴ Wikan kommenterer dette i et senere portrettintervju, der hun blant annet hevder at «norske politikeres frykt for å bli tatt til inntekt for Fremskrittspartiet har bremset integrasjonsprosessen».³⁵

Unni Wikan har også skrevet bøkene *For ørenes skyld. Fadime til ettertanke* (Universitetsforlaget, 2003) der hun undersøker æresdrapfenomenet med utgangspunkt i Fadimesaken i Sverige 2002, og *Om øre* (Pax, 2008) der hun ser nærmere på æresbegrepet i islam og muslimsk kultur.

Fellesskap til besvær. Om nyere innvandring til Norge (Universitetsforlaget, 1992) er en artikkelsamling med bidrag fra en rekke sosialantropologer og forskere innenfor tilgrensende fagfelt, redigert av sosialantropolog Long Litt Woon (f. 1958). Artiklene fokuserer på tilpasningsprosesser som finner sted i møtet mellom innvandrere og nordmenn, undersøkt både fra

²⁷ To kommentarartikler som omhandler disse tre bøkene samlet:

Aftenposten (22.12.1995): «Fiendebilder skyter ikke!», kommentar av Håkon Harket.

Bergens Tidende (14.02.1996): «Islam, fiendebilder og toleranse», kommentar av Lars Gule.

²⁸ Klassekampen (01.11.1995): «Norsk fundamentalisme i vitskapsfrakk», kommentar/bokomtale av Roald Helgheim.

²⁹ Dagbladet (01.11.1995): «Tvetydig om innvandrere», bokomtale av Peter Normann Waage.

³⁰ Dag og Tid (09.11.1995): «Ho som ikkje vaktar orda sine», intervju med Unni Wikan av Tor Midtbø.

³¹ Morgenbladet (02.02.1996): «Hjem og [eller] skole», reportasje av Kristian Elster.

Klassekampen (23.07.2005): «Den farlige frigjøringen», artikkel av Åse Brandvold.

³² Dag og Tid (23.11.1995): «Mot en ny underklasse?», kommentar av Ottar Brox.

³³ Agderposten (04.01.1996): «Mot en ny underklasse», kommentar av Walid al Kubaisi.

Klassekampen (17.07.98): «Burde Norge stevnes for domstolen i Haag?», debattinnlegg av Walid al Kubaisi.

³⁴ Se f. eks. Dagbladet (12.12.1996): «Wikan mot Hagen», debattinnlegg av Majed Ahmed Dakhil.

³⁵ Dagbladet (04.05.2002): «Hvite blant de brune», portrettintervju med Unni Wikan, av Tarje Holtvedt.

majoritetens og minoritetenes perspektiv. Et hovedanliggende er å heve seg over interessekonfliktene som preger innvandringsdebatten, for å finne en felles vei framover:

I den norske innvandringsdebatten er mange opptatt av å ivareta interessene til enten innvandrere eller nordmenn. Viktigere å få fram som det overordnede spørsmål er vår felles interesse av å finne fram til spilleregler som alle kan leve med. Dette perspektivet har vært fraværende pga. flere forhold. Spissformulert kan man si at innvandringsspørsmål hittil har vært et område som har vært overrepresentert av unnvikende eller opportunistiske politikere, feige forskere og tause intellektuelle, hyperaktive talspersoner for eller imot innvandrernes sak – ikke minst har debatten vært preget av sterke følelser og lite kunnskap. Byråkratenes jakt på den ene fasitløsningen som skal løse oss gjennom tilpasningsprosessens høye bølger har heller ikke hjulpet noe særlig på situasjonen. Denne tilstanden er blitt forsterket av et mediebildet preget av «spontanjournalistikk». (s. 9)

Sosialantropolog Inger-Lise Liens *Ordet som stempler djevlene. Holdninger blant pakistanere og nordmenn* (Aventura, 1997) er basert på forskningsprosjektet «Rasisme og diskriminering i hverdagen», ledet av Lien i Norsk Institutt for By og Regionsforskning fra 1993 til 1996. Lien begynte å forske på pakistanske innvandrere i 1980, og oppgir at hun har hatt løpende kontakt med mange av familiene siden da. Grunnlaget for boken er antropologisk feltarbeid i form av samtaler med pakistanere og nordmenn og observasjoner fra pakistanske miljøer. Lien konkluderer med at begrepet rasisme brukes på en vid og unyansert måte i Norge, da det ofte brukes for å fordømme ambivalens overfor og skepsis til innvandring, i tillegg til å beskrive ekstreme holdninger knyttet til rasebiologi:

En antirasistisk kamp som er ensrettet, kan få som konsekvens at hatet overføres til hatets ofre, til innvanderne. Bruken av et rasismebegrep som er unyansert og vidt, kan få et utfall vi ikke ønsker. Den forståelsen av virkeligheten som ligger bak ordene, kan trenge inn i og ned i innvanderne og påvirke dem negativt. De kan forledes til å tro at skepsis er det samme som hat, fordi ordet «rasisme» blir brukt på begge typer holdninger. Når ambivalens beskrives som rasisme, og holocaust beskrives som rasisme, hva er da forskjellen mellom de to? En innvandrer som er ny i Norge, kan få store problemer med å nyansere mellom de ulike betydningene av ordet. Han setter seg ikke ned for å studere det. Gjennom ordet forledes han til å tro at det er mange flere nordmenn som hater ham enn det faktisk er. Og så begynner han selv å hate. (s. 207)

Boken inngikk i en debatt i Klassekampen, der Walid al-Kubaisi kritiserte anmelder Berit Thorbjørnsrud for å «gjengi klisjéer med unyanserte argumenter og stereotyper» i sine omtaler av debattbøker med innvandringstema (Klassekampen 09.05.1997), og siktet da blant annet til hennes anmeldelse av *Ordet som stempler djevlene* i Klassekampen 05.04.1997. Thorbjørnsrud svarte på kritikken i Klassekampen 14.05.1997.

Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt (Universitetsforlaget, 2002) er skrevet av den norske sosialantropologen Marianne Gullestad (1948-2008). Boken handler om hvordan Norges politiske og intellektuelle elite uttaler seg om innvandring og innvandrere. Hun understreker i innledningen at det er «den offentlige debatten om ‘innvandrerne’ som er i fokus, ikke det som foregår i hverdagslivet, i statlige og kommunale møter, på arbeidsplasser og i boligmiljø». (s. 17)

Gullestad viser i sine analyser at det finnes visse begrensninger i den offentlige samtalens når det kommer til innvandringsdebatt, både når det gjelder temaer, argumenter, sjangre og deltakere.

Hennes fortolkning bygger på diskursanalyse, som hun selv definerer slik: «Å foreta en diskursanalyse er å analysere frem former for selvfølgelig gjort forståelse og den maktutøvelse de legetimerer». (s. 47)

Gullestads analyser er også preget av det man kan kalle «mistankens hermeneutikk», der (ubevisste eller bevisste) bakenforliggende intensioner tematiseres. Et eksempel på dette er framlegningen av det norske folks reaksjon på drapet av Benjamin Hermansen i 2001: «Den massive motstanden mot denne ekstreme volden bidro til å styrke bildet av ‘oss’ som tolerante og humane». (s. 37) Gullestad legger her vekt på «skjulte» motiver eller følger av selve handlingen. Lignende fortolkningsstrategier går igjen i boken. Man kan si at når Gullestad undersøker utspill i innvandringsdebatten fokuserer hun mest på hva utspillet sier om den som kommer med utspillet og den diskursive rammen utspillet har oppstått i. Hun tar for seg artikler/bøker/utspill av flere av sine kollegaer, som Unni Wikan, Ottar Brox, Thomas Hylland Eriksen, Inger-Lise Lien, i tillegg til en rekke politikere.

Gullestad vier et kapittel til den såkalte «negerdebatten» («Striden om ordet ‘neger’», s. 174), der hun går grundig gjennom debatten som oppstod rundt bruken av dette begrepet senhøsten 2000, med John Ertzgaard og Finn-Erik Vinje som sentrale debattanter. Dette kapittelet blir trukket fram i flere bokomtaler som særlig godt og interessant.

Det norske sett med nye øyne fikk mye positiv oppmerksomhet i dagspressen. «Boka genererer kunnskap og bidrar til å heve refleksjonsnivået på innvandringsdebatten atskillige hakk»³⁶, skrev Dagbladets anmelder Espen Søbye. Roald Helgheim i Dag og Tid skriver at boken er etter lengtet, og berømmer blant annet boken for å framsette kritikk mot forskerkollegaer som både er skarp, treffende og respektfull på samme tid.³⁷ Morgenbladets anmelder trekker fram forfatterens erkjennelse av egen posisjon og tilhørende begrensninger [som] en styrke ved boken», og mener den oppfordrer leseren til å forholde seg aktivt til egne fordømmer:

De fleste av oss besitter et rikt arsenal av fordømmer, og det er disse Gullestad ønsker at vi skal benytte oss av i lesningen av denne boken, slik at vi kan åpne for en form for aktiv meddiktning. Dette er bokens fremste fortjeneste. Jeg satt under hele lesningen og opplevde at hele mitt liv med «de andre» passerte i revy, og måtte smile gjenkennende av typiske situasjoner som oppstår i møte mellom «oss» og «dem».³⁸

Walid al-Kubaisi er positiv til boken, og mener at en nærgående analyse av samfunnsforskernes forhold til innvandringsdebatten er kjærkomment:

Mange norske forskarar arbeider i årevis med innvandringsspørsmål i ro og fred, men reagerer kraftig når dei møter kritikk og usemje. Forskarane har kritisert oss utan å bli kritiserte sjølve. Til no har forskarane gjort oss innvandrarar til mus i eit laboratorium. Marianne Gullestad har endeleg gjort det same med forskarane. For første gong har nokon stilt spørsmål ved diskursen til forskarane og prøvd å få fram det som ligg latent i undermedvitet deira. Difor er boka eit kjærkome tilskot til debatten om rasisme og diskriminering i Noreg, og om korleis språket har makt og påverknad til å skapa fordømmer.³⁹

³⁶ Dagbladet 21.01.2002: «Selvstendig tenker», bokomtale av Espen Søbye, s. 50.

³⁷ Dag og Tid 12.01.2002: «Det umogelege i å bli norsk», bokomtale av Roald Helgheim, s. 12.

³⁸ Morgenbladet 18.01.2002: «Myten om det norske», bokomtale av Kjetil Lismoen, s. 13.

³⁹ Dag og Tid 26.01.2002: «Innvandringsdebatt under lupa», omtale av Walid al-Kubaisi, s. 20.

Jens Stoltenberg mener at boken inneholder en viktig oppfordring, i et innlegg ettårsmarkeringen etter drapet på Benjamin Hermansen:

Samtidig skal vi vokte oss for å la innvandringsdebatten mest handle om «de andre». Forsker Marianne Gullestad utfordrer til en viktig debatt når hun i boka «Det norske sett med nye øyne» understreker at dette handler like mye om «oss», vi som har en trygg forankring i at vi alltid har hørt hjemme her. Gullestad mener vi reflekterer for lite over egne verdier.⁴⁰

Ottar Brox mener at boken inneholder mange gode poenger, men at mange av analysene i stor grad er betinget av den postmoderne fortolkningsteorien om at «virkeligheten skapes gjennom språket»:

Men den grunnleggende svakheten ved Gullestads bok, om vi leser den som et innlegg i den norske debatten om innvandring, er at hennes argumentasjon stopper akkurat der, og skaper det inntrykk at dersom forfatterens kollegaer hadde brukt andre ord, ville innvandreres tilpassing i det norske samfunnet bli vesentlig lettere.⁴¹

Trygve Aas Olsen argumenterte for ansettelse av flere journalister med flerkulturell bakgrunn med utgangspunkt i Gullestads bok.⁴²

*

Sosialantropologenes sakprosabøker om innvandringsspørsmål har jevnt over et høyere refleksjonsnivå og mer sammensatte resonnementer enn sakprosabøkene fra de foregående perioder. Det sosialantropologiske utgangspunktet gir flere av bøkene et kulturmessig introspektivt preg – særegenheter ved den norske kulturen undersøkes «utenfra», sett gjennom innvandrernes øyne.⁴³

Selv om flere av bøkene forholdt seg aktivt til polariseringmekanismene i innvandringsdebatten og prøvde å heve seg over «skyttergravspreget» debatt ble bøkene, forskerne og synspunktene deres ofte trukket inn i skarpe avisdebatter.

Innvandrere tar ordet

På midten av 90-tallet ble innvandreres deltagelse i innvandringsdebatten et tema i avisene. Dette var delvis en reaksjon på alle de norske innvandringsekspertene som tok stor plass i og preget debatten med uttalelser, artikler og bøker, som Thomas Hylland Eriksen, Unni Wikan, Inger-Lien Lien og Ottar Brox. «Debatter om og for innvandrere styres i hovedsak av enkelte

⁴⁰ Dagbladet 04.02.2002: «Vi må ikke glemme», innlegg av Jens Stoltenberg, s. 3.

⁴¹ Dagbladet 21.02.2002: «Språket og virkeligheten», kronikk av Ottar Brox, s. 36

⁴² Journalisten 16.08.02: «Flere farger i redaksjonene», av Trygve Aas Olsen <https://journalisten.no/flere-farger-i-redaksjonene/240396>

⁴³ Arne Martin Klausens *Den Norske væremåten. Antropologisk søkerlys på norsk kultur* (1984, Cappelen) er et tidlig eksempel på et sosialantropologisk introspektivt blikk på norsk kultur i bokform. Den er ikke med på denne listen på grunn av lite fokus på innvandringsfenomenet, men den kan godt sees som forgjenger til flere av de bøkene som er nevnt her.

innvandrereksperter, politikere og massemediene. Innvandrere selv er stadig i etterskudd både i forhold til kunnskapsformidling og utvikling av kunnskap og innflytelse» hevdet forfatter Naushad Qureshi og journalist Atta Ansari i en kronikk i Klassekampen⁴⁴. Khalid Salimi fra Antirasistisk senter var noe mer positiv på høsten samme år: «Flere og flere innvandrere har tatt pennen fatt, og begynner å bli synlige i mediene. Dette er en del av en naturlig utvikling, hvor deres deltagelse blir styrket», skrev han i VG⁴⁵, og viste til tre bøker fra samme år: *Min tro, din myte* av Walid al-Kubaisi, hans egen bok *Mangfold og likeverd* og romanen *Izzat* av Nasim Karim.

Bøkene til Al-Kubaisi og Salimi er de første sakprosabøkene om innvandring skrevet av innvandrere som har kommet til Norge etter 1970, om vi ser vekk fra sosialantropolog Long Litt Woon, som kom til Norge som utvekslingsstudent fra Malaysia, og redigerte artikkelsamlingen *Fellesskap til besvær* (1992). På slutten av 90-tallet kom det en rekke sakprosabøker fra forfattere med innvanderbakgrunn. Et fellestrek ved bøkene er at selvopplevde erfaringer knyttet til flerkulturell identitet, diskriminering og kulturforskjeller blir brukt for å underbygge meninger om innvandring, innvandringspolitikk og integreringsspørsmålet.

*

Min tro, din myte. Islam møter norsk hverdag (Aventura, 1996) er den første boken til journalist og samfunnsdebattant Walid al Kubaisi (f. 1954). Han er født og oppvokst i Irak, og kom til Norge på slutten av 1980-tallet.

Boken er en samling essays om religion, kulturforskjeller og innvandring. Tekstene blander personlige anekdoter med historiske perspektiver, religiøse og politiske refleksjoner og aktuelle samfunnssproblemer.

Al-Kubaisi kritiserer norsk liberal venstreside (politikere og media) for å ta monopol på innvandringsdebatten, og for å stempele personer som presenterer kritiske argumenter som rasister:

Norge har etterhånden skapt en innvandringslobby som etablerte seg med argumenter med utgangspunkt i dårlig samvittighet. De har, etter min mening, fått monopol på innvandringsdebatten. Denne debatten har hittil ikke blitt ført for å sette innvanderproblematikken under sosial og politisk reform. Debatten brukes som et middel til å «avsløre» de som har rasistiske holdninger. Rasismebeskyldninger er blitt terroriseringsvåpen mot politiske motstandere, slik at å kritisere islams kultur oppfattes som en negativ holdning til muslimske innvandrere. Denne situasjonen har skapt en falsk offentlig fasade. Hvis man kritiserer ghettoen ved å foreslå integrering som alternativ, blir man beskyldt for rasisme. Hvis man kritiserer imamenes maktposisjon som hindrer innvanderungdom i å ha kontakt med nordmenn, blir man beskyldt for rasisme. Prøver man å bekjempe arbeidsledigheten – der utlendingene utgjør en så stor prosent i forhold til deres antall – blir man oppfattet som om man vil skape rasisme. (s. 213-214)

Al-Kubaisi tar til orde for å sette krav til innvandrere, og oppfordrer nordmenn til å verne om sin kultur og ikke la seg påvirke av autoritære og antidemokratiske trekk ved islam. Boken ble visstnok refusert av 27 norske forlag før den ble utgitt av Aventura. Standardsvaret fra forlagene var at «du kritiserer islam, og du skaper rasisme».⁴⁶ Forleggeren i Aventura, Alexander Elgurén, mente i et intervju at det var rart at ingen andre ville gi ut boken: «Utrolig nok er Walids bok blitt refusert over

⁴⁴ Klassekampen 26.06.1996: «Eksperter som sannhetsvitner?», kronikk av Naushad Qureshi og Atta Ansari.

⁴⁵ VG 16.09.1996: «Ytringsfrihet til besvær», debattinnlegg av Khalid Salimi

⁴⁶ Berg, Hallgrím (2013): *Demokrati eller islamisme*. Genesis. s. 23

hele linja. Utrolig fordi boka er viktig. Det er mye som kan gå galt i utviklingen i den muslimske verdenen. Walid tør å gå ut å kritisere. Han er en modig mann.»⁴⁷

Boken fikk mye oppmerksomhet i mediene, særlig etter at den ble referert til i rosende ordelag av Carl I. Hagen. I Dagbladet 17.06.1996 skriver Thor Gjermund Eriksen at boken «var nok ikke ment som et bidrag til Carl I. Hagens landsmøtetale. Men i sin generaliserende og unyanserte måte å ta opp innvandringspolitikk, kultur og religion på, passer den som hånd i hanske til Hagens innvandringsretorikk», og kritiserer al-Kubaisi for ikke å ha tenkt over konsekvensene av en «hold-den-norske-kulturen-ren»-kampanje.

Norske poteter og postmodernistiske negre. Kulturelle kollisjoner og misforståelser (Kulturo, 2000) av Walid al-Kubaisi er en samling essays og anekdoter om innvandring, kulturkollisjon og religion. Mange av anekdotene handler om misforståelser på grunn av ulike kulturelle referanserammer og har et humoristisk preg, mens andre kapitler tar opp alvorlige problemstillinger som omskjæring, seksuell vold og rasisme. Under overskriften «Kaster Stein, skaper historie!» skriver han om bakgrunnen for kritikken av islam, og om reaksjoner fra andre muslimske innvandrere:

Det er merkelig at motstanderne våre ikke vil forstå vår rolle som kritikere av vår egen kultur og dermed fornyere av kulturen og nytolkere av religionen. Da jeg debuterte med min bok *Min tro, din myte* fikk jeg tempramentsfull reaksjon fra mange muslimer i Norge: «Du kaster Stein på islam!» Og da Nasim Karim utga boken *Izzat For ørenes skyld* om selvopplevd tvangsekteskap, ble hun sett på som forræder: «Du kaster Stein på foreldrene dine og kulturen din.» Og da stand-up komikeren Shabana Rehman offentlig tegnet det norske flagg på sin nakne kropp, sa samme type innvandrere: «Hun vil vise at det finnes horer også blant pakistanere!»

Vi er ikke interesserte i å kaste Stein, men vi vil kaste ord og handling og sikte den mot en foreldet og senil del av den tradisjon og kultur som blir praktisert i religionens og kulturens navn, liksom et uhyre som holder på å kvele et barn. Og vi kaster Stein på uhyret for å skremme det bort slik at vi kan redde barnet. Vi hater verken religion eller tro, kultur eller tradisjon, men vi hater dogmer og praksis som skader vår religion og kultur. (s. 67)

Den sure virkeligheten (Tiden, 1997) er skrevet av Mah-Rukh Ali (f. 1982). Hun er født og oppvokst i Oslo, med pakistanske foreldre.

Som 13-åring fikk hun et stort forsideoppslag i Aftenposten 05.05.95 i forbindelse med et leserbrev der hun kritiserer norsk fremmedfrykt og Carl I. Hagens uttalelser.⁴⁸ Leiserbrevet førte til at Alis hjem ble tagget med hakekors og fremmedfiendtlige utsagn av ukjente gjerningsmenn. Mah-Rukh og familien inviterte Carl I. Hagen og Erik Solheim hjem til seg for å male over tagningen og slik markere tverrpolitisk avstand mot rasisme. Carl I. Hagen kom, men nektet å være med å være med å vaske og male. Dette førte til store oppslag i tabloidavisene, som i VG 07.10.95.⁴⁹ For en oppsummering av Mah-Rukh-debatten, se Aftenposten 25.10.96.⁵⁰

I 1996 kritiserte Unni Wikan Mah-Rukh Alis Samora-anmeldelse av boken *Izzat* (Nasim Karim), noe som skapte debatt i avisene.⁵¹

⁴⁷ Klassekampen 30.03.1996: «Besatt», intervju med Alexander Elgurén, av Lajla Ellingsen

⁴⁸ Aftenposten 05.05.95: «Åpent brev fra en innvander», leserbrev av Mah-Rukh Ali.

⁴⁹ VG 07.05.95: «Carl fikk maling», artikkel av Nina Schmidt.

⁵⁰ Aftenposten 25.10.96: «Slegga fra Vinderen», artikkel av Dag Herbjørnsrud.

⁵¹ VG 10.09.96: «Bare yttringsfrihet», kommentar av Unni Wikan.

Ali skrev *Den sure virkeligheten* på oppfordring fra Tiden Forlag, og den kom ut da hun var 15 år. I boken går hun til angrep på rasisme, fordommer og forskjellsbehandling i det norske samfunnet. Hun bruker ofte anekdoter fra sitt eget liv for å illustrere problemene, og diskuterer tema som identitet, rasisme og hva «det norske» er. Den grunnleggende drivkraften i boken er Mah-Rukhs frustrasjon over å ikke bli akseptert som «ordentlig» norsk. Hun er født og oppvokst i Norge, men hun blir på ulike måter behandlet som fremmed på grunn av sin hudfarge og den religiøse og kulturelle tilknytningen til islam og Pakistan. Denne opplevelsen av utenforsk formidles godt gjennom ulike selvopplevdde anekdoter, som denne, der en medelev velmenende vil forsikre seg om at hun vet hva en julenisser er:

Jeg husker en gang under juleforberedelsene i klasserommet. Læreren fortalte en historie om en julenis, og alle elevene satt ivrig og hørte etter. Da snudde en god klassevenninne seg mot meg og spurte: «Du vet vel hva en julenis er, ikke sant?» «Neeei, ikke i det hele tatt,» fleipet jeg, før jeg ble alvorlig da jeg så at hun tenkte på hvordan hun skulle forklare det. «Selvfølgelig vet jeg hva det er, tror du jeg er hjernedød, eller?» Slike hendelser kan virke ganske ironiske og morsomme i øyeblikket, for de er så dumme at de blir morsomme, men jeg husker godt hvor hardt det gikk inn på meg at en klassevenninne som hadde kjent meg fra barndommen av spurte om slike ting, og virkelig mente det hun sa. Det er slike bilder barn får fra sine foreldre som fremstiller innvandrere på forskjellige måter. Det var selvfølgelig ikke vondt ment fra hennes side, og det var vel derfor det gjorde ekstra vondt: Hun mente og trodde virkelig ikke at jeg visst hva en julenis er for noe. (s. 32-33)

I en særlig interessant og problematisk del av boken følger vi Mah-Rukh på *hadj* – pilgrimsreise til Mekka. Hun beskriver turen som «en av mine mest fantastiske opplevelser i livet» (s. 102), og framhever Saudi-Arabia som en form for idealsamfunn, også med hensyn til likestilling: «Og likestillingen – her burde de sett på likestillingen, alle som snakker om det. Dette er landet der de burde se hva likestilling innebærer. Hvilken herlighet kvinnene levde i, for det var deres rett, uansett hva slags behandling de hadde fått» (s. 105).

Boken fikk mye omtale i avisene, og kom i et nytt opplag senere samme år. Anmelderne var jevnt over positive, og la vekt på identitetsrefleksjonene, fortellingene om hverdagsrasisme og budskapet om at flerkulturelle nordmenn også må kunne inngå i «det norske». Noen eksempler er det store oppslaget i Dag og Tid 04.09.97, med tittelen «Mah-Rukh – ei ekte norsk jente»⁵², og artikkelen «Norsk hverdag for mørk nordmann» i Arbeiderbladet 04.09.97.⁵³

Den sure virkeligheten ble kritisert for å være «svært svart og hvitt» av Kjell Olaf Jensen i Dagsavisen 01.10.97⁵⁴. Han påpeker at Mah-Rukhs svært positive beskrivelse av likestillingen i Saudi-Arabia er problematisk, og mener også at hun er noe snar til å hevde at «alle nordmenn» gjør slik og slik, tenker slik og slik, mens innvandrere og nordmenn med innvanderbakgrunn har varierte tanke- og handlingsmønstre.»

Marianne Gullestad brukte Mah-Rukh Ali og *Den sure virkeligheten* som utgangspunkt for en kronikk om identitetsspørsmål og innvandring i Aftenposten 27.11.98⁵⁵, og senere i *Det norske sett med nye øyne* (s. 62).

⁵² Dag og Tid 04.09.97: «Mah-Rukh – ei ekte norsk jente», artikkel av Ottar Fyllingsnes.

⁵³ Arbeiderbladet 04.09.97: «Norsk hverdag for mørk nordmann» av Turid Larsen.

⁵⁴ Dagsavisen 01.10.97: «Uten motforestillinger», bokanmeldelse av Kjell Olaf Jensen.

⁵⁵ Aftenposten 27.11.98: «Om å være trygg på sitt eget», kronikk av Marianne Gullestad.

Mulighetenes barn. Å vokse opp med to kulturer (Cappelen 1997) er skrevet av den norsk-indiske barnevernspedagogen Loveleen Kumar (nå Loveleen Rihel Brenna). Boken handler om «bindestreksbarna» – om det å vokse opp med røtter i ulike kulturer. Kumar har jobbet med informasjonsarbeid om dette temaet, og boken er basert på (anonymiserte) brev hun har mottatt fra flerkulturelle barn og unge i forbindelse med sitt arbeid. Første del av boken inneholder brev fra den norsk-indiske Gita, som opplever å bli giftet vekk gjennom arrangert ekteskap. *Mulighetenes barn* ble blant annet omtalt som «en bok som tvinger oss til å lytte til en gruppe som ellers debatteres hyppig i media som om de var en type kasus» i Klassekampen 13.09.97.⁵⁶

I *Islam i Norge* (Millenium, 1998) forteller Mohammed Bouras (leder for Islamsk råd 1993-1998) om sitt møte med Norge (arbeidsinnvandrer fra Marokko, 1972) som troende muslim og flyktning. Bouras ble kontaktet av forlaget Millennium «om jeg ville skrive om Islam og om hvorledes jeg som troende muslim praktiserer Islam i Norge». (s. 174)

De personlige erfaringene kombineres med mer generelle refleksjoner rundt religionens plass i det moderne, vestlige samfunnet, og konkrete opplysninger islam i teori og praksis. Boken har også trekk av folkeopplysning, da det legges vekt på at majoritetsbefolkningen bør få en bedre informert forståelse av islam.

Mitt liv dreier seg ikke bare om familien, arbeidet, mat, pengar og de hverdagelige sysler. Som troende muslim er jeg også opptatt av åndelige spørsmål – jeg er engasjert, troende muslim. Jeg har vokst opp med islam og opplever selvfølgelig hvorledes min tro fører til følelsesmessige og praktiske konflikter med det norske samfunnet, og det vi, litt enkelt kan kalte norske verdier. (s. 8)

Bouras er kritisk til norske mediers framstilling av islam, som han mener forenkler og skaper et konfliktfyldt bilde. Han legger seg på en mer forsonlig linje, og vektlegger felles grunnverdier mellom religionene og kulturene. I avslutningskapittelet «Min drøm som muslim» er hovedelementene at «alle mennesker på norsk jord skal leve i fred med hverandre» (s. 172), et ønske om fravær av diskriminering og rasisme og det at muslimer skal respektere norsk lov og den kristne kulturen men samtidig få dyrke sin egen religion. Boken avsluttes slik: «Det er blitt på tide med informasjon. Ikke aggressjon.» (s. 175)

Norge i hvitt, svart og brunt. En multikulturell mosaikk (Forum Aschehoug, 1999) er en debattbok om integrering, flerkultur, verdikonflikter og kulturkollisjoner i Norge, skrevet av Kadafi Zaman (f. 1973). Han er journalist (TV2, VG, Stavanger Aftenblad), med foreldre fra Pakistan. Zaman gjør bruk av personlige erfaringer kombinert med refleksjoner rundt norsk og internasjonal politikk og generelle betraktninger rundt kultur, rasisme og integrering. Han oppfordrer til ærlighet og åpenhet i innvandringsdebatten:

Nei, la oss tenke, la oss tenke høylytt. Tenke før valgkamper, under valgkamper og etter valgkamper. Integrering er en frigjøringskamp, alle må frigjøre seg fra sine fordommer og holdninger, prate ut om de små hverdaglige detaljene som trappevask til store diskusjoner som u-hjelp. Ingen bør være redde for å bli stemplet som rasister. Når vi bor i ett og samme land, bør et minstekrav være at folk er ærlige mot hverandre. Den første diskusjonsarena nærmer seg, kommunevalget 1999. Nå har alle, både politikere og

⁵⁶ Klassekampen 13.09.97: «Ikke enten eller, men både og», bokomtale av Berit Thorbjørnsrud.

vanlige borgere mulighet til å få ut det vi sitter inne med av hat, skepsis, frykt og nysgjerrighet. Etter den store diskusjonen kan vi se om det har skjedd endringer i fremmedfrykt-gallupen, om det virkelig hjalp å utfordre magefølelsen. Hvis det ikke hjalp, ja da får vi vel integrere oss enda mer! Alle sammen. (s. 120)

Radio Yalla. Bli nordmann på en, to tre, 4 (Kagge, 2000) er humoristisk satire over forholdet mellom nordmenn og innvandrere, laget av bidragsyterne i radiostasjonen Radio Yalla, en piratradiostasjon på Tøyen i Oslo, som også presenterte noen innslag på NRK radio (Ukeslutt).

Hjertets tårer. Et portrett av rasismen i Norge og i Europa (Forum, 2000) er skrevet av Koigi wa Wamwere (f. 1949), en kenyansk-norsk menneskerettighetsforkjemper, politiker, journalist og forfatter. Han har sittet til sammen 13 år i fengsel i Kenya for sin opposisjon mot regimene til Jomo Kenyatta og Daniel Arap Moi. Han flyktet til Norge på slutten av 1980-tallet.

I Hjertets tårer tar Wamwere et kraftig oppgjør med rasismen i Norge. Han fokuserer spesielt på det han kaller *usynlig rasisme* eller *hverdagsrasisme* – begge begrepene henter han fra Utlandingsdirektoratets årsrapport for 1998, s. 30. Han er kritisk til uttrykket *usynlig rasisme*, fordi «rasisme aldri er usynlig for ofrene, som blir utsatt for den hver eneste dag», den er kun «‘usynlig’ for dem som aldri blir utsatt for den». (s. 22)

I den første delen av boken diskuterer Wamwere rasisme som fenomen, og gir et historisk riss av utviklingen til rasismen i Norge og Europa. I siste del av boken viser han til ulike konkrete uttrykk for rasisme sosial, kulturell og politisk rasisme i Norge. Wamwere holdt flere foredrag rundt i landet etter lanseringen av boken.

Hjertets tårer fikk noen store oppslag i avisene da den kom ut, som i Dagbladet 14.09.00, der boken ble omtalt under overskriften «– Rasisme stuereint i Norge». Flere bokanmeldere⁵⁷ mente at boken tok opp et viktig tema og hadde noen gode poenger, men at Wamwere har gått for langt i påvisningen av rasisme innenfor forskjellige deler av det norske samfunnet. Den anmeldelsen som skapte mest debatt, var Kjell Olaf Jensens omtale i Dagsavisen 26.09.00. Her skriver han blant annet:

Wamwere gjennomgår rasismens vesen, dens kjennetegn og dens følger, og han kommer med anvisninger på hvordan man kan begynne arbeidet med å bli kvitt den. Alt sammen er utmerket. Men størstedelen av boken er viet gjennomgangen av det norske samfunnet, sektor for sektor, og her er det han tar fullstendig av og vinker farvel til virkeligheten. Alt tolkes i verste mening, alt som kan misforstås, blir misforstått, og svært mange av eksemplene som trekkes fram, inneholder feil som gjør dem utroverdige og verdiløse som eksempler på Wamweres teorier. Jeg tror for eksempel ikke at den politiske ledelsen i Norge står bak en hemmelig og bevisst sammensvergelse for å utsette landets ikke-hvite befolkning for mest mulig diskriminering, slik Wamwere påstår. At den samme ledelsen har begått en serie dumheter, er faktisk en annen ting.⁵⁸

Avslutningsvis skriver Jensen at «den som er like villig til å misforstå og sette ting på spissen som Wamwere, kunne påstå at dette er den mest rasistiske boken som er utgitt i Norge i år.»

Bokomtalen fikk et svarinnlegg fra Yacoub Cissé i Dagsavisen 07.10.00 der han anklaget Jensen for ikke å ha «forstått mekanismenene bak dette ondet som rasisme representerer», i tillegg til å stille spørsmål om hvem som egentlig har rett til å uttale seg om rasisme: «Er det den hvite liberaler

⁵⁷ Se for eksempel Aftenposten 03.10.00: «Ufokusert rasisme-varska», bokomtale av Per Anders Madsen. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_aftenposten_null_null_20001003_141_445_1

⁵⁸ Dagsavisen 26.09.00: «For ofrene er rasismen alltid synlig», bokomtale av Kjell Olaf Jensen

Jensen, som føler at han har forstått alt dette, eller er det en som har opplevd og følt ondet på kropp og sjel?».⁵⁹ Wamwere svarte også Jensen i et debattinnlegg noen dager senere, i Dagsavisen 10.10.00, der han stiller seg sterkt kritisk til Jensens beskyldning om at *Hjertets tårer* kan oppfattes som en rasistisk bok, og på samme måte som Cissé vektlegger Wamwere anmelderens etniske tilhørighet som et relevant motargument til hans bokanmeldelse: «Når det gjelder overdrivelse av rasisme til det absurde, hvis jeg var en hvit mann som Jensen, ville jeg være veldig forsiktig før jeg framsatte en slik påstand.»⁶⁰

Jensen svarte Cissé og Wamwere i to innlegg i Dagsavisen 13. og 15 oktober. Han gjentok at han støtter budskapet og formålet med *Hjertets tårer*, og at kritikken bare gikk på det han oppfatter som overdrivelser og unyansert framstilling av rasismen i Norge. Han stilte seg kritisk til det han oppfattet som usaklig personangrep og fordreining av innholdet i bokomtalen fra Cissé og Wamwere.

Etter drapet på Benjamin Hermansen ble det foreslått i et leserinnlegg at *Hjertets tårer* burde leses av norske skoleelever, og at Wamwere burde være en selvsagt gjesteforeleser i høyrere utdanningsinstitusjoner: «Universiteter og høyskoler må slutte å invitere Thomas Hylland Eriksen og andre kulturpersonligheter for å diskutere ting de ikke har opplevd selv, men i stedet invitere ofrene for rasisme, for eksempel norsk-afrikanneren Koigi wa Wamwere [...] for å snakke med fremtidige politikere.»⁶¹

*

På siste halvdel av 1990-tallet kom det en rekke sakprosabøker om innvandringsspørsmål skrevet av personer med innvanderbakgrunn. I disse bøkene trekker forfatterne veksler på personlige erfaringer for å belyse ulike sider ved moderne innvandring til Norge. To av bøkene vil belyse sider ved islam som forfatterne mener er underkommunisert: Al-Kubaisi advarer mot negative og autoritære sider ved religionen, mens Islamsk råd-leder Bouras vil korrigere et medienes polariserende dekning av religionen med informasjon og vektleggelse av felles grunnverdier med sin bok. *Den sure virkeligheten* og *Hjertets tårer* fokuserer på diskriminering og rasisme mot innvandrere i det norske samfunnet. Kadafi Zaman maner til åpenhet i innvandringsdebatten, mens Radio Yalla, og delvis al-Kubaisis *Norske poteter og postmodernistiske negre* bruker humor og satire for å vise hvordan det er å være innvandrer i det norske samfunnet.

1990-2020

Kritiske stemmer om innvandring og relaterte fenomener

⁵⁹ Dagsavisen 07.10.00: «Om hjertets tårer», svarinnlegg av Yacoub Cissé.

⁶⁰ Dagsavisen 10.10.00: «Hjem er rasist?», svarinnlegg av Koigi wa Wamwere.

⁶¹ Dagsavisen 07.02.01: «Hvordan er veien framover?», leserinnlegg av Markus Garvey.

Det finnes flere bøker som stiller seg kritisk til innvandring eller innvandringsrelaterte fenomener i de fasene jeg allerede har gjennomgått, både fra tidlig 1970-tall (f. eks *Den billige arbeidskraften*, 1971) og fra slutten 1980-tallet (bøkene til Kaare Ruud, Torfinn Hellandsvik, Magnhild Ullsvik og Arne Myrdal). Disse medregnes her. Noen av bøkene fra 1990-tallet, som Unni Wikans *Mot en ny norsk underklasse* (1995) og al-Kubaisis *Min tro, din myte* (1995) kunne også nevnes her, i tillegg til Amal Adens bøker, som kombinerer personlige beretninger fra eget liv med et kritisk blikk på somaliske innvandrermiljøer i Norge, selv om jeg i denne oversikten har plassert disse Adens bøker under «Personlige beretninger og intervjuer».

Under denne overskriften vil jeg koncentrere meg mest om sakprosabøker fra slutten av 1990-tallet og framover, som i varierende grad stiller seg kritiske til innvandring og fenomener knyttet til innvandring.

At jeg setter disse bøkene under samme overskrift, betyr selvfølgelig ikke at jeg setter likhetstegn mellom alle de ulike bøkene når det kommer til budskap, sjanger og grad av kritisk innstilling til innvandring. Det er et stort spenn i grad av kritisk innstilling i bøkene, i tillegg til store variasjoner i tema, budskap og stil. Jeg har valgt å unngå begrepet «innvandringskritisk/innvandringskritikk» i tittelen og i beskrivelsen av bøkene, fordi jeg mener at dette begrepet er vagt og utspeilet, og at det kan fungere som en stigmatiserende sekkebetegnelse. Svært få, om noen, av bøkene i denne oversikten kritiserer *selve fenomenet innvandring*, i seg selv, som begrepet innvandringskritisk jo impliserer. Jeg vil prøve å holde et høyere presisjonsnivå, og for eksempel skille mellom det å være kritisk til antallet innvandrere som ankommer, til antidemokratiske og autoritære tendenser i islam og muslimske miljøer, myndigheters manglende handlekraft i møte med overgrep mot kvinner og barn i utsatte innvandrermiljøer, til innvandring som påkjennelse for velferdsgoder o.l. Disse eksemplene er noen av de mest utbredte kritiske holdningene i bøkene jeg skal beskrive her.

De fleste av bøkene har et tydelig argumentativt debatt-preg, med noen unntak i form av mer reportasjepregede bøker. Noen av de viktigste forfatternavnene her er Hege Storhaug, Hallgrim Berg og Halvor Fosli.

*

Hege Storhaug ble engasjert i spørsmål knyttet til religiøst/kulturelt motivert kjønnslemlestelse, kvinne- og barnemishandling og tvangsekteskap tidlig på 1990-tallet. Hun skrev den første norske artikkelen om tvangsekteskap (Sima-saken) i Dagbladet 1992.⁶² Reportasjeboken ***Mashallah. En reise blant kvinner i Pakistan*** (Aschehoug 1996) er basert på opphold i Pakistan over til sammen to år i etterkant av Sima-saken. Her undersøker Storhaug kvinneliv i Punjab-provinsen i Pakistan. Boken er basert på intervjuer med kvinner fra middelklassen, med fokus på samliv, eksteskap, vold, seksualitet og religion. I store deler av boken følger hun en kvinne ved navn Sharam.

Boken fikk sterke reaksjoner og mange kritiske omtaler. Fakhra Salimi, leder av Mira-senteret for flyktning- og innvandrerkvinner, kritiserte boken i P2-programmet WOK 19.08.1996. Hege Storhaug ga tilsvær på denne kritikken i en helsides kronikk i Dagbladet 01.10.1996. Storhaug

⁶² Nettavisen 20.12.2014: «Det er helt psycho, og jeg blir så fortvilet», intervju med Hege Storhaug, av Magnus Blaker. <https://www.nettavisen.no/nyheter/-det-er-helt-psycho-og-jeg-blir-sa-fortvilet/8522669.html>

«Men da jeg kom borti dette med tvangsekteskap så fikk jeg sjokk. 6. november 1992 er en merkedag i Norge, da stod Sima-saken på trykk i Dagbladet, og det førte jo til lovendring mot tvangsekteskap. For meg var det jo helt utrolig at ei jente født i Norge «på gunpoint» ble tvangsgiftet til en tremenning i Pakistan i ei jordhytte.»

hevder at Salimi underslår problemene pakistanske kvinner opplever, og at Mira-senteret burde opplyse norsk-pakistanske jenter om forholdene i større grad:

Salimi har systematisk unnlatt å bruke media til å slå i bordet overfor det patriarkalske pakistanske miljøet. Dersom årsaken er frykt for represalier fra miljøet, så er frykten til å forstå. Men kan vi akseptere at frykten skal få ráde så lenge altfor mange pakistanske jenter og kvinner i Norge, våre egne borgere, ikke har den samme friheten og beskyttelsen som hvite norske kvinner? Det vil i så fall føre til at det pakistanske patriarkatet får større armlag, overgrep fortsetter og dermed øker avstanden til «Norge». ⁶³

Salimi hevdet i et svarinnlegg at Storhaugs bok og kronikk er unyansert, og at det ligger en «grenseløs kulturarroganse» bak hennes framstilling av det pakistanske samfunnet. ⁶⁴

Klassekampens anmelder mente at boken var uansvarlig, preget av «imperialisme», «grose generaliseringer» og at forfatteren blandet sammen flere «kulturelle, sosiale og politiske rom med sitt eget private rom, hvor hun naturligvis er hjertelig velkommen til å sitte å ønske hva som helst på pakistanske kvinners vegne». ⁶⁵ Berit Thorbjørnsrud skrev en kronikk om boken i Dagbladet, der hun hevdet at boken er preget av orientalisme: «I sjangeren «orientalisme» er kvinnene ofte redusert til de problemene de er blitt tillagt, og disse er blitt dramatisert gjennom å fokusere på åen blanding av sex og vold. Dette har bidratt til fascinasjon og fordømmelse, og en opplevelse av egen fortreffelighet.» ⁶⁶

I *Hellig tvang. Unge norske muslimer om kjærlighet og ekteskap* (Aschehoug 1998) intervjuer Hege Storhaug unge norske muslimer med fokus på spørsmål om tvangsekteskap og tilgrensende temaer (kjønn, ære, sekusalitet, familieliv og religion). Storhaug stiller seg kritisk til manglende handlekraft hos norske myndigheter når det kommer til å motvirke overgrep menneskerettighetsbrudd i muslimske innvandrermiljøer:

Frem til i dag har politisk handlingsevne for å beskytte og støtte de unge i stor grad uteblitt. Den offentlige debatten har først og fremst handlet om «det fargerike fellesskap», en debatt som åpenbart er hyggeligere og enklere å føre. Å stille seg kritisk til normer som har hatt hevd gjennom mange slektsledd, ville kanskje vært enklere dersom det gjaldt hvite nordmenn. Det kan synes som om både våre folkevalgte og mange andre har latt seg blinde av den etniske og religiøse bakgrunnen til de som i festtaler omtales som «våre nye landsmenn». Det er vanskelig å finne en annen forklaring på den uteblitte politiske handlingsevnen.

Den offentlige debatten trenger justeres. På veien videre i denne debatten må det fokuseres mindre på diskriminering og rasisme som de sentrale problemene, og mer på de reelle konfliktene: nemlig tradisjoner og verdier som vi også gjenkjenner fra nær norsk historie. Dersom vi denne gangen skulle feile i kampen for menneskeverdets, kan kløften som allerede er der mellom deler av den norske befolkningen og innvandrerbefolkningen øke. Og i den kløften vil diskriminerende og rasistiske krefter kunne finne næring til sine skyts mot våre nye etniske minoriteter. (s. 239)

Storhaug tar til orde for at innvandrere som inngår ekteskap med norske borgere ikke bør få oppholdstillatelse før fylte 25 år, for å motvirke tvangs- og arrangerte ekteskap.

I 2006 kom *Men størst av alt er friheten. Om innvandringens konsekvenser* (Kagge, 2006), der Storhaug holder fram enkeltindividets ukrenkelighet, det sekulære demokratiet og verdier som

⁶³ Dagbladet 01.10.1996: «I patriarkatets tjeneste», kronikk av Hege Storhaug, s. 42.

⁶⁴ Dagbladet 07.10.1996: «Grenseløs kulturarroganse», kronikk av Fakhra Salimi, s. 40.

⁶⁵ Klassekampen 23.09.1996: «Uansvarlig», bokomtale av Ola Lars Andresen, s. 13.

⁶⁶ Dagbladet: 10.10.1996: «Orientalistisk kvinnekamp», kronikk av Berit Thorbjørnsrud, s. 32

likestilling, ytringsfrihet og religiøs frihet som verdifulle elementer som trues av den økende innvandringen. Hun etterlyser blant annet feministene, som hun mener er selvsentrerte i sitt fokus på «etnisk norske kampsaker – lengre fødselspermisjon, kortere arbeidsdag med samme lønn, nært sagt alt som kan gi dem et enda bedre materielt og sosialt liv» (s. 264), uten å engasjere seg for «alle kvinnene som bærer frem det ene barnet etter det andre – mot sin egen vilje. Kvinner som ikke våger tanken på å snike til seg prevensjon, kvinner som har fødselspermisjon «året rundt». (s. 264). Hun etterlyser også akademikere som tar innvandringens press på det sekulære demokratiet på alvor, og hun er kritisk til begrepene *islamofobi* og *nyrasisme*, som hun mener er med på å forsterke handlingslammelsen og ødelegge for den frie debatten.

Boken veksler mellom konkrete historier/små reportasjer og analyser, og ender opp i et oppgjør, der Storhaug oppsummerer situasjonen slik hun ser den, og spår framtidens, som hun mener ser mørk ut om politikerne fortsetter på samme måte som idag. Urett mot muslimske kvinner og barn er fortsatt et hovedtema, men i denne boken går hun noe lenger i generell kritikk mot ikke-vestlig innvandring enn i tidligere bøker. Hun vant Sørlandets bokpris for boken. Boken solgte omtrent 12 000 eksemplarer.⁶⁷

Men størst av alt er friheten fikk mye oppmerksomhet i avisene. Religionshistoriker Anne Sofie Roald og forsker Liv Tønnesen kritiserte Storhaug over en dobbeltside i Klassekampen for å skape «en ikke-dialogisk og polarisert innvandringsdebatt, og for å overse innvandreres faktiske tilpassing til norsk kultur og samfunn»⁶⁸. Storhaug svarte på kritikken i Klassekampen 10.10.2006, og mente da blant annet at hun blir tillagt meninger og holdninger hun ikke gjenkjenner, og gjentar et grunnargument fra boken i ingressen: «Stor innvandring via ekteskap går ikke sammen med god integrasjon og rettsvern overfor enkeltindivider».⁶⁹ Unni Wikan skrev en anmeldelse av boken i Morgenbladet 10.11.2006, der hun mener at boken er viktig og lesverdig, samtidig som hun er kritisk til aspekter ved den:

Man kan være enig eller uenig med Hege Storhaug, men hun kan ikke bagatelliseres; til det er hennes kunnskaper for omfattende og hennes kritiske evne for skarp. Jeg har gang på gang opplevd at hun søkes brukt til taushet ved at deltakere i debatter mobiliserer for at ingen skal stille opp hvis Storhaug blir med. Det er ikke vanskelig forstå at mange kan bli så provosert av hennes tendens til overgeneralisering og ytterliggående standpunkter at de ikke ønsker å utdefinere Storhaug som en ikke verdig meddebattant. Men jeg vil anbefale enhver, også disse, å lese Storhaugs bok og yte den konstruktiv kritikk.⁷⁰

Boken førte også til en stor nettdebatt på dagbladet.no. Journalist Mina Hauge Hærland påpekte at denne og lignende debatter har en tendens til å bli ensidig innvandringskritiske: «Antirasistene bør mobilisere på nettet, og ikke sette seg i sitt elfenbenstårn. Venstresida har hatt hegemoni i mediene for lenge, de har fått definere debatten og får sjokk når det viser seg at folk ikke tenker som man vil de skal tenke.»⁷¹

I *Tilslørt, avslørt. Et oppgjør med norsk naivisme* (Kagge, 2007) tar Storhaug et oppgjør med hijab, slør og burka. Hun er sterkt kritisk til fenomenet, som hun mener er et økende problem i

⁶⁷ Salgstallet er oppgitt av Storhaug i e-post-korrespondanse.

⁶⁸ Klassekampen 03.10.2006: «Storhaugs skadelige konfrontasjon», artikkel av Anne Sofie Roald og Liv Tønnesen, s. 16-17.

⁶⁹ Klassekampen 10.10.2006: «Det vi ikke ønsker å se», artikkel av Hege Storhaug, s. 16-17.

⁷⁰ Morgenbladet 10.11.2006: «Ingen vei utenom», bokomtale av Unni Wikan

⁷¹ Klassekampen 27.10.2006: «Antirasister svikter nettet», artikkel av Karin Haugen, s. 16-17.

Norge. Hun ser det som et symptom og symbol på at den totalitære islamismen er på fremmarsj i Norge. Storhaug tar til orde for forbud mot slør/hijab i grunnskolen, høyskoler, universitet og blant offentlig ansatte, og forbud mot burka og niqab i det offentlige rommet. (s. 151-152)

Sosialantropolog Kristin Engh Førde mener i en kronikk i Dagbladet at Storhaug skaper et skremmebilde av den norske muslimske befolkningen, og at hennes meninger om hijab er kvinneundertrykkende. Hun har i arbeidet med en masteroppgave om hijab blandt unge norske muslimer, og viser blandt annet til informanten Fatima og andre unge, feministiske muslimer som er kritiske til Storhaug:

Man kan være kritisk til hijab og likevel heie på jenter som Fatima og de muslimske feministenes reformarbeid. Å gjøre enhver hijabkledd kvinne til en fiende av kvinnens rettigheter, og insistere på at hun må velge mellom Osama bin Laden eller ekstrem sekularisme er ikke bare et strategisk feilsteg, det er som Fatima sier selv, kvinneundertrykking.⁷²

Jeanette Sky anklaget boken for å være fundamentalistisk, og pekte på at kvinneundertrykking også er et problem i vestlige samfunn, i en omtale i Morgenbladet:

Kritikk krever refleksjon, ikke fundamentalistisk tro på egen fortreffelighet. Storhaug ender opp i siste kategori og ligner dermed det hun kritiserer: islamistene og deres maniske tro på at de selv besitter den eneste sannheten og at alt som strider mot dette må utryddes. Om ikke med krig, så med absolutte forbud.⁷³

Marte Michelet mente i Dagbladet at Storhaug lider av «burkafobi», at hodeplaggets tilknytning til undergraving av menneskerettigheter, likestilling og demokrati er en form for «paranoid vrangforestilling» hos Storhaug, og at det «er dypt problematisk at en så useriøs aktør har fått så stor innflytelse over debatten».⁷⁴

I *Rundlurt. Om innvandring og islam i Norge* (Kagge, 2009) er hovedbudskapet at politikere, journalister og akademikere tilslører problemer knyttet til innvandring:

Debatten rundt innvandring og islam er belemret med faktiske feil og myter. Disse feilene blir til vedtatt sannheter helt inn i de toppolitiske rekkene, akademia, og ikke minst inn i de tyngste medieinstitusjonene. Manipulasjoner er en utstrakt øvelse fra visse hold, mens de mer naive og ærlige dumhetene – om et slikt uttrykk kan brukes – også er med på å legge slør over de faktiske forhold. Manipulerende språkbruk, udokumenterte påstander og etablerte «sannheter» blir et domineringsinstrument i debatten, på bekostning av både enkeltindividens menneskerettigheter og ukrenkelighet, og på bekostning av våre muligheter til å videreføre et godt samfunn basert på trygghet, frihet og velferd. (s. 9)

Boken ble hardt kritisert av Cathrine Krøger i Dagbladet, som mener at boken er pseudovitenskapelig og høyrepulistisk:

Det er bare å fastslå at bunnivået er nådd hos Storhaug. Med denne boka definerer hun seg helt ut av den faktabaserte innvanderdebatten hun selv etterlyser. Paradoksalt nok rammer Storhaugs hatske retorikk først og fremst henne selv. Storhaug gjendriver naivistenes regnskap med argumentet at tallene er så lett manipulerbare. For så å sette opp et «sant» regnskap, underbygd av fotnoter som «Dette har en

⁷² Klassekampen 03.11.2007: «På kvinnens side?», kronikk av sosialantropolog Kristin Engh Førde, s. 3.

⁷³ Morgenbladet 26.10.2007: «Slør og halvnakne damer», bokomtale av Jeanette Sky, s. 41.

⁷⁴ Dagbladet 05.10.2007: «Burkafobi», kronikk av Marte Michelet, s. 2

profesjonell kilde selv regnet ut for meg.» Den forsøksvise vitenskapeligheten speiles i et liksomakademisk «Vi ser her», «Som tallene viser».

Det faktum at Storhaug nå helt har iført seg høyrepopulismens språkdrakt, betyr at hun undergraver den troverdighet hun en gang hadde i sitt hovedtema som var kjønnslemlestelser og tvangsekteskap. Som alt annet i «Rundlurt» er også kapitlet om disse viktige spørsmålene preget av gamle debatter – der hun selv alltid hadde rett. Denne blindt selvødeleggende skyttergravsretorikken rammer bare Hege Storhaug selv.⁷⁵

Anne Britt Djuve, forsker på integreringspolitikk ved Fafo, var mer nyansert i sin kritikk i Klassekampen. Hun mener at boken «er på sitt beste i påpekningene av (enkelte) journalisters, politikeres og akademikeres til tider ensidige fokus på positive sider ved innvandring», men at boken likevel «faller ettertrykkelig gjennom» som faktabok.⁷⁶

Trond Berg Eriksen anmeldte boken for Morgenbladet, og var mer positivt innstilt, riktignok med noen forbehold. Han mener at Storhaug har en tendens til å la konkrete, slående eksempler «bære en bevisbyrde de ikke har rygg til å bære. Ett tydelig eksempel kan straks omsettes til en universell sannhet i Storhaugs resonnement.» Samtidig mener han at boken handler mer om betingelsene for det offentlige ordskiftet enn innvandring og islam: «Det er Norge og betingelsene for en fornuftig samtale om viktige saker i vår lille andedam, som er bokens egentlige tema. De avsløringer hun har bevirket på dette feltet, er minst like oppsiktsvekkende som avsløringene hennes fra Afrika og Asia.»⁷⁷

Bakgrunnen for *Islam. Den 11. landeplage* (Kolofon 2015) er den store folkevandringen til Europa i 2015. Storhaug hevder at vi nå er inne «den tredje jihaden fra Europa»:

Denne gangen kommer jihaden i første hånd fra borgere og bevegelser på innsiden av våre grenser i form av ideologisk kamp mot frihetsverdiene våre. I det aller siste året har den nye jihaden fått en voldsom tillegskraft: opprettelsen av Den islamske staten i Syria og Irak med de nære båndene til borgere i Norge og Europa, kombinert med en folkevandring fra Midtøsten, Afrika og Asia vi aldri har sett maken til. (s. 25)

Boken inneholder reportasjer fra Marseilles, Malmø og Norge, i tillegg til analyser av og historiske framlegninger av islam og muslimsk kultur. Storhaug ser også på norsk islamdebatt, og uttalelser om islam fra norske politikere.

Boken ble utgitt på selvpubliseringsslaget Kolofon forlag, og ble en stor bestselger. Den kom ut i oktober 2015, og hadde i 26.02.16 solgt 47.000 eksemplarer.⁷⁸

Hege Storhaug ble nominert til Årets navn 2015 i VG, og fikk desidert flest stemmer i den innledende nett-avstemningen. I den endelig avstemningen, gjennomført av TNS Gallup, tapte hun, og det oppsto en kontrovers rundt presentasjonen av henne i spørreundersøkelsen.⁷⁹

Store aviser som VG, Aftenposten og Dagbladet ville til å begynne med ikke anmeldte boken.⁸⁰

⁷⁵ Dagbladet 02.09.2009: «Selvkudd fra skyttergrava», bokomtale av Cathrine Krøger, s. 39

⁷⁶ Klassekampen, Bokmagasinet 05.09.2009: «Hard front», bokomtale av Anne Britt Djuve, s. 9.

⁷⁷ Morgenbladet 04.09.2009: «Fornuften er en ensom ting», bokomtale av Trond Berg Eriksen, s. 49.

⁷⁸ Tallet er hentet fra artikkelen Bok365 (26.02.16): «Storhaugs landeplage».

<https://bok365.no/artikkel/storhaugs-landeplage/>. Hege Storhaug mener selv (i e-post-korrespondanse mai 2020) at det totale salgstallet er lavere, i overkant av 41 000 eks.

⁷⁹ Nettavisen (19.12.15): «VG avviser forskjellsbehandling av Storhaug under kåring av Årets navn», av Kjetil Mæland. <https://www.nettavisen.no/nyheter/vg-avviser-forskjellsbehandling-av-storhaug-under-karing-av-arets-navn/3423172833.html>

⁸⁰ Finansavisen (05.12.15): «Storhaugs salgstriumf», artikkel av Sven Christian Stenvaag.

Det ble arrangert en opphetet debatt om boken på Cosmopolite i Oslo tidlig i desember. Fredrik Solvang var ordstyrer, og paneldeltagere var Linda Noor, Snorre Valen, Ketil Rolness og Storhaug selv.⁸¹

Olav Elgvin i Morgenbladet mente i sin bokomtale at Storhaug tidligere har bidratt konstruktivt til samfunnsdebatten ved å peke på «negative fenomener» ved det flerkulturelle samfunnet på en engasjerende måte»⁸², men at hun med denne boken melder seg ut av debatten om islam og muslimer i Norge på grunn av slurv, dårlige analyser, unøyaktighet og en ubalansert framstillingsmåte.

Når det viste seg at boken ble en bestselger bestemte Dagbladet seg for å anmeldte boken likevel, med ingressen «Til dels konspirativt og uvitenskapelig, men Storhaugs dramatiske bok om islam kan ikke avfeies». Aage Borchgrevinck fokuserer islamkritikk som sjanger, og mener at spekulative tolkninger og svak kildebruk er kjennetegn ved denne: «Sjangerens [islamkritikk] grunnleggende uvitenskapelighet skinner gjennom i Storhaugs dramatiske bok. Men dette skriver jeg sikkert fordi, som Storhaug i sin tid uttrykte det, jeg ‘er en anmelder som selv har plassert seg i en islamofil og virkelighetsbenektede posisjon’».

Aftenposten publiserte fire debattartikler om Storhaugs bok, av henholdsvis Mohammad Usman Rana, Elin Ørjasæter, Espen Ottosen og masterstudent i Mohamed Abdi.

Elin Ørjasæter mener at hverken Borchgrevinck eller Elgvin peker på noe som «rokker ved Storhaugs hovedbudskap», tvert imot blir påpekelsene av faktafeil et slags bevis på at Storhaugs bok ellers er god: «For hvis dette var det mest feilaktige islam-eksperten [Elgvin] fant, så er altså boken for øvrig basert på korrekte opplysninger».⁸³ Hun er imponert over boken, og håper den vil ha innvirkning på norske politikere:

Hege Storhaugs bok, og ikke minst hennes kritikeres faktasjekk, har endret mitt syn på islam. Og dermed også på norsk politikk.

Skillet går nå mellom de politikere som forstår utfordringen, og de som laller videre om en religion som ikke har noe gjøre med terror.

Hallgrim Berg (f. 1945) er en norsk forfatter, debattant, folkemusiker og tidligere politiker (H). *Amerikabrevet. Europa i fare* (Koloritt, 2007) er hans første debattbok om innvandring. Den er skrevet i brevform og handler om islam og anti-amerikanisme, der brevene er daterte og stilet til «Lady Liberty», frihetsgudinnen. Hun er valgt som «samtalepartner» fordi hun er et symbol på frihet, men også fordi Berg er sterkt kritisk til den anti-amerikanismen som han mener breier om seg i Norge og Europa.

Berg advarer mot et islam på fremmarsj i Europa, og bruker begreper som «Eurabia» og «islamsk facisme». Han mener at islam og islamisme utgjør en fare for europeiske verdier knyttet til frihet og demokrati. Han skriver også om Israel-Palestina-konflikten, og tar Israels side, og kritiserer norske medier for skeiv og «politisk korrekt» dekning av konflikten.

⁸¹ Morgenbladet (09.12.15): «Ut i gokkeland», artikkel av Askild Matre Aasarød
<https://morgenbladet.no/ideer/2015/12/ute-i-gokkeland>

⁸² Morgenbladet (20.11.15): «Farvel, Storhaug», bokomtale av Olav Elgvin.
<https://morgenbladet.no/boker/2015/11/farvel-storhaug-0>

⁸³ Aftenposten (05.01.16): «Hege Storhaug under lupen», bokomtale av Elin Ørjasæter.
<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/pAPV/hege-storhaug-under-lupen-elin-oerjasaeter>

Europeiske feministar har svikta muslimske kvinner og vist null interesse for deira håplause situasjon. (s. 25)

Det er lite håp for ei breiare demokratisk framtid dersom dagens media-establisement i Europa held fram i den svevndyssande mönsterenkinga om kva som er politisk korrekt eller ikkje. Den einsidige anti-amerikanske lina er i 2006/2007 sterkare enn nokon gong. (s. 149)

Berg behandler mottagelsen av denne boken i et kapittel i *Demokrati eller islamisme* (2013). *Amerikabrevet* førte til stor debatt i mediene, og han fikk mye motbør fra venstresiden, og ble blant annet beskyldt for å drive muslimshets, noe han tar avstand fra: «Kritikk av ideologien i eit land er ikkje samtidig kritikk av innbyggjarane» (s. 20). Berg beskylder journalister og anmeldere for å ikke lese det de kritiserer og skriver om. Klassekampen hadde flere store oppslag om Berg og *Amerikabrevet*, der en overskrift lød «Bergs brune striper», og overskriften på bokomtalen (skrevet av Tom Egil Hverven) var «MØL!». Torbjørn Jagland gikk løs på boken i Dagsnytt 18, og gjentok blant annet dette med at Berg «bedriver muslimhets». Han kritiserte også NRK og mediene for å gi boken oppmerksomhet.

Berg var med i debattprogrammet Holmgang på TV2 28. februar 2007, sammen med Audun Lysbakken, Shoaib Muhammad Sultan og Siv Jensen. Temaet var «Er radikal islam farlig for Europa?». De to førstnevnte

meinte ikkje det. Islam var bra, og me måtte vera rause, ta imot innvandrarar og vera glade til, for det var «vår plikt» og «vi blir et mer spennende samfunn. Stortingsrepresentant Siv Jensen og eg meinte det stikk motsette om islam, var skeptiske til stor innvandring, og hevda også at vårt langsigte venskap med USA er eit umisteleg gode. Debatten bølgja i ein time. Då 60 000 nordmenn hadde ringt inn sine svar på på kveldens spørsmål, var det klart for opptelling. Den eine sida oppnådde støtte av to – 2 – prosent av sjåarane, medan den andre fekk 98 prosent. Etter sendinga gratulerte programleiar Oddvar Stenstrøm oss med resultatet: «Bravo! Han fortalte at denne prosenten var ny norsk rekord i eit program som hadde vore på lufta i fjorten år. (s. 24-25)

Avisene Morgenbladet, Vårt Land, Bergens Tidende og Sunnmørsposten ytret seg ifølge Berg mer nøkternt og nøytralt om boken.

Demokrati eller islamisme. Europa under Islam? (Genesis, 2013) er en debattbok om islam og Europa. Berg sammenligner islamismen med fascismen og nazismen, og han bruker uttrykket «islamofascisme» for å beskrive for å beskrive den aggressive, autoritære, undertrykkende og voldelige islamismen han er redd for.

Denne boka skriv eg av to grunnar. For det første vil eg hylle Vestens kultur og demokratiet som styringsform, eit system som byggjer på ytringsfridom, prinsippet om folkesuverenitet og og lovgjeving frå folkets valde representantar. For det andre vil eg opplyse om og åtvare mot ein framstormande ideologi som står for ein stikk motsett tenkjemåte: Islamismen, som arbeider for ei totalitær samfunnsordning på grunnlag av Shari'ah, ei rein religiøs lovgjeving, der menneska skal underkaste seg påboda frå Allah slik dei er openberra for Profeten. (s. 12)

Innvandrernes supermakt. Hva Norge kan lære av USAs suksess (Kagge, 2008) er en debattbok av journalist Gerhard Helskog (f. 1963). Han har vært USA-korrespondent for TV2, og har laget flere dokumentarprogrammer om innvandring og integrering, blant annet som redaktør for «Rikets tilstand».

I *Innvandrernes supermakt* setter han norsk integrering opp mot det amerikanske systemet. Mens vi i Norge (og Europa) har en tendens til å «forvandle mange driftige innvandrere til motløse og bitre klienter» (s. 22), har USA et system som ikke passiviserer innvandrere i like stor grad, noe som fører til bedre integrering, ifølge Helskog: «På begge kontinenter er innvandringen et kontroversielt tema. Men i USA blir innvandrerne i større grad betraktet som en mulighet og som en ressurs. Der europeere har en tendens til å se en sosialklient, ser amerikanerne et myndig menneske som kan ta vare på seg selv.» (s. 12)

I *Ekstremistan. Frykt og håp i det flerkulturelle Norge* (Aschehoug, 2009) bruker forfatter, journalist og forlagsdirektør Aslak Nore (f. 1978) en blanding av journalistiske fortellinger, moderne forskning, intervjuer med fagpersoner og personlige erfaringer i et forsøk på å beskrive det nye, flerkulturelle Norge. Attentatforsøket mot William Nygaard (1993), ambulansesaken (2007), innvandrere i fotballverdenen, en muslimsk konvertitt og voldelig gjengkultur er noen av de konkrete sakene han behandler.

Nore hevder at den nye flerkulturelle virkeligheten er en vanskelig utfordring for det sosialdemokratiske Norge/velferdsstaten, men at man ikke må lukke øynene for denne nye virkeligheten, og skyve problemene under teppet. Han er kritisk til naiv multikulturalisme, politisk korrekthet og generell unfallenhet på venstresiden i Norge, og mener at slike holdninger og handlingsmønstre står i veien for integrering og fruktbar debatt om og styring av utviklingen i landet. Selv identifiserer han seg, i et intervju ved bokslippet, som en sosialdemokrat i sentrum venstre:

– Jeg er en opprørt sosialdemokrat som plasserer meg i sentrum venstre. Det dummeste en politisk venstreside kan gjøre, er å avfeie folks bekymring for voldtektsmenn med innvanderbakgrunn som rasisme. For meg handler en smart politikk om å ta uroen på alvor, men ikke underkaste seg frykten for hva innvandringen kan føre til.⁸⁴

Nore hevder at Norge er på vei til å bli mer og mer ekstremt (derav tittelen): Forskjellene vil bli større (økonomisk, religiøst, sosialt) og det vil bli mer og grovere kriminalitet, men at forskjellene også vil også medføre en positiv utvikling: mer dynamikk, kreativitet og skaperkraft innenfor eksempelvis kultur og forskning.

Boken fikk blandet resepsjon, god dekning i dagspressen og skapte en god del debatt. Flere anmeldere mente at boken bar preg av krisemaksimering, og henviste da gjerne til tittelen, som Ingunn Økland i Aftenposten:

Nore bruker begrepet [ekstremister/ekstrem] temmelig uforpliktende, og mange av hans egne funn tyder på at den dystre hypotesen om Norge som «Ekstremistan» er lite treffende. [...] Er ikke Norge snarere *lite* ekstremt sammenlignet med land som USA, Storbritannia og Danmark – for ikke å snakke om andre land som ender på stan?⁸⁵

Sven Egil Omdal kommer med en lignende kritikk, der han påpeker at «Normalistan» ville vært en mer passende tittel, og at Nores Norge «er begrenset til Oslo og en bydel i Drammen». ⁸⁶ Andre

⁸⁴ Aftenposten 25.09.2009: «Vil dyrke det norske», intervju med Aslak Nore, av Per Kristian Bjørkeng.

⁸⁵ Aftenposten 25.09.2009: «Kritisk og konstruktiv», bokomtale av Ingunn Økland.

⁸⁶ Adresseavisen 03.10.2009: «Stille dager i Normalistan», kronikk av Sven Egil Omdal.

anmeldere, som Helge Ulstein i Dagsavisen, påpeker at Nore stiller svært mange spørsmål, men ikke kommer med gode svar:

Aslak Nore stiller spørsmål på spørsmål. I alt 495 på 296 sider. [...] Mange av spørsmålene får bare halvgode svar, mange besvares ikke i det hele tatt, og de aller fleste leder bare fram til andre spørsmål. Det er ganske enerverende. Slik sett har boka mye til felles med norsk innvandrings- og integreringsdebatt førøvrig.⁸⁷

Marte Michelet mente i et intervju i Klassekampen at «virkemidlene Aslak Nore foreslår er den klarest oppskrift på katastrofe», og at hans karakteristikk av Norge som «Ekstremistan» verken er «sant eller særlig relevant».⁸⁸

Anmeldelsene i Dagbladet⁸⁹ og Dag og Tid er eksempler på mer positive omtaler. I sistnevnte avis karakteriserer Pål H. Bakka boken som «det til no beste som er skrive om utfordringane som møter nasjonen når han skal freista ta opp i seg framande som vil leva her i landet».⁹⁰

Aslak Nore mente seg utsatt for akademisk hersketeknikk etter et debattmøte i regi av tenketanken Civita.⁹¹ Under et debattmøte på Litteraturhuset i regi av Morgenbladet (16.10.2009) ble Aslak Nore så provosert av tonen og spørsmålene til samtalepartner og Morgenbladet-journalist Simen Sætre at han slo til ham. Dette ble godt dekket i tabloidavisene.⁹²

Hanne Nabintu Herland (f. 1966) er en norsk debattant, forfatter og foredragsholder, født og oppvokst i Den demokratiske republikken Kongo, med norske foreldre. **Respekt** (Orfeus, 2012) er en debattbok om multikulturalismen som trussel mot Norge og norske verdier. Boken blander personlige erfaringer og barndomsminner med samfunnsanalyse og henvisninger til ulike filosofer og teoretikere. Nabintu Herland påpeker forfall i ulike deler av det norske samfunnet, og mener at sosialistisk vanstyre har skylden. Slik beskriver hun verdikampen som foregår i samtiden:

Så kom borgerkrigen. I min levetid. Den kom med brutale støt mot alt som hadde vært. Nå ville man bort fra tradisjoner, æresbegreper og gamle kulturidealer. De som stod i veien ble smadret. Drept. Hugget ned. Giljotinene sto nå klare i norske gater. (s. 92)

Nabintu Herland framstår som en forsvarer av «gode, gamle verdier», høflighet, dannelses, respekt for eldre, hensyn, og det å kreve det samme av alle, ikke forskjellsbehandle på bakgrunn av hudfarge eller etnisk opphav.

Boken fikk stor oppmerksomhet i mediene, men omtalene var sterkt kritiske. Inger Merete Hobberstad var kritisk til at mediene valgte å bruke så mye tid og spalteplass på Nabintu Herland, både i form av bokomtaler og hennes kronikker:

Argumentasjonen hennes i kronikkene er svak, preget av et slående fravær av dokumentasjon og eksempler. Når spissformuleringer og tilfeldige observasjoner i teksten kombineres med skribentens

⁸⁷ Dagsavisen 26.09.2009: «Adjø, solidaritet», bokomtale av Helge Ulstein.

⁸⁸ Klassekampen 28.09.2009: «Feil diagnose, feil medisin». Intervju med Marte Michelet, av Katrine Ree Holmøy.

⁸⁹ Dagbladet 25.09.2009: «Utkast til det patriotiske manifest», bokomtale av Andreas Hompland.

⁹⁰ Dag og Tid 02.10.2009: «Ekstremistan – til å leva med», bokomtale av Pål H. Bakka.

⁹¹ Dagbladet 14.10.2009: «Den akademiske hersketeknikken», kronikk av Aslak Nore.

⁹² Dagbladet 17.10.2009: «Rappet til journalist», artikkel av Harald S. Klungveit.

melodramatiske opptreden, skapes et inntrykk av en paranoid svartmaler. Det har aldri vært vanskelig å argumentere mot Hanne Nabintu Herland. Og debattene som oppstår i kjølvannet av innleggene hennes, når sjeldent et særlig høyt nivå.⁹³

I et intervju i Bergens Tidende i sammenheng med bokslippet forteller Nabintu Herland at hun har skrevet boken for å utfordre det «sosialistiske gruppepresset» og det ensrettede og lukkede ved den norske offentligheten. Hun kritiserer også det hun kaller «sosialistisk rasisme»:

– Vi har automatisk en tendens til å synes synd på mennesker med mørk hud, og enhver som ikke er født og oppvokst i Norge. Herland mener dette er en sosialistisk form for rasisme som stakkarsliggjør andre.

– Dette har vi levd med i veldig mange år. Denne strukturelle rasismen gjennomsyrer norsk offentlighet og gjør at vi har loset hele generasjoner med intelligente, kompetente, mangespråklige ikke-vestlige inn i en underklassetilstand, sier hun.⁹⁴

Norsk jihad. Muslimske ekstremister bland oss (Kagge, 2013) er skrevet av Lars Akerhaug. Han har studert arabisk og islam ved UiO, og har bodd i Egypt og Syria. Han har vært utenriksjournalist for VG og Aftenposten.

Norsk jihad er en journalistisk reportasjebok om framveksten av radikal og ekstrem islamisme i Norge. Akerhaug har intervjuet (anonyme) personer i disse miljøene og kilder i PST og andre hemmelige tjenester, i tillegg til research på sosiale medier, blant annet ved hjelp av en falsk «islamist-profil» på Facebook. Bokens hovedbudskap er at islamsk radikalisme og ekstremisme i Norge burde tas på større alvor:

I mediene fremstilles ofte de radikale islamistene som latterlige og klovneaktige figurer. Dette kan ufarliggjøre dem. Mullah Krekar er ikke en julenis, han er en ledersikkelse i et radikalt islamistisk nettverk. Personer som Ubaydullah Hussain og Mohyeldeen Mohammad kan si ting som nordmenn opplever som latterlige. Men for de radikale islamistene er dette dypt alvor. (s. 284-285)

Boken ble innkjøpt av innkjøpsordningen for sakprosa, og kom ut i nytt opplag i 2014. Kagge Forlag og Minotenk arrangerte debatt på Litteraturhuset i Oslo i forbindelse med utgivelsen., med islamforsker Lars Gule, analysesjef Jon Fitje Hoffmann fra PST, moskéforstander Basim Ghozlan, journalist Qasim Ali og statssekretær Laila Bokhari i panelet.⁹⁵

Fremmed i eget land. Samtaler med den tause majoritet (Vigmostad Bjørke, 2015) er en intervju/debattbok av den norske forleggeren, forfatteren og samfunnsdebattanten Halvor Fosli (f. 1961). Han har vært forlagsredaktør i Spartacus, Kagge og Aschehoug. Etter flyktningkrisen i 2015 har han blitt en aktiv debattant innenfor innvandringsspørsmål. Han ble hentet inn til Fremskrittspartiets innvandringspolitiske utvalg i 2020.⁹⁶

I *Fremmed i eget land* intervjuer Fosli (anonyme) mennesker med etnisk norsk bakgrunn som bor eller har bodd i Groruddalen. Han tar utgangspunkt i en åpen intervjuguide, der informanten blant annet skal gi en kortfattet biografi, fortelle om typiske opplevelser med innvandrere i arbeid

⁹³ Dagbladet 19.02.2012: «Kampen om spalten», innlegg av Inger Merete Hobberstad, s. 2

⁹⁴ BT 15.02.2012: «Norge gjennomsyrer av sosialistisk rasisme», intervju med Hanne Nabintu Herland av Kjersti Nipen, Tonje Aursland og Nora Kristine Eide.

⁹⁵ Fri tanke 20.11.13: «Opphetet debatt om «norsk jihad» og radikalisering», artikkel av John Færseth.

<https://fritanke.no/opphetet-debatt-om-norsk-jihad-og-radikalisering/19.9272>

⁹⁶ Vårt land 12.02.2020: «Misliker rådgivervalg», artikkel av Andreas W. H. Lindvåg, s. 4.

og fritid, si noe om hvorfor man har flyttet eller ikke har flyttet fra Groruddalen, synspunkter på generell samfunnsutvikling og politikk, og andre erfaringer knyttet til religion, islam, rasisme, kriminalitet, integrering osv.

Bakgrunnen for boken er at «innfødte nordmenn» har havnet i mindretall i mange skolekretser i Groruddalen:

I denne situasjonen har jeg stilt meg spørsmålet: Hva tenker disse om situasjonen sin? Jeg har lett etter representanter for den tause, norske majoritet blant dem som ble igjen – eller som nylig har flyttet ut. Mange ytrer seg ofte og sterkt i innvandringsdebatten uten å ha personlige erfaringer med temaet, og mange av disse bor på bekvem avstand fra problemene og utfordringene. Fremmed i eget land får fram erfaringene og synspunktene i en spesiell minoritetsgruppe – de innfødte i Norges innvandringstette områder. Denne boka er deres talerstol. (s. 16)

Fosli håper at boken kan bidra til et opplyst, offentlig ordskifte om emnet:

Jeg har ingen illusjoner om at det går en vei tilbake til det homogen 50-tallet, og jeg tror ikke på en gullalder, verken i fortid eller framtid. Personlig mener jeg også at Norge har blitt et mer interessant og utadvendt land de siste tiårene. Da jeg flyttet til Oslo tidlig på 80-tallet, opplevde byen nedgang i folketallet. Innvandring har uten tvil gjort Oslo til en mer levende, variert og internasjonal storby. Stengte grenser er ikke mulig, og heller ikke ønskelig. Jeg hører ikke til dem som mener at alt var bedre før. Men jeg tror at politikk har konsekvenser, og jeg tror på et opplyst, offentlig ordskifte, der alle som kommer med grunngitte argumenter eller en ærlig uro, skal bli lyttet til og tatt på alvor. Jeg hører til dem som er kritisk til å fortsette dagens innvandringstakt. (s. 12-13)

Boken skapte mye debatt i dagspressen. Dagbladet laget en åtesiders reportasje fra Groruddalen i *Magasinet*, som tok utgangspunkt i problemstillingen i Foslis bok⁹⁷. Klassekampen hadde et stort intervju med Fosli om boken samme dag, og kommentarer fra Rune Berglund Steen (Antirasistisk Senter)⁹⁸ og Sosialantropolog Bengt Andersen. Steen mener at boken er forholdsvis nøktern, og at det er bra at disse opplevelsene og erfaringene får komme fram i offentligheten. Andersen mener at boka framstår noe unyansert, og at Fosli med fordel kunne ha inkludert noen «motstemmer». Fosli svarte på kommentarene i et debattinnlegg i Klassekampen noen dager etter⁹⁹. Han mener at Steen ikke har svart på spørsmålet han ble stilt i forbindelse med kommentaren, som var knyttet til at en av informantene i boken anklager Antirasistisk Senter for å ta uforholdsmessig lett på rasisme rettet mot etniske nordmenn. Han forsvarer utvalget av sine informanter overfor Andersen.

Martine Aurdal kritiserer boken for å være mer basert på «føleri enn fakta» i en lederkommentar i Dagbladet. Hun påpeker at dokumentarformen gjør at rykter og myter blir stående uimotsagt, og anklager Fosli for å stille ledende spørsmål:

På samme måte stiller forfatteren fem forskjellige informanter spørsmål om de eller barna deres har opplevd å bli mobbet for å ha salami i matpakka. Ingen av dem har opplevd dette, men Fosli fortsetter å spørre til noen forteller at de har hørt at slikt har skjedd andre. Dette er ren ryktespredning.¹⁰⁰

⁹⁷ Dagbladet 10.10.2015: «Ingen vil si det rett ut: 'Nei, jeg vil ikke bo her lenger, det er for mange utlendinger her'», reportasje av Rannveig Korneliussen og Maiken Nøtsund Fotland. s. 20-28

⁹⁸ Klassekampen 10.10.2015: «Innvandringen har feilet», intervjuartikkel og kommentar av Morten Smedsrød. s. 44-45.

⁹⁹ Klassekampen 13.10.2015: «En invitasjon til samtale», debattinnlegg av Halvor Fosli. s. 22.

¹⁰⁰ Dagbladet 14.10.2015: «Mer føleri enn fakta», lederkommentar av Marianne Aurdal, s. 3.

På debattsidene i Aftenposten kom det kritiske bemerkninger fra etnisk norske innbyggere i Groruddalen¹⁰¹. Trebarnsmor Inger Sønderland kritiserer Fosli for ikke å ha valgt et representativt utvalg informanter. Hun selv, og andre i hennes omgangskrets i Groruddalen, har mange positive ting å si om hvordan det er å bo i området, som ikke gjenspeiles i boken: «Det jeg synes er mest problematisk med å bo her, er faktisk kronikker om hvor kjapt det er å bo her.» Hanna Eriksen (19 år) mener at Fosli burde fått med meningene til yngre informanter. Hun mener at fremmedfrykt og de negative meningene om Groruddalen først og fremst tilhører eldre generasjoner.

Svein Egil Omdal skrev en kronikk om boken til Fosli i sin Fripenn-spalte i Fædrelandsvennen.¹⁰² Artikkelen stod på trykk i flere andre aviser, som BT og Stavanger Aftenblad. Han anklager Fosli for «slapp journalistikk» når det kommer til den han mener er et lite representativt utvalg informanter, han kritiserer Fosli for å stille ledende spørsmål, og han reagerer på «ville idylliseringer» av Norge og norsk kultur før den moderne innvandringen begynte – artikkelen heter «Grønn var min barndoms Groruddal». Han avslutter med følgende: «Kanskje jeg skulle finne 15-20 som mener som meg, og skrive en bok?». Fosli svarte i et debattinnlegg, og mente at Omdals kronikk var «et uredelig forsøk på å marginalisere både stemmene i boka og meg som forfatter».¹⁰³

I 2019 kom Halvor Fosli med *Mot nasjonalt sammenbrudd. Norge i masseinnvandringens tid* (Document, 2019), der han tar til orde for «inkluderende nasjonalisme, kraftig redusert innvandring og assimileringspolitikk» som veien framover for Norge, for å bøte på skadenvirkninger fra masseinnvandringen. I deler av boken støtter han seg til, og siterer Eric Kaufmann *Whiteshift. Populism, Immigration and the Future of White Majorities* (2018) og Terje Tvedts *Det internasjonale gjennombruddet* (2018).

Fosli er opptatt av at de innvanderne som kommer til Norge må assimileres:

Om vi fortsatt skal være en nasjonalstat, må innvanderne på sikt smelte inn i den øvrige befolkningen. Norge må, for å bruke et velkjent engelsk begrepsspar, bli *a melting pot*, og ikke en *salad bowl* – idealet er å bli en smeltedigel, ikke en salatbolle. Det betyr ikke at mange ikke vil være stolte over å ha en bestemor fra Lahore eller eller en far fra Teheran. Men det må bare tolkes som krydder i tilværelsen, noe tilsvarende at mange tidligere hadde en onkel i Amerika eller en onkel som kom som rallar fra Sverige under byggingen av Bergensbanen. (s. 23)

Boken fikk svært begrenset oppmerksomhet da den kom ut. Den ble omfavnet av meningsfeller som Hege Storhaug (bokomtale for Human Rights Service¹⁰⁴), Hallgrim Berg (bokomtale Dagen¹⁰⁵) og

¹⁰¹ Aftenposten 15.10.15: «Nei, jeg er ikke fremmed i eget land», debattinnlegg av Inger Sønderland og «Det er vi unge som er eksperter på det moderne, multikulturelle samfunnet», debattinnlegg av Hanna Eriksen, s. 17.

¹⁰² Fædrelandsvennen 17.10.2015: «Grønn var min barndoms Groruddal», kronikk av Svein Egil Omdal, s. 32.

¹⁰³ Stavanger Aftenblad 20.10.2015: «Når majoritet blir minoritet», debattinnlegg av Halvor Fosli, s. 27.

¹⁰⁴ Storhaug, Hege (14.12.2019): «Vi er ved veis ende.’ Et durabelig oppgjør med innvandringen», bokomtale på Human Rights Service. <https://www.rights.no/2019/12/vi-er-ved-veis-endet-durabelig-oppgjor-med-innvandringen/>

¹⁰⁵ Berg, Hallgrim (14.12.2019): «Blir Noreg snart noko anna?» bokomtale, Dagen.no <https://www.dagen.no/meninger/frispark/2019-12-15/Blir-Noreg-snart-noko-anna-830942.html>

Mikael Jalving (debattinnlegg i Jyllandsposten¹⁰⁶), men fikk ellers ingen omtale i større «mainstream-aviser», med unntak av et intervju med forfatteren i Dag og Tid.

Mangelen på dekning, debatt rundt og kritikk av boken ble påpekt av Simen Sandelien i et Facebook-innlegg på veggen til Halvor Fosli (27.01.2020), som også ble postet som en artikkel på nettstedet til Human Rights Service¹⁰⁷:

Hvis en respektert forfatter mener at samfunnet er på vei mot sammenbrudd, bør man ikke da forsøke å hoste opp et koherent tilsvarende fra noen som er uenig? Hvor mener våre største medier at vi er på vei? Hvor står Halvors politiske motstandere? Hvordan passer all den empirien som er samlet mellom Halvors permer inn i deres mer optimistiske bilde?

Boken ble omtalt i en kritisk kommentarartikkel av Gunnar Thorenfeldt 06.02.2020, der boken og budskapet til Fosli blir sett i sammenheng med at han er del av innvandringsutvalget til Fremskrittspartiet:

Jeg tror ikke på at Fosli og de andre fra ytre høyre blir mindre radikale av å forties. Jeg tror heller ikke de kommer til å lese dette å bli overbevist.

Men jeg tror det er avgjørende at Fremskrittspartiet er sin historiske rolle bevisst. Skal de fly bort med Foslis fryktboble, eller skal de trekke sine velgere ned i bassenget til en varmere fremtid?¹⁰⁸

I juli 2020 oppstod det en kontrovers og debatt rundt en anmeldelse av boken, skrevet av Per Hem, som aldri kom på trykk i tidsskriftet Prosa. Redaktør Merete Røsvik valgte å ikke publisere anmeldelsen selv om den var ferdig skrevet, og hadde gått gjennom flere runder med redigering: «Det er rett og slett fordi eg har skifta syn på kva det signaliserer at eg gir plass til ei såpass alarmistisk bok som dette, frå Document forlag som representerer politiske haldningar eg meiner ikkje bør få etablere seg som ‘innafor’»¹⁰⁹, var grunnen hun oppga. Redaktøren la til at lesningen av Bjørn Stærks *Ytringsfrihet annotert* var utslagsgivende for at hun ombestemte seg.

«Mot nasjonalt sammenbrudd er historisk-sosiologisk-politisk skrivekunst, solid kunnskapsbasert og inneholder eit arsenal av argument for alle som vil at landet vårt skal halde fram som eit velfungerande og gjenjenneleg samfunn.»

¹⁰⁶ Jalving, Mikael (12.01.2020): «Klimaaktivister har sat sig på det hele», debattinnlegg i Jyllandsposten (nett). <https://jyllands-posten.dk/debat/blogs/mikaeljalving/ECE11869031/klimaaktivister-har-sat-sig-paa-det-hele/>

«I Norge beskriver sociologen Halvor Fosli i en fortrinlig bog om det nye postnationale Norge, at problemet ikke alene er masseindvandring drevet frem af lige dele ”humanisme” og juridiske argumenter, ligesom problemet ikke kun er fremvæksten af muslimske enklaver, men at der tillige er tegn på en dyb og voksende splittelse blandt nordmændene, dvs. mellem konservative og progressive, venstre og høyre, by og land. Migrationen risikerer simpelthen at føre til et nationalt sammenbrud. Fosli stiller et brændende aktuelt spørsmål: Har vores gamle, kluge kontinent med sin brede og dybe erfaring med krig og konflikt helt glemt, hvad der er forudsætningen for fred og velstand?»

¹⁰⁷ Sandelien, Simen (27.01.2020): MSMs taushet om det man ikke liker, artikkel på Human Rights Watch. <https://www.rights.no/2020/01/msms-taushet-om-det-man-ikke-liker/?fbclid=IwAR2cuwnEfKOQNqXj8s0nD85xCOJVKhGU3f42sdUa6acTe8vkjzyf5Yrfo0>

¹⁰⁸ Dagbladet 06.02.2020: «Blir vi utsatt for hvitt folkemord?», kommentarartikkel av Gunnar Thorenfeldt. <https://www.dagbladet.no/kultur/blir-vi-utsatt-for-hvitt-folkemord/72107967>. (Basseng-metaforen sikter til en episode fra boken som er gjenfortalt i artikkelen, der Fosli besøker Nadderud-hallen og «ser flere med innvanderbakgrunn i bassenget».)

¹⁰⁹ Dag og Tid 03.07.2020: «Stengde døra for Document-bok», artikkel av Christiane Jordheim Larsen, s. 8.

Vikeplikt for høyre. Venstresidens trøblete møte med multikulturalismen (Kolofon, 2017) er skrevet av samfunnsdebattant, podkastvert og forfatter Espen Goffeng. Han underviser på UiO og har skrevet for Minerva.

I *Vikeplikt for høyre* undersøker han venstresidens unnfallenhet i møte med problemer knyttet til innvandring. Venstresiden har tradisjonelt vært fanebærere for religionskritikk, kvinnesak og ytringsfrihet, men unnlater å kjempe for disse verdiene i det multikulturelle samfunnet når kvinneundertrykkelse, begrenset ytringsfrihet og religiøse argumenter er knyttet til innvandring. Han forklarer utviklingen som drevet av politisk opportunisme, kombinert med polarisering mellom venstre- og høyresiden: At venstresiden alltid vil mene det motsatte av Frp i verdispørsmål.

Sjangeren er en form for journalistisk refleksjonsessay, der Goffeng gir tydelig uttrykk for sine meninger, men uten å ty til moralske argumenter.

Bjørn Kvalsvik Nicolaysen anmeldte boken i Dag og Tid: «Boka gjev oss ikke berre eit turkart, men syner det nye nasjonale landskapet vårt fra mange vinklar – somtid så vi øygnar surrealismen. Vil så dei Goffeng elskar og manar til ettertanke og aktivitet, nemleg den norske venstresida, late seg påverke? Eg trur dei må vere gjorde av gråstein om ikkje.»¹¹⁰

Sylo Taraku er positivt stemt til boken, men mener at venstresidens dilemmaer kunne vært mer diskutert:

Boken er ærlig og opplysende, uten at den har ambisjoner om å være balansert. Men den ville vært mer interessant og tankevekkende hvis mer plass hadde blitt brukt på dilemmaene. For venstresiden er det naturlig å beskytte svake og sårbare minoriteter, spesielt når de allerede utsettes for mye kritikk og stigmatisering. Stort press fra storsamfunnet kan også virke mot sin hensikt. Likestilling er en kjerneverdi for venstresiden, men det er også antirasismen. Problemer oppstår hvis antirasismen trumfer alt. Multikulturen lykkes ikke med sterkt vilje alene – problemene blir ikke borte uten at vi tar tak i dem.¹¹¹

I *Det internasjonale gjennombruddet. Fra «ettpartistat» til flerkulturell stat* (Dreyer, 2017) er en debattbok/historisk framstilling om Norges forhold til det flerkulturelle, skrevet av historiker, professor og forfatter Terje Tvedt (f. 1951).

Boken har tre deler: Den første, «Da Norge møtte verden», handler om Norges forhold til bistandsarbeid, menneskerettigheter og globalisering fra midten av 1900-tallet til idag. Den andre delen heter «Da verden kom til Norge», og handler om hvordan Norge har forholdt seg til den stadig økende innvandringen fra 1970-tallet og framover. I den siste delen, «Det humanitær-politiske kompleks», beskriver han det norske elite-feltet (bestående av politikere, forskere, bistandsarbeidere, journalister og andre opinionsdannere) som han mener har vært bestemmende for Norges utvikling i perioden.

Boken fikk jevnt over positive anmeldelser den kom ut, og den vakte spesielt stor begeistring hos Human Rights Service (anmeldt av Hege Storhaug) og document.no (anmeldt av Halvor Fosli): «Jeg kan knapt erindre sist jeg leste en bok som har gjort dypere inntrykk på meg»¹¹² skrev Storhaug, og Fosli framhevet boken som «godt argumentert, velskrevet, storlått og stimulerende»:

¹¹⁰ Dag og Tid (08.12.17): «Då venstresida var opportunister», bokomtale av Bjørn Kvalsvik Nicolaysen, s. 34. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_dagogtid_null_null_20171208_55_53_1

¹¹¹ Morgenbladet (29.09.17): Det er nødvendig å understreke at kampen mot æreskontroll er «antirasistisk», kommentar av Sylo Taraku, s. 25.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_20171005_198_38_1

¹¹² Human Rights Service 24.11.2017: «Professor med eksplosiv bok om Norges skjebnetid», bokomtale av Hege Storhaug. rights.no/2017/11/professor-med-bombe-av-en-bok-om-norges-dramatiske-skjebnetid/

«Boka anbefales alle, les den fra perm til perm. Om noen bok fortjener en sekser, er det denne». ¹¹³
Boken ble en bestselger på kort tid, og nådde et opplag på 18 000 våren 2018.¹¹⁴

Boken fikk mye oppmerksomhet i mediene, og skapte stor debatt. Jostein Gripsrud, professor i informasjons- og medievitenskap ved UiB, skrev «motboken» *Norsk Hamskifte? En kritikk av Terje Tvedt, et betinget forsvar for godheten og en etterlysning av midtbanen i innvandringsdebatten* (Vigmostad Bjørke, 2018), der han kritiserer *Det internasjonale gjennombruddet* for unøyaktigheter, dårlig kildebruk og uholdbare fortolkninger. Han er spesielt kritisk til at Tvedt ser ut til å mene at Norges bistandsengasjement og holdninger til innvandring og globalisering springer ut av «det humanitær-politiske kompleks» og påvirkning fra USA:

Forestillingene om det godhjertede Norge, den humanitære stormakten Norge etc. har imidlertid sin begrunnelse og sine røtter langt tilbake i tid; de er slett ikke kokt opp av en utsydelig samling «eliter», sammenskradd i et «humanitær-politiske kompleks», en utsydelig gang etter 1962-1963. Det er en del av vår nasjonale identitet. Det Tvedt prøver å fortelle oss, er på sett og vis at det vi identifiserer oss med som norske, er et ideologisk produkt USA har skapt til bruk for sine egne interesser. (s. 31)

Store deler av debatten rundt *Det internasjonale gjennombruddet* er dokumentert og oppsummert i en egen tema-side på nettstedet Globalportalen.¹¹⁵

*

Kritikk av islam og muslimsk kultur og disses påvirkning og utbredelse i Norge er hovedtema i mange av bøkene. Her kan man skille mellom ideologisk kritikk og kritikk av praksiser som knyttes til muslimsk kultur og religion. Kritiske holdninger til islam (variasjoner over temaet «islam som autoritær, patriarkalsk og undertrykkende religion, som motsetning til og utfordring/trussel mot vestlig/norsk individuell frihet, likestilling og ytringsfrihet) er utbredt, og er for eksempel dominerende i Nabintu Herlands *Respekt* (2012), Bergs *Amerikabrevet* (2012) og *Demokrati eller islamisme* (2013), Akerhaugs *Norsk Jihad* (2013) og Foslis *Mot nasjonalt sammenbrudd* (2019).

I tillegg til denne ideologisk funderte kritikken, kommer kritikken av konkrete handlingspraksiser innenfor noen muslimske innvandrermiljøer (tvangsekteskap, omskjæring, undertrykkende utslag av æreskultur, begrenset handlings- og ytringsfrihet, tildekking av kvinner og barn, vold og kriminalitet). Amal Adens og Hege Storhaugs bøker er preget av slik praksisrettet kritikk.

Et annet populært tema er politikeres og myndigheters (særlig venstresidens) unnfallenhet og manglende handlingskraft i møte med problemer knyttet til innvandring, som for eksempel preger Wikans *Mot en ny norsk underklasse* (1995), Nores *Ekstremistan* (2009), Amal Adens bøker og Goffengs *Vikeplikt for høyre* (2017).

¹¹³ Document.no 04.12.2017: «Det store hamskiftet», bokomtale av Halvor Fosli. document.no/2017/12/04/det-store-hamskiftet/

¹¹⁴ Se Jostein Gripsruds *Norsk hamskifte?* (Vigmostad Bjørke, 2018) s. 20-30 for mer detaljert informasjon om mottagelsen av boken og debatten som fulgte.

¹¹⁵ Globalportalen: «Debatten om Det internasjonale gjennombruddet». Tekst- og lenkesamling. <https://global.no/nyheter/aktuelt-tema/debatten-om-terje-tvedts-bok-det-internasjonale-gjennombruddet->

Antirasisme og forsvar for innvandring og flerkultur

Under denne overskriften har jeg samlet bøker med debattpreg som argumenterer for eller stiller seg støttende til innvandring og flerkultur, og/eller som kritiserer rasisme og diskriminering mot innvandrere i Norge.

Mange bøker som allerede er omtalt under andre overskrifter hører også hjemme her, som bøkene utgitt av eller i samarbeid med Antirasistisk senter på 1980- og 1990-tallet, *Innvandring eller utesengning?* (1987) av Bente Puntervold Bø, Jo Benkows *Fra synagogen til Løvebakken* (1985) og *Det elleve bud* (1994), Mah-Rukh Alis *Den sure virkeligheten* (1997) og Koigi wa Wamweres *Hjertets tårer* (2000), de to sistnevnte under overskriften «Innvandrerne tar ordet». En rekke av bøkene som er nevnt i kapittelet «Personlige beretninger og intervjuer» kan også regnes med her.

*

Gode nordmenn (Cappelen, 1996) er en debattbok om rasisme i Norge, skrevet av Øyvind Johnsen, tidligere utenriksredaktør i Arbeiderbladet. Johnsen mener at rasisme er svært utbredt i Norge, og at man kvier seg for å innse og ta et oppgjør med dette:

Dette er en liten bok om et stort problem. Den handler om rasismen i Norge, og forbindelsene mellom denne rasismen og de sentrale politiske strømningene i landet. Det er sikkert en provoserende bok for noen. Jeg mener for eksempel at Rune Gerhardsen har gjort mye mer skade for minoritetene i Norge, enn de små, brune rasistgruppene har fått til. Jeg mener videre at norsk rasisme er velutviklet, aggressiv og omfattende, og at den har nærhistoriske røtter som særlig manifesterer seg i en rasistisk eldrebølge. Og jeg mener at nesten alle norske politikere og intellektuelle skygger unna dette problemet fordi det bryter så fundamentalt med det nasjonale selvbildet av Norge som et særlig humanitært og sivilisert samfunn. (s. 7)

Johnsen ser blant annet nærmere på utviklingen i innvandringspolitikken på 80-tallet, med fokus på kommune- og fylkestingvalget i 1987.

Kampen for menneskeverdet. Livssynene i møte med fremmedhat og ekstremnasjonalisme (Universitetsforlaget, 1996) av Hans Morten Haugen og Lars Gunnar Lingås er en bok tilknyttet prosjektgruppen «Kampen for menneskeverdet», som var et samarbeid mellom religion/livssynsorganisasjonene Det Mosaiske Trossamfunn, Human-Etisk Forbund, Norges Kristelige Studenters Forbund og Unge Katolikkens Forbund. Blant bidragsyterne er det akademikere innenfor sosialantropologi, filosofi og statsvitenskap og mennesker som jobber innenfor religion og livssyn.

Hovedformålet med boka er å bygge bro mellom humanisme og ulike religioner. Det blir foreslått en felles plattform «mellan en sekulær livssynshumanisme og en antroposentrisk religiøs forståelse». (s. 11)

Den første delen av boken fokuserer på framveksten av ekstremnasjonalistiske og rasistiske holdninger i Norge, sett fra ulike perspektiver. I del to utfordrer representanter for ulike livssyn rasisme med utgangspunkt i deres tro og overbevisning. Del tre består av mer generelle refleksjoner

rundt problemområdet sekularisme – religion – rasisme, og kommer med ulike «brobyggingsalternativer».

I *Fremmed i det norske hus. Innvandreres møte med bygdesamfunn, småby og storby* (Ad Notam Gyldendal, 1998) presenterer Asle Høgemo (f. 1941), professor i pedagogikk ved Flerkulturell utdanning, Høgskolen i Oslo, resultat fra forskningsprosjektet *Rasisme – om etnisk diskriminering i hverdagen*.

Fremmed i det norske hus handler om hvordan innvandrere i Norge opplever diskriminering og rasisme i hverdagen, basert på feltarbeid i Oslo, Bodø og småbyen Botn. Høgemo kommer fram til at diskriminering først og fremst er klasserelatert. «Svake norske grupperinger opplever en urettferdig fordeling av goder. Diskrimineringen finner sted ved hjelp av raserelaterte stereotypier. Legitimeringen av ytringene skjer ved å henvise til at det norske samfunn primært er for oss som kom hit først.»

Er muslimske kvinner undertrykt? (Pax, 2005) er en bok av Anne Sofie Roald, en norsk-svensk professor i religionshistorie. Hun er født og oppvokst i Norge (Ålesund), men har levd og jobbet som forsker i Sverige (Lund og Malmö), der hun har vært aktiv samfunnsdebattant i mediene. Hun konverterte til islam i 1982, som 27-åring, og ble en forholdsvis «bokstavtro» muslim. Utover på 90-tallet fikk hun et mer liberalt forhold til religionen, og begynte å reflektere mer kritisk over kvinnesynet i islam.¹¹⁶

I *Er muslimske kvinner undertrykt?* undersøker Roald muslimers syn på kvinner med fokus på kjønnsrollemønster, ekteskap, sex, omskjæring, skilsmisse og klesdrakter. Boken bygger på resultater fra hennes tidligere forskning på feltet, personlige erfaringer og refleksjoner rundt (norsk) mediedebatt om emnet. Roald gir ikke et ja/nei-svar på spørsmålet i bokens tittel:

Spørsmålet om hvorvidt muslimske kvinner er undertrykt, er selvfølgelig altfor komplisert til å bare svare et enkelt ja eller et enkelt nei på. Det handler om makt og hvem som har makten til å definere, og først og fremst er det øynene som ser, som avgjør hvilket svar man får. Ut fra et norsk likestillingsperspektiv er svaret utvilsomt «ja, de er undertrykt», mens fra et annet kulturelt perspektiv kan svaret bli nei eller kanskje helst et nja. I den muslimske verden, der ikke bare kvinner er undertrykt av menn i et patriarchalsk system, men der menn i sin tur er undertrykt av det politiske systemet, finnes det sosiale og religiøse restriksjoner for både kvinner og menn som i et norsk liberalt perspektiv åpenbart kan sees som frihetsbegrensende. Men ikke alle kvinner i dette systemet ser seg selv som undertrykt. I et maktperspektiv kan vi spørre: er en kvinne undertrykt om hun ikke kjenner seg undertrykt? (s. 237)

Islamer i Norge (Swedish Science Press, 2005) er en artikkelsamling redigert av Richard Johan Natvig og Hege Irene Markussen, skrevet av religionshistorikere og sosialantropologer som har deltatt i forskningsprosjektet «Islamer i Norge» ved Seksjon for religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.

Et hovedpoeng i boken, som gjenspeiles i tittelen, er at det finnes variasjon enn man vanligvis tenker innenfor det man gjerne omtaler som «islam i Norge» eller «muslimer i Norge»: «Denne boka har som utgangspunkt at betegnelsen «muslimer i Norge» dekker over et mangfold av etnisk

¹¹⁶ Aftenposten 05.02.05: «Lykkelig uten sjal», portrettintervju av Ingen Anne Olsen.
<https://www.aftenposten.no/norge/i/O8E61/lykkelig-uten-sjal>

og nasjonal bakgrunn, ulike grader av engasjement i islam, ulike forståelser av islam, og ulike måter å praktiskere islam.» (s. 11)

Religionspluralisme. Mangfold, konflikt og dialog i Norge (Pax, 2007) er en fagbok om religionspluralisme i Norge, skrevet av professor i interreligiøse studier ved UiO Oddbjørn Leirvik (f. 1958). Han diskuterer forholdet mellom kultur og religion, identitetspolitikk, formidler kunnskap og fakta om ulike religioner som praktiseres i Norge og forfekter tverr-religiøs forståelse, tillit og dialog:

Det kristne Europa har lange tradisjonar for å sjå på muslimar (og jødar) som fiendar. Den muslimske verda har like rotfesta tradisjonar for å mistru jødar og kristne. Kristne og muslimar som ser høvesvis skumle islamistar eller jødisk-kristne imperialistar bak kvar busk, fører vidare denne tradisjonen. Å opne dører til tillitsbyggande dialog, krev eit brot med slike inngrodde og mistenskame impulsar som gir heile religionar og folkegrupper skulda for det som bestemte politiske rørsler står for.

Identitetspolitikk er som arvesynda: den reflekterer vår nedervde mistillit til alle som tenker, trur og lever annleis enn oss. Dialog er det motsette: å vende seg om å ta sjansen på å vise den Andre tillit. (s. 102)

Terje Tvedt omtaler boken i *Det internasjonale gjennombruddet* (2017), der han fokuserer på Leirviks framstilling av korstogene som vestlig overgrep mot islam, for deretter å sette dette i sammenheng med den norske kirkes unnvikende forhold til islam i moderne tid: «Analysen nører opp under det «kristne Vestens» følelse av skyld og behovet for botgang overfor islam, samtidig som den uttrykker forståelse for og sympati med den dominerende islamistiske fortellingen om et Vesten som ligger i permanent korsfarerstrid med den islamske verden. [...] (s. 208-209)

Rasisme på norsk. Debattbok om rasisme (Almater, 2008) er en debatt- og faktabok om rasisme av Rolf Undset Aakervik. Han er utdannet migrasjonspedagog og har arbeidet lenge med integrering og innvandringsspørsmål, blant annet som konsulent i stiftelsen «Mangfold i arbeidslivet». Boken er særlig tilpasset ungdom som målgruppe, og har diskusjonsoppgaver til bruk i skolesammenheng.

Fredløs. De nye folkevandringene og fremmedfrykten (Ganesa, 2009) er en løsningsorientert debattbok om utfordringer knyttet til innvandring og kulturmøter, skrevet av forfatteren Elin Brodin. Fra forlagets omtale:

Hva ligger egentlig bak når folk flykter eller vandrer over landegrenser, og hvordan skal vi forholde oss til utfordringene dette medfører? Migrasjon og kulturmøter står sentralt i dagens samfunn, i en verden som stadig blir mindre. «Fredløs» handler om vår frykt for denne utviklingen og for det som virker fremmed – og fokuserer på hvordan vi kan finne løsninger i fellesskap.

I **Dialog om vold, undertrykkelse og ekstremisme** (Cappelen Damm, 2010) skriver venstrepolitiker Abid Q. Raja om utfordringer knyttet til integrering og minoritetspolitikk med spesielt henblikk på muslimske innvandrere. Fra forordet:

La oss uansett være enige om dette: Verdikonfliktene oppstår, er høyst reelle, og i noen tilfeller helt opprivende! Mens språk, utdanning, arbeid og lovlydighet kan måles og utprøves – og påvirkes gjennom ordinære kanaler – er fellesskapsnormene og verdiene ikke like lette å håndtere. Vi kan ikke ha en lov mot verdier vi ikke liker. Det vi imidlertid kan er å forsøke å overbevise den andre gjennom

argumentasjon og samhandling. Og det er det denne boka handler om. Det siste og vanskelig målbare integreringsparameteret, som jeg har valgt å kalle dialog. (s. 11)

Motgift. Akademisk respons på den nye høyreekstremismen (Flamme forlag, 2012), redigert av Sigve Indregard, er en artikkelsamling der hver artikkel undersøker og tar for seg noen av påstandene i ABBs manifest, som også er relativt vanlige påstander i innvandringsfiendtlige miljøer. Noen eksempler er: «De fleste terrorister er muslimer», «Norsk kultur blir utslettet», «Islam er en kvinneundertrykkende religion» og «Norge snikislamiseres». Artiklene er delt inn i temaene kontrajihadisme, islam, demografi, feminism, offentligheten og flerkultur. Blant bidragsyterne er akademikere og forskere innenfor sosialantropologi, medievitenskap, kulturhistorie, litteraturvitenskap, religionshistorie, samfunnsøkonomi og teologi.

Svartebok over norsk asylpolitikk (Forlaget Manifest, 2013) er en debattbok skrevet av Rune Berglund Steen (f. 1974), tilknyttet Antirasistisk Senter, og som tidligere har jobbet for NOAS (1999-2007). Boken retter sterkt skyts mot norsk asylpolitikk, som forfatteren hevder har blitt mye hardere siden 1999. Seks hovedpåstander om norsk asylpolitikk utgjør grunnlaget for de seks kapitlene:

1. Norsk asylpolitikk bryter mennesker ned og gjør dem, med en asylsøkers ord, «ubrukelige». Den brutale behandlingen av sårbare grupper har menneskelige kostnader som sjeldent tas med i noe politisk eller moralsk regnskap.
2. Den offentlige debatten om norsk asylpolitikk er preget av en falsk diskurs. Halvsannheter, usannheter og politisk ukyndighet har fortengt den virkeligheten som oppleves av menneskene på flukt.
3. Asylsøkere i Norge kan ikke lenger forvente behandling i tråd med FNs standarder. Mens norsk asylpolitikk fram til rundt 2004 var tuftet på FNs faglige og prinsipielle ledelse, bidrar Norge i dag aktivt med å bryte ned disse standardene.
4. De senere års forvaltningspraksis omfatter en rekke justismord, inkludert regelmessige tvangsreturer til tortur. Selv torturofre mangler den grunnleggende rettssikkerheten som vanligvis tas for gitt i det norske samfunnet.
5. Asylbarn utsettes for systematisk, statlig diskriminering. Ikke på noe annet samfunnsområde ville man godta å utsette barn for lidelser som kan unngås, bare fordi det angivelig er i den norske stats interesse.
6. Europas randsoner utgjør varige humanitære katastrofeområder. 16 000 døde siden 1993 utgjør åtte «Hurricane Katrina»-er – og det er bare de man vet om. Norge spiller i hovedsak en negativ rolle og bidrar til en forverring av en allerede dramatisk situasjon. (s. 13-14)

Margrethe Olins film *De andre* (2012) og Berglund Steens bok skapte debatt om norsk asylpolitikk i avisene høsten 2012. Dagbladet publiserte en kronikkserie om asylpolitikk, der Geir Gulliksen tok utgangspunkt i innsikter fra *Svartebok over norsk asylpolitikk*: «Rune Berglund Steen viser at Norge ikke har flere asylsøkere enn andre rike land i Nord-Europa. Antallet søker synker ikke nevneverdig når politikken blir hardere; det er bare lidelsene som øker.»¹¹⁷ Boken ble stort oppslått på forsiden av Klassekampen da den ble sluppet, under tittelen «Angriper Aps asylpolitikk». I et tosiders oppslag i avisens gjentar Berglund Steen argumenter og faktaopplysninger fra boken. Jens Stoltenberg svarte noe unnvikende på den sterke kritikken, og framholdt at «regjeringen fører ein asylpolitikk med fokus på at dei som får behov for beskyttelse, skal få det». ¹¹⁸ Rune Berglund Steen henvendte seg senere til Stoltenberg og Pål Lønseth, som begge hadde avfeid kritikken, i en kronikk

¹¹⁷ Dagbladet 24.10.2012: «Jeg vet hva jeg er redd for», kronikk av Geir Gulliksen, s. 56.

¹¹⁸ Klassekampen 10.09.2012: «Gir Stoltenberg stryk», artikkel av Anne Kari Hinna, s. 6-7.

med 25 konkrete punkter om «en uholdbar norsk asylpraksis», og inviterer regjeringen til å «tilbakevise ett av dem».¹¹⁹

I hatets fotspor (Cappelen Damm, 2014) er en debatt- og reportasjebok av Øyvind Strømmen. Spørsmålet «Hvor kommer det moderne muslimhatet fra?» er utgangspunktet for boken. Fra forlagets omtale:

Boken viser hvordan hat kan normaliseres, og at både borgerkrig og folkemord må sees i en kulturell sammenheng. Den ser også nærmere på kontrajihadismen og viser hvordan ideen om Eurabia har spredt seg. Det er nødvendig å se på vår nære historie, mener Strømmen, for å forstå hvorfor og hvordan hatet har kunnet vokse fram. Ikke minst for å kunne forklare tragedien 22. juli.

«Der muslimhatet blir mer utbredt kan det være med på å slite i stykker et samfunn, og i det minste å skape hatefulle subkulturer som står mot hverandre. Motvilje, frykt og hat rettet mot muslimer legger til rette for at også frykten og hatet den andre veien kan styrke seg. Anti-muslimsk og islamistisk ekstremisme kan styrke hverandre gjensidig. Ekstremisme er en smittsom sykdom.»

Norsk islam. Hvordan elske Norge og Koranen samtidig (Aschehoug, 2016) er en debattbok skrevet av den norsk-pakistanske legen og tidligere leder for Muslimsk Studentsamfunn Mohammad Usman Rana (f. 1985). Han tar til orde for «norsk islam», en islamsk tro og praksis tilpasset norsk kontekst – som forener norske grunnverdier (Rana fokuserer her særlig på «kompromissløst liberalt demokrati») og islamsk identitet og tro – som en motgift mot framveksten av ekstremisme og radikale holdninger i norske muslimske miljøer, og som et godt integreringstiltak generelt. Et av tiltakene han diskuterer er å få kvinner inn i ledende roller i muslimske trossamfunn.

Usman Rana er uklar og tvetydig når det kommer til hvor langt denne formen for «norsk islam» skal gå i å omfavne verdier som ytringsfrihet, likestilling og homofiles rettigheter. Han er for eksempel klar på at ytringsfrihet er en viktig verdi muslimer, men ser samtidig ut til å avfeie fenomener som satire og blasfemi som provokasjoner. Han ser også ut til å mene at muslimer må ta et oppgjør med homofobi, samtidig som homofil praksis ikke vil kunne bli «lovlige» i «norsk islam». I et intervju med Dagsavisen i anledning bokslippet sier han:

– Hvordan skal man klare å skape en aksept for homofile uten å akseptere at homofile lever ut legningen sin?

– Det kommer an på hva du mener med aksept. Man aksepterer muslimer som har hatt utenomekteskapelige forhold, selv om en ikke aksepterer handlingens legalitet. Vi skal ikke hate dem. På samme måte gir ikke homofil praksis grunnlag for å hate og trakassere homofile. Dette er ikke noen lett diskusjon, men jeg tror at det er viktig å ikke utvanne islam heller, sier Rana.¹²⁰

De fleste anmeldelsene av boken er positive innstilt til viktigheten av problemstillingene som tas opp og den tilsynelatende intensjonen bak boken, men er samtidig svært kritiske til Ranas uklare meninger om hvor langt islam skal gå i å tilpasse seg norsk kontekst og verdier. Halvor Tjønn i Dag og Tid kaller boken «eit lærestykke på halvgåtte resonnement» og mener at Rana har gått med

¹¹⁹ Klassekampen 10.10.2012: «Harde asylfakta», kronikk av Rune Berglund Steen, s. 21.

¹²⁰ Dagsavisen 05.03.2016: «Usman Rana: – «Norsk islam» er en motgift mot radikalisering», artikkel av Sofie Prestegård. <https://www.dagsavisen.no/nyheter/innenriks/usman-rana-norsk-islam-er-en-motgift-mot-radikalisering-1.697901>

«harelabb» over for eksempel aspekter ved islamsk sharia-lovgivning.¹²¹ Walid al-Kubaisi mener at Rana dypest sett ønsker å «skru tiden flere tiår tilbake for å gi religion større plass i det norske samfunnet».¹²² Mohamed Abdi i Klassekampen konkluderer med at «Ranas sosialkonservative religionsprosjekt til tider [kan] framstå som norsk bedehus-islam. Om det ivaretar individets rettigheter, er diskutabelt».¹²³

Farvel, Syria. Om eit folk på flukt (Samlaget, 2016) er en debattbok av Emil André Erstad (f. 1991), tidligere leder i KrFU og rådgiver for internasjonale spørsmål i Agenda. I *Farvel, Syria* diskuterer han norsk og internasjonal flyktningpolitikk i kjølvannet av Syria-krisen: «Målet med *Farvel, Syria* er å skape et grunnlag for ein diskusjon om dei syriske flyktningane som er meir forankra i kunnskap enn i frykt, og som bidreg til å måle eit nyansert bilet av utfordringane Norge og verdssamfunnet står overfor.» (s. 17)

Innvandringsrealisme. Politikkens muligheter i folkevandringens tid (Dreyers, 2016) er skrevet av Sylo Taraku (f. 1973), en forfatter og samfunnsdebattant med bakgrunn fra Kosovo. Han er utdannet statsviter fra UiB, og har jobbet med innvandring, integrering, islam og menneskerettigheter ved blant annet NOAS, UDI og Den norske Helsingforskomiteen. Han er rådgiver i Tankesmien Agenda, og satt i Brochmann II-utvalget. I Innvandringsrealisme forsøker han å finne gode løsninger for veien framover for Norge som flerkulturelt land:

I denne boken gjør jeg en kritisk gjennomgang av dagens asylordning og ser på mulige alternativer. Hvordan kan vi ivareta våre nasjonale interesser samtidig som vi hjelper flest mulig av verdens flyktninger? Og hvordan skal vi leve sammen i et stadig mer flerkulturelt og verdipluralistisk samfunn? (s. 9)

Hans ulike forslag er pragmatiske og realistiske – han tar ikke til orde for total omkalfatring eller helomvending, men vil heller argumentere for å justere, forbedre og balansere systemet vi har idag, med omtanke for innvandrere og flyktninger, kombinert med en noe strengere asylpolitikk. Boken fikk svært gode omtaler i dagspressen. Aftenpostens anmelder skrev:

Sylo Taraku vil forbedre systemet, ikke forkaste prinsippene. Innvandringsrealisme er derfor egnet som voksenopplæring for alle som vil være konstruktive i innvandringsdebatten. [...] Mangfold er vanskelig, mangfold kan være vondt. Derfor er det befridente å lese en samfunnsdebattant som ikke pynter på virkeligheten, men undersøker hvordan vi kan gjøre det beste ut av den.¹²⁴

I **Frihetskampen i islam** (Res Publica, 2019) skriver Taraku om sekulær islam i Norge og Europa. Taraku mener at debatt om islam ofte handler om muslimske ekstremister og fundamentalister. Han ønsket å «skrive en bok om motstemmene: muslimer som kjemper for frihet og modernitet, og som ønsker å bygge en bro mellom Vesten og den muslimske verden.» (s. 14).

I forordet forteller Taraku om sitt personlige forhold til islam. Han kom til Norge som flyktning fra Kosovo på 90-tallet, der han var oppvokst i et sekulært muslimsk miljø, der religion ikke spilte

¹²¹ Dag og Tid 11.03.2016: «Falskt glansbilete», bokomtale av Halvor Tjønn, s. 27.

¹²² Morgenbladet 29.04.2016: «Verdikonservativ vekkelse», bokomtale av Walid al-Kubaisi, s. 48.

¹²³ Klassekampen Bokmagasinet 02.04.2016: «Norsk bedehus-islam», bokomtale av Mohamed Abdi, s. 8.

¹²⁴ Aftenposten 03.05.2016: «Sylo Taraku med sterkt debattbok om innvandring», bokomtale av Ingunn Økland.

<https://www.aftenposten.no/kultur/i/G1BMJ/Sylo-Taraku-med-sterkt-debattbok-om-innvandring>

en større rolle. På flyktningmottaket i Norge møtte han en gruppe praktiserende muslimer som fornyet interessen hans i sin «barndomsreligion», men han ble etterhvert mer opptatt av menneskerettigheter enn islam.

Boken består av fire hoveddeler. I den første delen ser Taraku nærmere på den historisk bakgrunnen for «den islamske sivilisasjonens dype krise i våre dager». (s. 14) I del to undersøker han dagens teologiske debatter med utgangspunkt i moskémiljøer i Berlin, København og Oslo. Her argumenterer han for at disse miljøene bør utvikle en selvstendig teologi og islamforskning uten for mye påvirkning fra «lærde i Midtøsten», fordi sistnevnte gjerne har egne agendaer og begrenset forståelse for den europeiske konteksten. I tredje del skriver Taraku om progressive, sekulære muslimer og noen av deres verdikamper (ytringsfrihet, likestilling, retten til å være homofil, retten til å forlate islam). I den siste delen ser forfatteren nærmere på paradokser og dilemmaer i islamdebatten, og avslutter med noen tanker om islams fremtid i Europa.

Taraku kritiserer både venstresiden – for å ofte ta for lett på trusselen fra radikal islam – og høyresiden – for å drive islamkritikk med fremmedfiendtlig og konspiratorisk utgangspunkt.

Boken fikk positive omtaler i norske aviser. BTs Tom Hetland ga en femmer og mente at boken «burde vera obligatorisk lesnad for alle som i dag hemningslaust polariserer debatten om islam i Norge»¹²⁵, mens Hilde Østby i Aftenposten mente at boken var «et sterkt dokument over dissidentenes skjebne, og en jakt på et nytt islam».¹²⁶

Personlige beretninger og intervjuböker

Det finnes en rekke personlige beretninger, intervjuböker og tekstsamlinger med innvandring, flerkultur og tilgrensende fenomener som tema, skrevet eller bidratt til av personer med innvanderbakgrunn. Noen av disse böckene er allerede beskrevet under overskriftene «Innvandrere får ordet» og «Innvandrere tar ordet». Fra seint 1990-tall og utover øker omfanget av slike böker.

Det viktigste fellestrekket ved disse böckene er at de vektlegger perspektivene og erfaringene til personer med innvanderbakgrunn. Ellers er det ganske stort spenn i tema, budskap, stil og grad av meningsytring om innvandringsspørsmål.

Noen av böckene er tilsynelatende «upolitiske» og uten debatt-preg, og nærmer seg heller reportasje og (selv)biografi-sjangeren. Disse har gjerne som hensikt å formidle en eller flere personlig historier – ofte en innvandrers oppvekst, flukt og nye liv i Norge. Ofte munner slike böker ut i refleksjoner om integrering, innvandringspolitikk og diskriminering basert på personlige erfaringer, og forblir slik ikke helt uten debatt-preg. Noen eksempler på slike böker er *Portrett av en nabo* (1997), *Flykt min sønn – flykt!* (2005), *Vesle svarte Sambo er nå voksen og bor i Norge* (2006)

¹²⁵ BT 06.10.2019: «Her er ein forfattar som prøver å visa veg ut av den islamske sivilasjonskrisa», omtale av Tom Hetland, s. 18-19.

¹²⁶ Aftenposten 14.09.2019: «Sylo Taraku pirker i den norske sviket», bokomtale av Hilde Østby, s. 14.

og Å elske en flyktning (2018). Blant disse bøkene er flere utgitt på små forlag, og har fått relativt liten oppmerksomhet i mediene. Et unntak er Maria Amelies *Ulovlig norsk* (2010) som fikk svært stor oppmerksomhet, godt hjulpet av kontroversen rundt utsendelsen av forfatteren.

Andre bøker har et sterkt debattpreg, der personlige erfaringer brukes til å underbygge synspunkter i innvandringsdebatten. Amal Adens bøker faller inn under denne kategorien, sammen med blant annet *Mellom to kulturer* (2006), *Utfordringer og muligheter* (2008), *Utilslørt*, *Muslimske Råtekster* (2011) og *Brev til Noreg* (2018). Bøker med sterkere debattpreg ser ut til å ha en tendens til å bli mer omtalt i media, og tekstsamlinger og intervjuböcker får jevnt over mindre medieomtale enn debattböcker skrevet av en forfatter. Amal Adens *Se oss* (2008) er en av bøkene i denne kategorien som har skapt mest debatt og generert mest medieomtale.

Flere av intervjuböckene og tekstsamlingene med intervjuer av/bidrag fra personer med innvandrerbakgrunn har som uttalt mål å «slippe til stemmer som sjeldent blir hørt», «gi et korrigende bilde av misvisende framstillinger av innvandrere» eller «vise fram mangfold blandt innvandrere», eller en kombinasjon av disse.

*

Karoline Frogner forteller i ***Portrett av en nabo*** (Cappelen, 1997) om livene til en rekke ulike innvandrerkvinner (Irak, Eritrea, Chile, Kenya m.m.) hun har møtt og hatt kontakt med.

Reidun Aambøs ***Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet*** (Kulturo, 2005) er en bok om norsk høflighet og uhøflighet i vid forstand. Den består av 15 tekster, skrevet av 15 innvandrere fra 15 ulike land. Forfatterne betrakter norsk høflighetskultur både innenfra og utenfra, knyttet til sosiale situasjoner, arbeidsplass og nærmiljø.

I ***Flykt min sønn – flykt! Abdullahi Mohamed Alason og hans vei mot et nytt liv i Norge.*** ***Wiikeygiyoow qax!*** (Hertervig Forlag, 2005) beskriver Liv Mørland livet til Abdullahi Mohamed Alason kom fra Somalia til Norge som 17-åring i 1987. *Flykt min sønn – flykt!* er en reportasjebok som handler om livet til Alason, med vekt på den traumatiske flukten fra Somalia og møtet med Norge, kulturforskjeller mellom de to landene og integreringsutfordringer.

Vesle svarte Sambo er nå voksen og bor i Norge. En bok om integrering (Lockert, 2006) er skrevet av Olta William Anoumou (f. 1961). Han er opprinnelig fra Benin og er nå bosatt i Bergen. Han har høyere utdanning fra Frankrike og Norge, og har forelest ved UiB i kurset «Norge som innvandringsland». I boken forteller han om sin oppvekst i Vest-Afrika og hvordan det er å være innvandrer i Norge. Han blander disse personlige erfaringene med en mer generell drøfting av integreringsutfordringer i det norske samfunnet. Blant temaer som tas opp er snillisme, jantelov, arbeidsmarkedet og den norske fattigdomsfellen.

Mellom to kulturer (Gyldendal, 2006) er en artikkelsamling med tekster om hvordan det er å komme til Norge som innvandrer, redigert av Sharam Alghasi, Katrine Fangen og Ivar Frønes. Noen temaer som tas opp er kulturforskjeller, arbeid, sosiale relasjoner, diskriminering og

fremmedfiendtlighet. Bidragsyterne er «såkalte privilegerte innvandrere med god jobb og utdanning».

Bidragsyterne har blitt bedt om å skrive om sin oppvekst i hjemlandet og tilværelsen i Norge, fra ankomst til nåtid. Sjangeren kalles i innledningen for «reflektert essay, hvor deres egne opplevelser kan illustrere grunnleggende poenger om sosiale og kulturelle møter, og om hvordan sosiale kategorier skapes og oppleves.» (s. 13) Boken inneholder også et etterord av Thomas Hylland Eriksen, der han konkluderer som følger:

Alle bidragsyterne til denne boken må regnes til de ambivalente. De veksler og blander. De stenger seg ikke inne i et hermetisk, antitetisk univers der det er *dem* som har definisjonsmakten. noe som ville ha vært forståelig, men trist. De tar i stedet opp kampen og gjør dermed Norge til et litt bedre sted å leve, et land med litt flere ansikter og litt andre samtaler enn dem vi norskinger hadde klart å finne på selv. De er en bro til verdener som de fleste ellers aldri ville ha fått høre om. Fremtiden tilhører deres barn. (s. 231)

Bare en datter (Gyldendal, 2007) av Sarita Skagenes (f. 1969) handler om Skagenes' dramatiske oppvekst i India. Hun var et uønsket barn pga. sitt kjønn, og hun ble satt vekk til en tante med rusproblemer. Hun ble voldtatt av sin fetter allerede som fireåring, og til slutt solgt av tanten. Hun ble også misbrukt av sin far. Hun kom seg til slutt til Norge, skiftet identitet og giftet seg med en norsk mann. Skagenes skrev boken sammen med journalist Lene Wikander.

Pappa! Er jeg neger? På søken etter min datters identitet (Email forlag, 2007) er en personlig bok om flerkulturell identitet av Emman Email. Fra forlagets omtale:

Boka handler om min datters identitet. For at hun skal kunne finne sin identitet må jeg finne min. Er jeg norsk fordi jeg har norsk pass? Er jeg afrikansk fordi jeg ble født i Afrika? Kenyaner fordi Kenya er mitt fødeland? Eller er jeg rett og slett en farget mann. Fordi jeg har sort hudfarge? Men hvem er hun? Er hun neger, mulatt eller bare norsk?

Utfordringer og muligheter (Cappelen Damm, 2008) er skrevet av Afshan Rafiq, som i 2001 ble den første stortingsrepresentanten (H) med ikke-vestlig bakgrunn. I *Utfordringer og muligheter* forteller hun sin historie, og inviterer samtidig til debatt om konfliktfylte tema som integrering, islam og tvangsekteskap.

Djevelens datter. En sann historie fra Oslo øst (Gyldendal, 2009) er skrevet av Sara Hilal og Eva Nordrehaug. Sara Hilal (pseudonym) har familiebakgrunn fra Irak og Syria. I *Djevelens datter* forteller hun sin historie, med Eva Nordrehaug fra TV2s dokumentarredaksjon som medforfatter.

Sara Hilal kom til Norge som elleveåring, gjennom familiegjenforening. Boken handler om hennes oppvekst på østkanten i Oslo, som er preget av mishandling, vold i familien, religion og kulturmønstre.

Ulovlig norsk (Pax, 2010) er en selvbiografisk bok skrevet av russiskfødte Maria Amelie (Madina Khetagovna Salamova). I boken skildrer hun sitt liv som papirløs flyktning i Norge i perioden 2002-2010. Den første delen av boken er basert på dagboksnotater.

Den første tiden i Norge var jeg et menneske ikke bare uten et land og identitet, men også uten nasjonalitet. Jeg var i limbo-tilstand, havnet mellom loven og «uloven», virkeligheten og uvirkeligheten.

Det var opp til meg å bygge meg selv opp – Stein for Stein, knytte meg til venner og steder og til slutt vite hvem jeg var og hvor jeg virkelig var «hjemme». (s. 194)

Amelie fullførte videregående skole og en mastergrad i tverrfaglige kulturstudier mens hun bodde papirløst i Norge. Hun sendte inn ny søknad opphold til Utlendingsnemda da boken kom ut, men fikk avslag. Hun ble pågrepet og sendt ut av landet i januar 2011, men fikk komme tilbake med arbeidstillatelse senere våren 2011. Saken fikk massiv oppmerksomhet i mediene.

Se oss. Bekymringsmelding fra en ung norsksamisk kvinne (Aschehoug, 2008) er den første boken til den norsk-somaliske forfatteren og samfunnsdebattanten Amal Aden (f. 1983) (pseudonym). Hun ble født i Somalia og kom til Norge i 1996, etter å ha levd som gatebarn i syv år.

Den første delen av boken består av en dokumentarisk framstilling av livet til en 14 år gammel norsksamisk jente. I den andre delen bruker Aden fortellingen som et utgangspunkt for en drøfting av ulike sider ved det somaliske miljøet i Oslo, og problemstillinger knyttet til integrering og kulturforskjeller. Forfatteren er ikke fornøyd med integreringen, og legger skylden både på sider ved det norske samfunnet og somaliske innvandrere selv. Hun mener blant annet at myndighetene burde være strengere når det kommer til trygdeutbetaling, at politikere burde jobbe mer målrettet (og mindre naivt) med integrering, og at nordmenn generelt burde forholde seg mer aktivt til integrering. Hun er også kritisk til deler av somalisk kultur, som khat-tygging, vold, omskjæring, for store barnefamilier og kvinnesyn.

Aden legger ikke hele skylden for problemene i de somaliske innvandrermiljøene på en side (politikere/manglende tiltak vs somaliske innvandrere). Boken er kanskje først og fremst et generelt, «skjerp dere!» til alle involverte – sivile nordmenn, politikere og myndigheter, og somaliske innvandrere. Dette er et eksempel på slik ambivalent argumentasjon: «Nå sitter jeg her og tenker på om dere politikere noen ganger har dårlig samvittighet når dere leser hva som blir gjort av personer som oppholder seg ulovlig i Norge?» (s. 166) Her er det politikerne som kritiseres, selv om hun noen sider senere kritiserer somaliske innvandrere for vold, kriminalitet og omskjæring.

Boken fikk svært mye oppmerksomhet og skapte stor debatt, blant annet fordi Siv Jensen siterte fra boken i en debatt med Kristin Halvorsen i NRK-debattprogrammet Redaksjon EN 08.09.2008. Hun trakk fram beskrivelser av overgrep i somaliske miljøer fra boken, og Kristin Halvorsen beskyldte Siv Jensen for å bruke eksempelet for å «generalisere og stigmatisere større grupper, eller hele innvandrerbefolkningen som helhet». ¹²⁷ Amal Aden var kritisk til Halvorsens reaksjon, hun «skulle ønske at Kristin Halvorsen hadde vært litt mer opptatt av de somaliske barna, og litt mindre opptatt av å beskydde Siv Jensen for grums», ifølge ingressen i Klassekampen-artikkelen «Hadde de godtatt at norske barn ble behandlet slik?». ¹²⁸ Lederartikkelen i samme avis, med tittlen «Se oss!», kommenterte også saken: «En venstreside som er avhengig av, eller ser seg tjent med, å tildekke sannheten og bagatellisere faktiske forhold, er dømt til å lide nederlag». En stor debatt om definisjonsmakt og venstre- og høyresidens holdninger til innvandringsrelaterte problemer fulgte i ulike aviser og medier i september og oktober 2008, knyttet til Amal Adens bok.

¹²⁷ Klassekampen 20.09.2008: «Støtter Amal Aden», artikkel av Åse Brandvold, med intervju av Kristin Halvorsen, s. 9.

¹²⁸ Klassekampen 13.09.2008: «Hadde de godtatt at norske barn ble behandlet slik?», artikkel av Åse Brandvold, s. 8-9. 59 av 127

Hennes andre bok heter *Min drøm om frihet. En selvbiografisk fortelling* (Aschehoug, 2009). Her skriver Aden om sitt svært vanskelige liv i Somalia, flukten til Norge og tiden etterpå:

Frem til jeg var tretten år, var jeg analfabet. En stor del av barndomsminnene mine er idag utydelige, fjerne og vanskelige å plassere kronologisk. Mange av opplevelsene var traumatiske. Dette har ført til at jeg har fortrent en rekke episoder. Jeg levde med soldater, sammen med foreldreløse barn, i en krig uten moral. Skrekkelige ting skjedde. [...] I Norge havnet jeg som ung tenåring i kriminelle miljøer. Jeg var selv kriminell, en ruset ungdom i drift. Andre rundt meg var virkelig tunge rusmisbrukere og kriminelle. Jeg ble gravid i ung alder, og tidlig skilt. (s. 7-8)

Aden legger i etterordet vekt på hvor viktig ytringsfrihet og likeverd er for henne:

Å være annerledes er ikke lett for en somalisk kvinne. Å være integrert er ikke lett for en somalisk kvinne. Å bli selvstendig er ikke lett for en somalisk kvinne. Å si hva man egentlig mener er ikke lett for en somalisk kvinne. Her i Norge er det ytringsfrihet, og den har jeg etter beste evne tenkt å benytte meg av. Her i Norge er kvinner og menn like mye verdt, og her har jeg sjansen til å bli respektert for den jeg er. (s. 189)

I oppfølgeren *Det skal merkes at de gråter. Om likestilling blant somaliere i Norge* (Aschehoug, 2011) intervjuer Aden kvinner og menn i det somaliske miljøet i Norge, og formidler deres historier. Hun stiller også spørsmål til ulike samfunnsaktører om hva som kan gjøres for at gutter og jenter i minoritetsmiljøer skal få like muligheter. Hun formidler også egne meninger om hva som skal til for å forbedre integrering, og stiller seg kritisk til innvandringspolitikken til både høyre- og venstresiden:

Denne boka er enda en påminnelse til naive politikere som ikke tar nok ansvar. Venstresiden, som alt i alt har større troverdighet i disse spørsmålene, skyver fortsatt problemer under teppet. De vil ikke snakke om de viktige problemene, de som faktisk ødelegger menneskers liv, men fokuserer i stedet på åsymboler som hijab og karikaturtegninger. På den andre siden står høyre og utnytter situasjonen. Når Siv Jensen taler, høres det ut som hun vil ta vare på minoritetskvinnen. Hører man bedre etter, så er alternativet hennes det aller verste: Uansett hva som går galt i det norske samfunnet, mener FrP at innvandrere er skyldige, at det er islam og Allah som er problemet. I hennes øyne er vi alltid utlendinger. Er man i tillegg muslim, er man en fare for landet – enten man er kvinne eller mann. (s. 110)

Etter utgivelsen av *Det skal merkes at de gråter* skulle Aden delta på et debattmøte på Litteraturhuset i Oslo, men hun ble rådet av politiet til å ikke delta på grunn av en rekke sterke trusler mot henne. Kadra Yusuf og Shabana Rehman Gaarder deltok i hennes sted.¹²⁹

I *Om håpet glipper, er altapt. Homofile flyktninger* (Aschehoug, 2012) forteller Amal Aden om hvordan det var å stå fram som lesbisk kvinne med somalisk bakgrunn, og hun intervjuer og formidler historiene til andre (anonymiserte) homofile med flerkulturell bakgrunn. Hun skriver i forordet at en generell tendens ved de homofile innvanderne hun har snakket med, er at de frykter å bringe skam over familien ved å stå fram. Aden opplever at det er vanskelig og potensielt farlig å sta fram som homofil innvandrer i Norge idag, og nøler med å anbefale unge å komme ut av skapet:

¹²⁹ 14.04.2011: «– Vi har forsømt oss», artikkel av Sandra Lillebø, s. 26-27.

De er sårbare, ungdommene jeg har snakket med og skrevet om i denne boka. Når de spør meg om jeg vil anbefale dem å stå fram, vet jeg ikke helt hva jeg skal svare. Det er greit for meg å stå i denne stormen, men jeg vet ikke hvor enkelt det er når du er 16 år gammel og full av usikkerhet, angst og redsel.

Siden jeg sto fram som lesbisk har jeg opplevd på kroppen at vi fremdeles lever i et samfunn der det koster mye å leve åpent som homofil. Jeg har aldri fått så mange drapstrusler som etter det intervjuet i Aftenposten. Livet er blitt mer brutal, og hverdagen mer slitsom.

På slike dager, når jeg har blitt trakassert på gata eller en fyr har ringt og for eksempel truet meg med steining, vokser sinnet mitt. Det er sånne som ham som ødelegger for den kommende generasjonen homofile minoritetsungdom. Det gjør meg rasende. Og det gjør meg sikker på at denne kampen må kjempes. Det er ingenting som gjør meg så sterkt som dette sinnet. (s. 95)

I *Illegal. Papirløs i Norge* (Spartacus, 2011) forteller Janne Kjellberg og Caroline Rugeldal historien til Ismail, som er papirløs flyktning i Norge. Boken ble innkjøpt av innkjøpsordningen for sakprosa. Fra forlagets omtale:

Illegal forteller historien om hvordan han levde fem år i skjul i Norge, før han til slutt forsvant sporløst. Ved å følge Ismail og andre papirløse gjennom flere år gir boka innblikk i hvordan det er mulig å overleve illegalt i en velordnet, sosialdemokratisk velferdsstat som den norske. Boka dokumenterer hvordan utviklingen av en strengere europeisk asylpolitikk gjør at mennesker uten gyldig oppholdstillatelse i stadig større grad behandles som kriminelle som interneres og isoleres fra det øvrige samfunnet.

Utilslørt. Muslimske RÅtekster. (Aschehoug, 2011) er en samling tekster skrevet av muslimske kvinner i Norge, redigert av Mahmona Kahn og Nazneen Khan-Østrem. Bidragsyterne har ulike bakgrunner, saker de er opptatt av, og er i ulik grade religiøse eller sekulære. En grunntanke for tekstsamlingen er å vise fram mangfoldet blant muslimske kvinner for å motvirke stereotypiske syn på denne gruppen:

Vi er fristet til å si at denne boken burde ha vært unødvendig. Det burde være selvsagt at muslimske kvinner er en sammensatt og motsetningsfylt gruppe. At vi utgjør et mangfoldig kor av stemmer og lever like forskjelligartete liv som kvinner flest. Men selv om vi er engasjerte deltagere i den norske offentligheten, forblir fremstillingen av oss preget av stereotyper og ensidig mediedekning. Derfor er disse fortellingene nødvendige.

Vi håper å kunne bidra med kunnskap og innsikt. Ønsker vårt er at fortellingene kan føre til økt empati og forståelse. Kanskje kan de bekrefte muslimske kvinners muligheter og inspirere den oppvoksende generasjon a norske muslimer, både gutter og jenter – og ikke minst gi etniske nordmenn mer kunnskap.

For det finnes ikke én korrekt måte å være muslimsk kvinne på, like lite som det finnes én korrekt måte å være menneske på. (s. 10)

Teksten «Du, jeg og niqab» er et brennende forsvar for det heldekkende plagegt niqab, skrevet av Aisha Shezadi, som senere dro til Syria og tilsluttet seg IS.¹³⁰ «Jeg ønsker ingen noe vondt, og mitt klesplagg skader ikke noen, verken fysisk eller psykisk. Så hvor kommer de fra, folks negative følelser og assosiasjoner? Nettopp – fra fordømmer. Og hvor kommer fordommene fra? Uvitenshet. Men snakk med meg. Tål meg. Se meg! Lev opp til de verdiene som vårt land setter så høyt.» (s. 72)

¹³⁰ VG 19.03.19: «Dette er de norske IS-kvinnene», artikkel av Amund Bakke et al, <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/Eo3jwG/dette-er-de-norske-is-kvinnene>

Sara Aszmeh Rasmussen sier i Klassekampen at hun tror boken vil virke mot sin hensikt og forsterke inntrykket av muslimsk annerledeshet, og hun mener at tekstene uttrykker en stor grad av konformitet og forsvar for tradisjonene.¹³¹

Boken fikk ellers jevnt over gode anmeldelser, som i Dagsavisen, der Stian Bromark mener at «Utilslørt besvarer alt du har lurt på om muslimske kvinner i Norge, pluss alt du ikke har tenkt på, som hvordan det er å være lesbisk muslim eller hvordan det som norsk hviting er å konvertere til islam». Han avslutter anmeldelsen med å påpeke at «Ingen av kvinnene minner om en trussel mot velferdsstaten, akkurat. De framstår som garantister for den.»¹³²

Dagbladets anmelder er også positiv, og legger særlig vekt på (mange av) skribentenes forsvar for hijab, som preger mye av boken:

Hijabspørsmålet er sentralt, kanskje litt for sentralt, men det er tydelig at dette er noe enhver muslimsk kvinne må forholde seg til. Ingen av bokas stemmer opplever at de har blitt utsatt for noe konkret press, men det er tydelig at det å være, eller ikke være, tildekket, er noe som vekker reaksjoner. Både tradisjon og religion spiller inn, og flere av bidragssyterne som forteller om tildekningen som noe positivt, har valgt dette i strid med egen familiетradisjon. Det er åpenbart et politisk valg, en sterk markør, og for oss som står utenfor er det vanskelig å forstå Aisha Shezadi når hun forteller at «niqaben har gjort meg lykkeligere enn jeg noengang har vært.»¹³³

I *En flukt som aldri tar slutt. 43 afghanske asylhistorier* (Manifest, 2016) intervjuer journalist Åse Brandvold de 43 afghanske flyktningene som var med i «asylmarsjen» – en protestmarsj fra Trondheim til Stortinget i Oslo i 2007.

Hjem snakker for oss? Muslimer i dagens Norge – hvem er de og hva mener de? (Cappelen Damm, 2017) av Bushra Ishaq er en intervjubok om islam, muslimske innvandrere og deres møte med det norske samfunnet:

Denne bokens ambisiøse mål er å demokratisere den offentlige samtalen om islam og muslimer ved å inkludere stemmer som vanligvis uteblir. Jeg har ønsket å gå bak de store overskriftene, og gjennom to befolkningsundersøkelser gi ordet til den tause majoriteten av muslimer og nordmenn som vanligvis ikke kommer til orde i en samfunnsdebatt som er dominert av ytterpunkter. Målet er å skape dialog om det som oppfattes som brytningspunkter mellom muslimer og majoritetssamfunnet. Hva går den påståtte verdikonflikten som så mange snakker om egentlig ut på? Hva er omfanget av den, og hvordan kan vi møte den? Er muslimer virkelig slik de blir fremstilt? Hvor forskjellige er mulimske og ikke-mulimske borgere i Norge? Har vi noe til felles? Er det i så fall nok? Nok til å bygge den tilliten som til for et bærekraftig, flerkulturelt samfunn? (s. 14)

Skal liksom liksom-passet ditt bety noe? (Frekk/Minotenk, 2017) er en samling korte tekster om hva som er/bør være typisk norsk, (bindestreks-)identitet og flerkultur, redigert av Ellen Reiss. Bidragssyterne har bakgrunn fra ulike land: Saqib Razaq, Sumaya Jirde Ali, Muniba Ahmad, Julie Ræstad Owe, Fatema Al-Musawi, Nora Mehsen, Pamir Ehsas, Harvir Kaur, Linn Nikkerud og Mori Diakite.

¹³¹ Klassekampen 27.05.2011: «–Utilstrekkelig», artikkel av Ida Karine Gullvik, s. 23.

¹³² Dagsavisen 31.05.2001: «Slike kvinner vil det nye Norge ha», bokomtale av Stian Bromark, s. 26.

¹³³ Dagbladet 30.05.2011: «Rå kvinnestemmer», bokomtale av Jon Rognlien, s. 41

Kunsten å være pakkis (Kolofon, 2017) er en humoristisk og selvironisk bok om det å være norsk-pakistaner, skrevet av Assad Nasir, lærer og vararepresentant for SV i Oslo bystyre. Han sier følgende om motivasjonen bak boken til utrop.no:

– Motivasjonen har vært å skrive en litt humoristisk bok om det å være norsk-pakistaner. Å prøve å beskrive det hverdaglige og konkrete uten at det blir enda en bok om integrering. Målet og ønsket med boken er i hovedsak å fortelle om det ved å være norsk-pakistaner som man ikke får lese om i avisene.¹³⁴

Jølster hotell. Historier frå eit asylmottak (Samlaget, 2017) er en dokumentarbok bygget på intervjuer med asylsøkere, skrevet av Katrine Sele. Jølster hotell er et sveitsherhotell fra 1890-tallet, som nå blir brukt til å huse asylsøkere fra land som Eritrea, Etiopia, Sudan, Syria, Afghanistan og Irak. I dokumentarboken Jølster hotell blir Katrine Sele kjent med beboerne gjennom deltagende observasjon, og setter seg inn i ulike aspekter ved deres situasjon. Boken er delt inn i tematiske kapitler, som «flukten», «møtet med det nye», «såra dei hadde med seg», «ventingen», «knuste draumar». *Jøster hotell* ble innkjøpt av innkjøpsordningen for sakprosa.

Brev til Noreg (Samlaget, 2018) er skrevet Mona Ibrahim Ahmed i samarbeid med BT-journalist Hilde Sandvik. Mona Ibrahim Ahmed vokste opp som somalisk flyktning i Etiopia. Hun kom til Norge som 16-åring i 2008. Etter ti år i Norge fikk hun et brev med avslag på søknaden om å bli norsk statsborger. I brev til Noreg forteller hun blant annet om hvordan det er å vokse opp i en klankultur og deretter flytte til et sted der staten har overtatt mange av familiens oppgaver.

Noreg sende brev til meg. Denne boka er mitt svarbrev. Eg vil at folk skal vite kva som skjer her i landet, og at dei som les, ikkje skal vere stille om det som skjer rundt dei. Eg ønskjer at folk i Noreg skal få større forståing for menneska rundt seg. For om eg ikkje får bu her, så kjem andre til å kome hit, kanskje dei kan bli møtte med ei større forståing for menneska rundt seg. For om ikkje eg får bu her, så kjem andre til å kome hit, kanskje dei kan bli møtte med ei større forståing for dei erfaringane vi ber med oss.

Eg er rasande på Noreg.

Eg er takksam overfor Noreg for alt eg har fått.

Landet er blitt ein del av meg og kjem alltid til å vere det.

Eg kom for å bli, alle val eg har tatt, har eg tatt fordi dette var min siste stopp på vegen. (s. 6)

Ikkje ver redd sånne som meg (Samlaget, 2018) er skrevet av den norsk-somalske samfunnsdebattanten Sumaya Jirde Ali (f. 1997). Hun kom til Bodø i 2005, og forteller i boken om en fin oppvekst der preget av tilhørighet og trygghet. 22. juli 2011 ble et sjokk og en øyeåpner for henne, som påvirket hennes syn på egen identitet og tilhørighet. I *Ikkje ver redd sånne som meg* forteller hun om de ulike innsiktene, refleksjonene og erfaringene hun har gjort seg som ung samfunnsdebattant med minoritetsbakgrunn.

Eg har fått spalteplass, ros og masse positiv merksemd. Men prisen har vore høg. Eg blir ofte hetsa. Eg sør dårleg. Eg må ta forholdsregler eg elles ikkje ville ha tatt. Hausen 2017 fekk eg voldsalarm. Politiet meinte trusselbildet mot meg var forverra. Våren 2018 blei det endå verre. Eg fekk pusteproblem og angst. Hetsarane er ikkje så mange, men forakta deira er altomfattande. Spesielt éin kommentar følgjer meg: «Slå ring om henne, søl bensin og tenn faklene.» (s. 7)

¹³⁴ [utrop.no](https://www.utrop.no/nyheter/kultur/31648/) (27.03.17): «Kunsten å være pakkis», artikkel av Claudio Castello.
<https://www.utrop.no/nyheter/kultur/31648/>

Unge muslimske stemmer. Om tro og ekstremisme (Universitetsforlaget, 2018) er en bok skrevet av unge, moderate muslimer i Norge. Bidragsyterne er Sveinung Sandberg, Sébastien Tutenges, Samah Ali Shokr, Idil Abdi Abdulle Mohamed, Tiffany Linn Utvær Gasser, Marius Linge og Jan Christoffer Andersen.

Et hovedpoeng er å berike den norske forståelsen av islam og muslimer, og vise at det er store forskjeller og kamp, mellom moderat islam og ekstrem/fundamentalistisk islam.

Fra forlagets omtale: «En rød tråd i boka er at det ikke nødvendigvis er politiet, kommunene eller andre offentlige instanser som er frontlinjen for bekjempelse av ekstremisme. Voldelig jihadisme bekjemper daglig i muslimske miljøer, og en viktig del av dette er kampen mellom forskjellige fortolkninger av islam.»

Å elske en flyktning (Flux, 2018) er en personlig fortelling, skrevet av Marit Fagerheim Wiik. Ali kom til Norge som politisk flyktning fra Iran i 1988. Da han møtte Marit tretten år senere var han tilsynelatende velintegrert, med en jobb innenfor teater og et stort nettverk. I denne boken forteller Marit om deres samliv som kjæresten, og hvordan seinskader etter krig og flukt gjør seg gjeldende i forholdet deres. Ali fikk etterhvert påvist posttraumatisk stressslidelse, knyttet til opplevelsene rundt krigen i og flukten fra Iran.

Denne boken handler om meg og Ali, om hans historie og om mitt liv sammen med Ali. Fortellingen om Ali er et forsøk på å vise fram en flyktning som et menneske i flere nyanser. Jeg prøver å forstå hva som har bidratt til at kjæresten min er som han er. Og fortellingen om oss er kanskje en historie om hvordan integrering kan finne sted, i et mikrokosmos til samfunnets makrokosmos, ikke ved at én lærer seg den andres måter eller blir frisk til å delta i den andres friskhet, men gjennom at begge forholder seg til sine egne sår slik de blir tvunget til overflatene av møtet med den andre. Og at de begge lar kjærligheten være den viktigste verdien mellom dem. (s. 16-17)

Fortellingen om Marit og Ali ble presentert i et P2 Ekko-innslag 09.11.2018 under tittelen «Kva gjer det med eit kjærleiksforhold at den eine har vore flyktning?».

Norgesguide. Innvandrere deler sine erfaringer (Verdig smil, 2019) er en intervju/folkeopplysningsbok bygget på samtaler og spørreundersøkelser med innvandrere i Norge, skrevet av Margaret Moiba. Boken er gitt ut av Verdige Smil, en hjelpeorganisasjon med senter på Heimdal, drevet av Margaret Moiba og ektemannen Aril Reiersen. Noen av temaene som tas opp er integrering, inkludering, familieliv og språkkunnskaper.

#minhistorieminmening (Cappelen Damm, 2018) er en bok av skuespilleren Iman Meskini (f. 1997), kjent for rollen som Sana Bakkoush i dramaserien Skam. Meskini studerer arabisk og midtøstenstudier ved Universitetet i Oslo. Hennes mor er fra Norge og faren hennes er fra Tunisia.

Boken er basert på svarinnlegg på spørsmål Meskini postet på sin instagram-konto: «Hvorfor bærer muslimske kvinner hijab? Hvorfor ser folk på hijaben som undertrykkende? Føles den undertrykkende for den som bærer den?». Hun fikk svært mange svar, som viser mangfoldet i unge muslimers forhold til hodeplagget. Ifølge forlagets omtale sier denne instagramtråden «mer enn all verdens forskningsrapporter og TV-reportasjer om unge muslims syn på seg selv og sin plass i det moderne samfunnet».

VG-journalist Shazia Majids (f. 1974) *Ut av skyggene. Den lange veien mot likestilling for innvandrerkvinner* (Aschehoug, 2019) kombinerer selvbiografisk materiale med en historisk framstilling av de første kvinnelige (pakistanske) innvandrerne i Norge og deres utfordringer. Hun siterer avis- og forskningsartikler, statistikk og intervjuer med anonyme og navngitte innvandrerkvinner. Majid fremmer også synspunkter om dagens innvandrings- og integreringssituasjon, med særlig fokus på innvandrerkvinnens stilling i samfunnet, rasisme, feminism og viktigheten av utdanning.

Boken fikk svært gode anmeldelser i avisene, under overskrifter som «Mektig epos om innvandrerkvinnene» (VG 05.04.19) og «Banebrytende om innvandrerkvinner» (Dagbladet 03.05.19). Mari Grydeland i Aftenposten 26.04.19 skrev i sine omtale av boken at den «burde bli pensum for alle med meninger om integrering». ¹³⁵

Hanne Skartveit skrev en kommentarartikkel om innvandring og likestilling i VG 13.04.19 der hun tar utgangspunkt i Majids bok. Her skriver hun blant annet at «jenter trenger å se at mødrene tjener penger. Uten egen inntekt er ingen fri. Døtre må lære at frihet kan kjøpes». ¹³⁶

Norsk nok. Mine dine eller våre verdier (Gloria, 2019) er skrevet av Tina Shagufta Munir Kornmo (f. 1968), vararepresentant for Oslo Venstre. Hennes foreldre var blant de første pakistanere som kom til Norge på 70-tallet. I *Norsk nok* diskuterer hun integrering, likestilling og oppvekst i tillegg til å dele personlige erfaringer. Hun mener at både majoritet og minoritet har ansvar for å bidra i brobyggende arbeid for et mer inkluderende samfunn.

¹³⁵ Aftenposten 26.04.19: «Alt om min innvandrermor», bokomtale av Mari Grydeland.

¹³⁶ VG 13.04.19: «Friheten i en lønnsslipp», kommentar av Hanne Skartveit.

Danmark

I dette kapittelet vil jeg se nærmere på danske sakprosabøker om innvandring, og sammenligne utvikling og tendenser med Norge som sammenligningsgrunnlag. En komplett, kronologisk liste over de aktuelle bøkene finnes i slutten av rapporten.

Lignende tendens på 1970-tallet

De danske sakprosabøkene om innvandring på 1970-tallet ligner på de norske i tema og omfang. Det er relativt få bøker, og på første halvdel av 1970-tallet bruker man fortrinnsvis begrepene *fremmedarbjeder* og *gæstearbejder* i bøkene, som i ***Fremmedarbejderpolitik. En bog om fremmedarbejderpolitikken*** (Mellemløftet Samvirke, 1973), redigert av Jan Hjarnø, Torben Lundbæk og Sven Skovmand. Boken inneholder innlegg fra en konferanse om innvandringsspørsmålet, og tar opp tema som økonomi, integrering, barn og skole, språkproblemer og religiøse spørsmål i sammenheng med fremmedarbeiderfenomenet:

Baggrunden for konferencen var den usikkerhed, der længe havet hersket omkring Danmarks fremmedarbejderpolitik, og formålet med konferencen var først og fremmest at få belyst, i hvilket omfang Danmark har behov for at modtage fremmed arbejdskraft i de kommende år, og i hvilket omfang man bør tilbyde at integrere den fremmed arbejdskraft i det danske samfund. (s. 11)

Boken inneholder også et resumé av fellesdrøftelsene under konferansen, som gir et godt innblikk i hvilke premisser man la til grunn for debatten om fremmedarbeidere i Danmark på tidlig 70-tall.

Boken ***De nye danskere. Om udenlandske arbejdere i Danmark*** (Mellemløftet Samvirke, 1976) er skrevet av Ole Hammer (f. 1946), en dansk journalist og forfatter som var svært engasjert i innvandringsspørsmålet, og skrev en rekke bøker om emnet helt inn på 2000-tallet. Han var sjefredaktør for Fremmedarbejderbladet 1971-1977. Han har også arbeidet i Dansk

Flygtningehjælp, IND-sam (paraplyorganisasjon for innvandrer- og flyktningforeninger i Danmark) og Mellemfolkeligt Samvirke (som innvandrer- og flyktningkonsulent).

De nye danskere en en folkeopplysningspamflett på 56 sider, utgitt av den humanitære organisasjonen Mellemfolkeligt Samvirke. På baksiden står det med store bokstaver: «Har vi brug for dem – har de brug for oss?»

Hammer forteller om bakgrunnen for den nye arbeidsinnvandringen, og trekker linjer tilbake til «kartoffeltyckerne» (tysk arbeidsinnvandring til Danmark på 1700-tallet). Innvandringsstoppen, innvandringslovgivning og innvandring sett i sammenheng med EF blir også diskutert og gjennomgått. Hammer håper at *De nye danskere* kan bidra til at dansker vil motta fremmedarbeidere på en bedre og mer forståelsesfull måte. Heftet inneholder også faksimiler av artikler fra Fremmedarbejderbladet og dikt av Murat Alpar.

I siste halvdel av 1970-tallet blir det tydelig at fremmedarbeiderne har kommet for å bli, og *indvander* blir en mer vanlig betegnelse. Denne utviklingen speiles i tittelen på boken *Gæstearbejder, udlænding, indvander, dansker! Migration til Danmark i 1968-78* (Gyldendal, 1979), der Karen Andersen ulike aspekter ved arbeidsinnvandringen til Danmark fra 1969-1979 og presenterer statistikk om emnet. Boken er saklig og informativt og har preg av folkeopplysning.

Boken er en god kilde om man leter etter konkrete tiltak og utviklingstegn i dansk mottak av innvandrere på 70-tallet. Andersen skriver for eksempel om opprettelsen av tolktelefon for utenlandske arbeidere i 1971, folkeopplysnings-tv-programmer om innvandring fra tidlig 1970-tall, opprettelsen av *Fremmedarbejderbladet* osv.

1980-tallet: Større omfang og høyere refleksjonsnivå

Antallet sakprosabøker om innvandring i Danmark på 1980-tallet virker å være større enn i Norge. I arbeidet med denne rapporten har jeg funnet 15 aktuelle bøker fra Norge i denne perioden, mot 27 i Danmark (se oversiktstlisten). Refleksjonsnivået i bøkene virker også noe høyere. Første halvdel av 1980-tallet var i Norge preget av intervjubøker og folkeopplysning, mens noen av de danske bøkene framsetter mer sammensatte argumenter. Viktige hendelser i Danmark i perioden var innføringen av den nye, mer liberale og humanitære flyktningloven i 1983 med påfølgende markant stigning i antallet flyktninger, og den såkalte Tamil-saken på slutten av tiåret, der statsminister Poul Schlüter viste seg å ha oppfordret til trenering av saksbehandlingen av en gruppe tamiler som søkte opphold i Danmark.¹³⁷

*

En av disse er *Rødgrød med fløde. En debatbog om indvanderne i Danmark og deres fremtid* (Gyldendal, 1983), en debattbok av Ole Hammer og Jørgen Ditzel. *Rødgrød med fløde* kritiserer den danske innvandringspolitikken for å ikke leve opp til det uttalte ønsket om å behandle innvandrere på samme vilkår som dansker. Hammer/Ditzel hevder at det her ikke er snakk om *samme vilkår*, men *danske vilkår*, og at man ikke kan snakke om reell likestilling når disse vilkårene

¹³⁷ For mer informasjon om disse hendelsene og perioden for øvrig, se kapittelet «Integration og velferd i 1980’erne» av Heidi Vad Jønsson og Klaus Petersen i *Velferdens grenser* (Brochmann et al, 2010, s. 163-179)

er er enkle/naturlige å oppfylle for dansker, og vanskeligere å forholde seg til for mennesker med utenlandsk bakgrunn. Forfatterne tar til orde for en mer pluralistisk integrasjonsform. Følgende sitat er hentet fra siste kapittel, som har tittelen «Fremtidens indvandrerpolutik»:

Det er altså tale om at anvende en metode, hvor indvandrerne kan bevare deres egen identitet samtidig med, at de tilegner seg en ny samfundsopfattelse.

Først hvis dette lykkes kan man med rimelighed søge at gennemføre en *reel ligestilling*. Det vil nemlig medføre, at indvandrerne – i modsætning til de nuværende forhold – får en geografisk, uddannelsesmæssig, beskæftigelsesmæssig, boligmæssig osv. placering i samfundet, som svarer til danskernes med sammenlignelig baggrund. Og at de – i samme udstrækning som andre borgere her i landet – kan få tilfredsstillet deres individuelle behov. (s. 109)

I Danmark blir det også utgitt en historisk framstilling av innvandringen til landet: I *Indvandrernes danmarkshistorie* (Gad, 1983) ser Bent Østergaard på innvandringen til Danmark gjennom tidene. Et underliggende tema er at innvandring til Danmark ikke er noe nytt fenomen – innvandring har eksistert til alle tider. Fra forordet:

Netop på et tidspunkt, da endnu en bølge af indvandrere berører det danske land, er det påkrævet at vise, hvorledes denne foreløbig sidste indvandring kun er én blandt mange tidligere – men også at vise alle indvandrergruppernes samlede betydning i vort lands udvikling.

Måtte denne skildring tjene til at give danskerne et nyt syn – en ny vision – af vor fælles fortid, og medvirke til at give vores indvandrere indtryk af den sammenhæng, deres skæbne har med tidligere hændelser i vor historie fra oldtid til nutid. (s. 7)

På andre halvdel av 1980-tallet får man, som i Norge, en noe skarpere tone i innvandringsdebatten. Dette gjenspeiler seg også i noen av bøkene fra perioden, for eksempel i *Noget fremmed. En bog om integration* (Dünya, 1987), der Ole Stig Andersen og René Mark Nielsen tar et oppgjør med Dansk Flygtningehjælp. Forfatterne har mange års erfaring med flyktningarbeid og språkopplæring for innvandrere.

De mener at det er relativt få flytninger i Danmark, og at grunnen til at de har fått så mye oppmerksomhet er at dansk flyktningehjælp har gjort dem synlige som «behandlingskrævende problemer» og «usynlige som ressourcer» (s. 247). Forfatterne sidestiller antirasistene med rasistene, i at begge grupperinger «har interesse i at betragte udlændingene som underlodige og undertrykte. For at få lov til at behandle dem, på den ene eller anden måde». (s. 247)

Som løsning foreslår forfatterne en desentralisering av Dansk Flygtningehjælp – at integrasjon bør skje på lokalt plan (men statlig finansiert). Fra forordet:

Det er denne bogs sigte at præsentere et tredje synspunkt, nemlig at hjælpeapparatet og og «racisterne» er to alen ud af et stykke, at den ene ikke kan leve uden den anden, og at de derfor gør alt for at vise hinanden frem og støtte hinanden. De mener i bund og grund det samme om udlændingene, nemlig at de er en slags mangelfulde danskere. De er blot uenige om hvordan «problemet» skal tackles.

Boken ble tilsynelatende godt mottatt i pressen.

Søren Krarup (f. 1937), på denne tiden prest, og senere nasjonalkonservativ politiker i Dansk Folkeparti, skrev i 1986 boken *En måned i efteråret. Rapport fra en borgerkrig* (Tidehvervs forlag, 1986, utgitt på norsk Vard-Øi 1987). Her forteller han om reaksjonene på en annonse han rykket inn i avisene i sammenheng med en TV-aksjonsinnsamling (Flygtning 86) til inntekt for Dansk Flygtningehjælp høsten 1986. Krarup var frustrert over at den humanitære organisasjonen

hadde en sentral rolle i utformingen av flyktningloven og landets innvandringspolitikk, og skrev derfor et annonseinnlegg med tittelen «Nei, ikke en krone». Dette førte til stort medierabalder, med overskrifter som «Pastor Krarup på korstog mot flyktninger!» og «Nå går Krarup helt amok». Krarup følte seg misforstått og «svartmalt»: «Jeg blir plutselig «den høyre-ekstremistiske prest», og dette er innledningen til omtalen av «den sorte prest». Hale og horn er i ferd med å vokse frem. Elskverdigheten varieres på utallige måter og kombineres med en blanding av skjellsord og forbannelser.» (s. 27) Flyktning 86-innsamlingen gjorde det dårlig, og noen bøssebærere ble møtt med Krarups annonse hengende på ytterdøren, påstår han i boken. Han startet også en underskriftskampanje mot den nye fremmedloven og fikk over 45.000 underskrifter i løpet av høsten.

Flyktning i Danmark (CDR-forlag, 1986) av Curt Lindstrøm er et debatt/opplysningshefte som presenterer ulike syn på flyktningsituasjonen i Danmark, og som lar stemmer fra ulike leire uttrykke sine synspunkter: «Bogen er skrevet for at belyse, hvorfor der kommer flygtninge til Danmark, og hvordan vi kan forholde os til dem. Gennem samtaler med flygtninge, politikere, racister, anti-racister – mennesker, der har en indfaldsvinkel til problematikken, beskriver jeg flyktningesituasjonen.» (s. 7) Blant de som får sine meninger på trykk i boken er representanter fra Amnesty International og SOS Rasisme, flyktninger fra Libanon, Iran og Uruguay, politikere som Mogens Glistrup (Fremskridtspartiet) og Ebba Strange (Socialistisk Folkeparti), kultursosiolog Jacques Blum og en representant fra den rasistiske bevegelsen «Grønjakkerne».

Salamaleikum. Om flygtninge i den tredie verden og om Danmark (Rosinante, 1986) er en reportasjebok av Erik Wedersøe (1938-2011), en dansk skuespiller og forfatter. *Salamaleikum* består av tre reportasje-essayistiske kapitler («Sudan», «Pakistan», «Hjemme») der Wedersøe oppsøker og undersøker flyktninger og deres liv. Wedersøe tar til orde for human behandling av flyktninger, men reflekterer lite over konkrete, politiske tiltak:

Og hvorfor er der så mange, der ikke kan forstå, at det er os selv, der bestemmer, hvilken vej samfundet skal gå med hensyn til mennesker, der beder om asyl ved grænsen til dette dejlige land? Skal vi gå den hårde vej, eller skal vi have et barmhjertigt og human Danmark? (s. 106)

Den indre svinehund. Essays om fordømme og fordragelighed (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1987) er en essaysamling med tekster om rasisme, fordømmer, fremmedhat, intoleranse, diskriminering og apartheid, skrevet av sosialpsykolog og forfatter Gunnar Iversen (f. 1938). Iversen trekker veksler på egne erfaringer, kunnskap fra sitt virke som sosialpsykolog, historie, kunst, musikk og aktuelle samfunnsspørsmål i sine essays.

Hvorfor tror i mig ikke? En rapportbog om flygtninge (Høst & Søn, 1987) er en personlig rapportbok av Hans Hansen. Han har hatt nær kontakt med flyktninger som privatperson, gjennom ulike vennskap og ved å ha noen av dem boende hos seg i perioder. I denne personlige fortellingen videreforteller han noe av det han har lært og hørt fra disse bekjentskapene.

Det er ikke en lærebog om flyktningeproblemet, ikke en fagbog om historie og politikk. Det er ikke en fremstilling, som giver underbyggede svar og forklaringer.

Det er en lille rapport om oplevelser, tanker og følelser omkring et lille hjørne af et verdensomspændende og tragisk problem. Den lille del, som har været part af min hverdag det sidste par år. (s. 7)

Børn mellem to kulturer (Hans Reitzels, 1987) av Birgitte Rahbek er resultatet af en undersøkelse gjort i en forstad til København, der Rahbek iakttok og intervjuet 21 innvanderbarn fordelt på 16 klasser og fire skoler, i 1982. Hun observerte de i skoletimer/friminutt, og intervjuet lærer og elever.

I **Den kulturelle udfordring. At arbejde med invandrere og flygtninge** (Socialpolitisk forlag, 1989) argumenterer Ole Hammer for en «pluralistisk integration»: At innvandrere og flyktninger får mulighed til å bevare og videreføre egne kulturer, språk, samværsformer osv., samtidig med at de finner seg til rette i det danske samfunnet. Han innser at denne formen for integrasjon er svært vanskelig å gjennomføre, men mener det er et mål som det er verdt å strebe etter. Boken inneholder grundig informasjon/fakta om dansk innvandringspolitikk, tallmateriale, innvandring sett i historisk perspektiv og definisjoner av begreper som assimilasjon, pluralisme, kultur, etnosentrism og kulturell, strukturell og individuell rasisme.

De uønskede? Flygtning og indvander i Europa (Munksgaard, 1989) er en folkeopplysningsbok av Bo Lütken som gir et historisk riss av innvandringen til Danmark, i tillegg til å ta opp og delvis ta stilling i mer dagsaktuelle emner. Noen tema som tas opp er rasisme før og nå, innvandring, velferdsstat, nasjonalisme, den kalde krigen, politiske flyktninger og historie om kolonitiden.

Man kan godt arbejde på at sætte høje moralske mål for et samfund. Men man kan ikke tvinge dem igennem. Derfor er det nødvendigt, at Danmarks politik på dette område bliver ført med den danske befolkning og ikke mod den.

Der er meget få racister i Danmark, så det burde være muligt at få en politik, alle vil være bekendt. Men det kræver, at politikerne går frem i et tempo, befolkningen kan acceptere – gerne foran, men ikke så langt at befolkningen ikke kan følge med.

Det er her, den virkelige fare ligger. Hvis flygtninge- og indvander-politik bliver det viktigste spørsmålet i danske valgkampe, er det et sikkert tegn på, at politikerne ikke har magtet deres opgaver på dette felt. (s. 88)

I **Pakistaniske kvinder i Danmark. Deres baggrund og tilpasning til det danske samfund** (Sydjysk Universitetsforlag, 1988) stiller Kiron Bajaj og Helle Søby Laursen spørsmålet: «Hvordan er det å være pakistanisk kvinne i Danmark?» Forfatterne omtaler studien som «et beskrivende arbejde», som kan bidra med kunnskap om denne gruppen. Grunnlagsmateriale er hovedsaklig intervjuer med 60 kvinder med pakistanisk bakgrunn som bor i Danmark (10 i Odense og 50 fra København og omegn). Den omtales av forfatterne som den første bogen i Danmark som undersøker dette spesifikke temaet på en grundig måte.

Danmark 1990-2020

Mer omfangsrik og krassere innvandringskritikk

Det finnes svært mange danske bøker som i varierende grad stiller seg kritiske til innvandring og tilknyttede fenomener fra 1990 og utover. Det er flere danske enn norske bøker som kan kategoriseres under denne merkelappen, og tonen i mange av bøkene er skarpere enn den vi finner i Norge. Dette illustreres for eksempel ved at to av forfatterne bak innvandringskritiske bøker på 1990-2000-tallet har blitt dømt for overtredelse av rasismeparagrafen, og en har blitt dømt for injurier. Flere av bøkene har fått gode kritikker jevnt over i dagspressen på tross av i norsk målestokk ganske kontroversielle synspunkter knyttet til innvandring og islam (som Bluitgens *Til gavn for de sorte* og Brix et als *I krigens hus*).

*

Mogens Glistrup (1926-2008) var en dansk politiker og jurist, som stiftet Fremskridtspartiet i 1972. Han ble ekskludert fra Fremskridtspartiet i 1990. I 1991 ga han ut ***De fremmede i landet*** (Nordisk bokforlag, 1991), en debattbok der han kritiserer flyktninglovgivningen og politikken på området sterkt. I februar 1997 var han med i et debattprogram (TV3), der han blant annet kalte «muslimer for «verdensforbrydere», dær vil udsætte danskere for «kastrering og drab» og «enhver, der har studeret muhamedanismen, ved, at de kun er her for at indsmigre sig, indtil de er stærke nok til at henrette os». ¹³⁸ Han ble dømt til 20 dagers ubetinget fengsel for uttalelsene, etter flere runder i retten, og han skrev sammen med Peter Neerup Buhl boken ***Retssagen mot islamlobbyen*** (BX Aps, 1999) om rettssaken, ankeprosessen og det han mente var en dypt uriktig dom.

Medforfatteren Peter Neerup Buhl ble også senere dømt for overtredelse av rasismeparagrafen, pga. et innlegg på sin hjemmeside, der han krevde at muslimer skulle bli samlet i konsentrasjonsleire og sendt ut av landet. Han har vært politisk engasjert i Danskernes Parti og Fremskridtspartiet. I 2001 skrev han boken ***Menneskerettigheder i konflikt. Ytringsfrihed og national selvbestemmelse i en folkevandringstid*** (Kontrast, 2001). Fra forordet:

Denne bog hævder i strid med den herskende tolkning, at internationale konventioner og deres menneskerettigheder langt fra uden videre medfører ret til asyl endsige indvandring. Af toneangivende menneskeretsekspert m.fl. tolkes de dog ganske ensidigt til ulykke for de vesteuropæiske landes suverenitet og territorielle integritet.

Boken har omfattende fotnoter og litteraturliste, og undersøker hvordan internasjonale regler og lover som menneskerettighetene og Geneve-konvensjonen ikke nødvendigvis må føre til mye innvandring.

En annen tidlig, innvandringskritisk bok er ***Viljen til modstand*** (Tidehverv, 1990) av Ole Hasselbach. I forordet gir han uttrykk for sterk skepsis til det han kaller «indvandrings- og asylvanviddet»:

Og vi tror ikke en døjt på, at freden og husordenen vil kunne bevares i et stort "multikulturelt" samfund af den art, som nogen fabler om at skabe herhjemme. Hvorfor skulle vi tro på det? Viser ikke alle erfaringer fra lande, hvor meget fremmedartede kulturer har trængt sig massivt ind, at sådant ender med ballade?

Vi vil gerne have inspiration fra andre kulturer og samkvem med dem. Men vi vil ikke løbes over av ende af en masseindtrængen med alle de konflikter, dette medfører på længere sikt.

¹³⁸ Berlingske Tidende 23.08.2000: «Mogens Glistrup dømt for racisme». berlingske.dk/samfund/mogens-glistrup-dømt-racisme

Karen Jespersen (f. 1947) er også en gjennom innvandringskritisk skribent som har skrevet flere bøker om emnet. Hun er utdannet cand. mag. i historie og arkeologi, og har vært politiker (Socialdemokratiet og senere Venstre) og virket bl.a. som sosialminister og innenriksminister på 90- og 00-tallet Hun var formann i utlendinge- og integreringsutvalget 2009–2011. Hun og mannen Ralf Pittelkow har gitt ut flere debattbøker som kritiserer multikulturalisme og islam.

I *Til støtte for Fatima. Indvandrernes omstilling til Danmark* (People's Press 2003) påpeker Jespersen faren ved at Danmark kan bli et «oppdelt samfund, hvor danskere og innvandrere lever i hver sin verden». En slik oppdelt befolkning truer velferdssamfunnet. Jespersen vil «erklære sin støtte til de innvandrere som arbeider hardt for å integrere seg i det danske samfunn, og særlig de kvinnene som forsøker å frigjøre seg fra autoritære normer», som det heter i baksideteksten.

I *De lykkelige danskere. En bog om sammenhængskraft* (Gyldendal 2005) mener Jespersen og Pittelkow at å opprettholde verdifellesskap, tillit, samhørighetsfølelse og «sammenhængskraft» er essensielt for et lykkelig Danmark, og at multikulturalismen truer disse verdiene.

Med *Islamister og naivister* (People's Press, 2007) tar Jespersen og Pittelkow et oppgjør med islamismen som «den nye totalitære trussel i vår moderne tid». De kritiserer også «naivistene», som er de politikere og opinionsdannere som undervurderer og tilslører denne trusselen:

Det er grenser for hvor mange ganger islamistene kan kalle til stort angrep på ytringsfriheten. Først var det Muhammed-konflikten. Kort etter fulgte pavens tale. Den var knapt overstått før man skulle starte en ny protestbølge på grunn av en perifer, ungdommelig tegnekonkurranse. Ingen kan holde på slik.

Det mest effektive forsvaret for ytringsfriheten ligger ganske enkelt i at vi fortsetter å bruke den i den utstrakte form som er en del av den europeiske frihetstradisjonen – uansett islamistenes protester. Hvis europeerne nekter å la seg skremme, vil protestene i lengden smuldre hen.

For islamistene er dette et spørsmål om makt. Naivistenes ettergivende reaksjoner har gitt islamistene opplevelsen av at det står i deres makt å innskrenke den europeiske ytringsfrihetens. Det er opp til europeerne selv å fjerne dette inntrykket. (s. 36-37)

Ekteparet fulgte opp med en enda skarpere islamkritikk noen år senere: *Islams magt. Europas ny virkelighet* (Jyllands-Posten, 2010). Forfatterne avviser alle muslimske særkrav og insisterer på like lover, regler og normer for alle. Gjennomgangstemaene er ellers de samme som i de foregående bøkene: Skadevirkingene ved parallellsamfunn og sosial oppløsning, kvinneundertrykkelsen knyttet til islam og trusselen mot ytringsfrihet og demokrati. De gir fortsatt sin støtte til muslimer som integrerer seg og adopterer majoritetssamfunnets normer.

Karen Jespersen ble dømt for injurier mot Zubair Butt Hussain (talsmann for Muslimernes Fællesråd) i 2011, fordi hun urettmessig beskyldte han for å støtte stening.¹³⁹

De tilbakevendende temaene og hovedargumentene til Karen Jespersen ligner ganske mye på de man finner i Hege Storhaugs sakprosaforfatterskap: Islam som en trussel mot frihetsverdier og demokrati, nødvendigheten av å motarbeide kvinne- og barnemishandling innenfor muslimske miljøer osv. Det at Karen Jespersen har hatt tunge verv i politikken (Socialdemokratiet:

¹³⁹ Berlingske Tidende 08.07.2011: «Karen Jespersen dømt for injurier» <https://www.berlingske.dk/samfund/karen-jespersen-doeamt-for-injurier>

sosialminister 1993-1994, innenriksminister 2000-2001 og velferdsminister for Venstre 2007-2009) parallellt med forfatterskapet tyder på at det finnes mer aksept for meningene hennes både i politikken og blant folk forøvrig enn i Norge, der Hege Storhaug har fått mye motbør og kritikk for sine bøker, spesielt fra og med *Men størst av alt er friheten* fra 2007.

Dansk folkepartis bok *Danmarks fremtid – dit land, dit valg...* (Dansk Folkepartis Folketingsgruppe, 2001) skapte en god del debatt under oppkjøringen til valget i 2001. Bokens redaksjon er Søren Espersen, Kristian Thulesen Dahl og Anders Skjødt. Journalist Ulla Dahlerup (tidligere Ekstra Bladet) har vært med å skrive boken, i tillegg til redaksjonsmedlemmene.

Danmarks fremtid er en rikt illustrert bok som presenterer Dansk Folkepartis syn på innvandring. Noen kapitteltitler er: «Hjælp dem i hjemlandet», «Islam og demokratiet – den umulige kombinasjon», «Hva’ mæ’ kulturberigelsen?», «Hjælp dem i hjemlandet» og «Ishøj – et multietnisk paradies?».

Forfatterne hevder at folket er utsatt for misinformasjon når det kommer til innvandringssituasjonen. Boken den boken er skrevet for å opplyse, blant annet gjennom tall og statistikk, journalistiske reportasjer, samt et kapittel om hvordan Dansk Folkeparti vil endre innvandringspolitikken.

Et gjennomgående retorisk grep i boken, er at politikernes (liberal venstesides) virkelighetsfjerne naivitet settes opp mot folkets fornuft/klarsyn. Ett eksempel:

Men hvorledes er det gået med denne kulturberigelse, hvis der gøres status her, knapt et snes år etter, at verdens beste flygtningelov begyndte at fungere?

Flertallet af det danske folk kender svaret. Og kender det kun altfor godt. Folk har længe indbyrdes talt højt om det i selskab med naboer, venner og arbejdskamerater.

Konklusionen er: Det går rigtigt dårlig. (s. 19)

Forsiden av boken består av et fotografi fra en anti-israelsk demonstrasjon i København 4. okt 2000. To muslimske demonstranter fyller det meste av bildet. Den ene holder armen omkring skulderen på den andre, og de synger eller roper med intensitet. Den ene holder en rødsvart fane/et flagg, og den andre holder en truende pistol i været. I bakgrunnen skimter man andre demonstranter, alle med ikke-nordisk etnisk opphav. Over bildet står det i tykke, røde bokstaver: «Danmarks fremtid».

I forbindelse med bokslippet (våren 2001) dro Dansk Folkeparti på landsturné for å sette innvandring på dagsorden. Fra Jyllandsposten 14.04.2001:

Bogen er netop i disse dage ved at blive trykt, og straks efter udgivelsen vil Pia Kjærsgaard og gruppeformand Kristian Thulesen Dahl indlede en landsturné, hvor 14 byer vil få mulighed for at høre Dansk Folkepartis top forklare dets holdninger.

Målet er, naturligvis, at sikre, at debatten om udlændinge konstant er i centrum - allerhelst som det viktigste tema. Meningsmålinger viser stort set altid, at når udlændingedebatten står sterkest, ja, så stiger tilslutningen til Dansk Folkeparti meget hurtigt.¹⁴⁰

Dansk Folkeparti fikk rekordhøy oppslutning ved folketingsvalget i november 2001 (12%, 22 mandater, Danmarks tredje største parti). Undertittelen «dit land – dit valg» ble brukt som slagord i valgkampen 2001, blant annet av Pia Kjærsgård i debattinnlegget «Dit land – dit valg» i

¹⁴⁰ Jyllandsposten 14.04.2001: «DF på turné: Indvander-debat skal holdes varm», artikkel av David Trads. <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE3314709/DF-p%C3%A5-turn%C3%A9-Indvander-debat-skal-holdes-varm/>
73 av 127

Jyllandsposten 15.11.2001. Jyllandsposten oppsummerte de tydeligste kampsakene i boken, i en sak knyttet til boklanseringen:

- Der lukkes for al ny tilstrømning.
- Racismeparagraffen skal afskaffes.
- Der skal udskrives en vejledende folkeafstemning om, hvorvidt Danmark skal være et multietnisk land eller ej.
- Flygtningekonventionen fra 1951 skal moderniseres. Indtil da er Dansk Folkeparti klar til at udfordre grænserne i de nuværende internationale aftaler.
- Retskravet for asylbehandling ophæves.
- Udlændinge skal have boet i mindst ti år i Danmark for at få statsborgerskab.
- Udlændinge, der får statsborgerskab, skal smides ud, hvis de inden for de efterfølgende 10 år begår kriminalitet, der fører til fængselsstraf.
- Danmark skal melde sig ud af Schengen-samarbejdet.
- Fremmedpolitiet skal genindføres og Udlændingestyrelsen nedlægges.
- Kun danske statsborgere samt statsborgere fra de nordiske lande bosat i Danmark skal have valgret til amts- og kommunalvalg.
- Partiet genopfrisker desuden det gamle krav om, at "kriminelle kernefamilier" skal kunne vises ud, hvis blot et familiemedlem begår kriminalitet.
- Al lovgivning, der giver fordele til etniske minoriteter, skal ligeledes ophæves. »Alle former for særbehandling er forkert, hvis man vil være en del af den danske kultur,« siger Pia Kjærsgaard.¹⁴¹

Ekstra Bladet avslørte kort etter lansering at Ulla Dahlerup hadde fortalt intervjuobjekter at hun jobbet for folketinget, når hun i virkeligheten skrev en bok for Dansk Folkeparti. Det blir også pekt på mange faktafeil.¹⁴² Dette ble en stor sak i media (spesielt i Ekstra Bladet og Politiken), og flere og flere av intervjuobjektene begynte å si det samme: At hun ikke sa at hun skrev for Dansk Folkeparti, og at hun har feilsittet og begått reine faktafeil.¹⁴³ Dahlerup og Dansk Folkeparti fikk påpakning fra folketinget.¹⁴⁴

Boken ble kritisert for å inneholde innvandringskritiske klisjéer i en bokomtale i Politiken:

Opsigtsvækkende bemærkninger er der nok af, når det gælder Dansk Folkeparti. På et grundlovs møde i Nordjylland forsøgte partiets EU-parlementariker Mogens Camre at sætte integrationsdebatten ind i et historisk perspektiv: »Den vestlige verdens konfrontation med islam er en fortsættelse af vores konfrontation med nazismen.«

Man kunne fristes til at tro, at det er et retorisk vildskud fra en enkelt rabiat skikkelse. Men sådan forholder det sig ikke. Dansk Folkepartis nye og meget omdiskuterede bog, 'Danmarks fremtid - dit land, dit valg' er en katalog over tilsvarende udtryksformer og holdninger.¹⁴⁵

¹⁴¹ Jyllandsposten 30.05.2001: «V og K tager afstand fra DF», artikkel av Morten Langanger. <https://jyllands-posten.dk/premium/indland/ECE3605744/V-og-K-tager-afstand-fra-DF/>

¹⁴² Ekstra Bladet 01.06.2001: «Massivt fup bak Pias bok», artikkel av Ole Birk Olesen. <https://ekstrabladet.dk/nyheder/politik/article4380057.ece>

¹⁴³ Se for eksempel: Politiken 10.05.2001: "Ubehagelig fremstilling i omstridt bog", artikkel av Anders Rou Jensen. <https://politiken.dk/kultur/art4950710/Ubehagelig-fremstilling-i-omstridt-bog>

Politiken 18.10.2001: «DF anklaget for misbrug af drabssag», artikkel av Louise Christensen. <https://politiken.dk/indland/art4943307/DF-anklaget-for-misbrug-af-drabssag>

¹⁴⁴ Politiken 09.07.2001: «Dansk folkeparti får næse for omstridt bog», notis. <https://politiken.dk/indland/art5659699/Dansk-Folkeparti-f%C3%A5r-n%C3%A6se-for-omstridt-bog>

¹⁴⁵ Politiken 09.05.2001: «Holger Danske på knæ», bokomtale av Adam Holm. https://politiken.dk/kultur/boger/bogameldelser/faglitteratur_boger/art4951022/Holger-Danske-p%C3%A5-kn%C3%A6

Kåre Bluitgen (f. 1959) er en dansk forfatter, med utdannelse som lærer og journalist. Han har skrevet en lang rekke skjønnlitterære bøker innenfor ulike sjangre, men har også spilt en sentral rolle innenfor innvandringsdebatten i Danmark. I 1998 skrev han den korte (65 sider) debattboken *Nye danskere* (Gyldendal, 1998), som handlet om innvandring og flerkultur og var beregnet på bruk i skoleklasser (7.-8., folkeskolen). Den består av 16 korte kapitler, som alle inneholder ansatser til debatt/åpen diskusjon rundt innvandringsrelaterte problemstillinger. Det lille heftet skapte overraskende nok stor debatt. Klaus Rothstein i Dansk Flygtningehjælp, Kjeld Holm (biskopen i Århus), Naser Kahder og Mehmet Necef var blant de som kritiserte boken i mediene.¹⁴⁶

Da forfatteren og journalisten Kåre Bluitgen for et par år siden udgav undervisningsbogen »De nye danskere« fik han sig en forskrækkelse, han aldrig glemmer. Bogen beskriver blandt andet en række etniske tabuer. Og reaktionen udeblev ikke:

»Pludselig blev både jeg og min familie truet på livet. Folk ringede eller dukkede op midt om natten for at true og chikanere mig – og jeg måtte tale med politiet om, hvilket tidspunkt og hvilken vej mine børn skulle vælge, når de gik til og fra skole. De voldsomme reaktioner, som dukkede op allerede dagen efter, at bogen var omtalt i en avis, kom helt bag på mig.

Det mest vanvittige var, at det var helt tydeligt, at de folk, der truede mig, slet ikke havde læst bogen.«¹⁴⁷

Det ble spesielt bråk rundt Bluitgens kapittel med «vittigheder» knyttet til innvandrere:

Så er der kapitlet med de racistiske vittigheder. Jeg forstår forfatterens intention. Børnene render jo rundt og fortæller temmelig hårrejsende vittigheder i frikvartererne. Sikkert uden at tænke alt for meget over det. Det tror jeg mange forældre kender til. Hvordan får man så gjort klart for de unge, at vittigheder kan såre? Med Bluitgens bog har læreren mulighed for at tage diskussionen op i klassen med udgangspunkt i konkrete eksempler. Men jeg må indrømme, at vittigheder for mig tager sig endnu værre ud, når de er skrevet ned. Og jeg vil i hvert fald nødig være en enlig somalisk pige i klassen, når den racistisk-sexistiske vittighed om somaliske kvinder bliver fortalt. Den er så slem, at jeg ikke har lyst til at gengive den her.¹⁴⁸

I 2002 skrev Kåre Bluitgen en ordentlig debattbok (for voksne): *Til gavn for de sorte. Om tilslørede øjne i den danske indvanderdebat* (Centrum, 2002). Bluitgen, som var medlem av Venstresocialisterne på 1970-tallet og er erklært sosialist, reagerer på religionskritikk og forsvar for frihetsverdier ikke ser ut til å tilhøre venstresiden:

Den politiske debat i Danmark er blevet så uanständig, at man kan kalde folk, der er bekymrede over den historisk set eksplorative indvandring og især islams stadig større indflydelse på dagligdagen for intolerante og snæversynede. Det er, som om de mennesker, der er bevidste om de værdier, blandt andet arbejder-, højskole- og kvindebevægelsen har tilført samfundet, for enhver pris skal jages ud på højrefløyen. (s. 7)

¹⁴⁶ Se Politiken 08.10.1998: «Koges eller steges», artikkel av Flemming Christiansen, for en oppsummering av reaksjonene.

Klaus Rothstein: «Bogen er problematisk. Nærmest katastrofal dårlig»,

Kjeld Holm: «Efter at have læst bogen siddet man med det indtryk, at udlændinge generelt er bedrageriske småegoister med sære vaner.»

Mehmet Necef: «Bogen er ikke gennemarbejdet og sproget er alt for frit og generaliserende. Alene måden, han refererer mig på, er sjusket – jeg kan decideret påvise fejl i det.»

¹⁴⁷ Berlingske Tidende 09.05.2001: «Truet til tavshed», artikkel af Kåre Quist.

<https://www.berlingske.dk/samfund/truet-til-tavshed>

¹⁴⁸ Rasmussen, Torben (1998): «Anmeldelse af Kåre Bluitgen: Nye danskere.» Zoomserien, Gyldendal. *Bogens verden, Tidsskrift for litteratur og kultur*, nr. 6.

Han mener at venstresidens taushet har ført til velgerflukt mot ytre høyre: Tittelens «De sorte» henviser til Dansk Folkeparti og deres velgere. Han mener også at det er et problem at eliten og ekspertene som uttaler seg i innvandringsdebatten svært sjeldent bor i områder med høy innvandreretethet. Han selv bor på Nørrebro, og mener at han kan gi en beskrivelse av tingenes tilstand mer «fra innsiden».

Boken fikk svært jevnt over svært gode kritikker i dagspressen¹⁴⁹, og vant PEN-prisen 2003. Dette førte til at flere medlemmer meldte seg ut i protest.¹⁵⁰

Kåre Bluitgen spilte også en sentral rolle i karikaturstriden i 2005. I Politiken-artikkelen «Dyb angst for kritik af islam» (17.09.2005) fortalte han at flere tegnere hadde sagt nei til å illustrere boken hans *Koranen og profeten Muhammeds liv* fordi de fryktet for represalier. Dette var opptakten til Flemming Roses publisering av karikaturtegningene i Jyllands-Posten.

I krigens hus. Islams kolonisering af Vesten (Hovedland, 2003) er en debattbok/historisk fremstilling skrevet av Helle Merete Brix, Torben Hansen og Lars Hedegaard. Boken er først og fremst en historisk framstilling av Islams forhold til Vesten gjennom 1000 år, med spesielt fokus på bakgrunnen for muslimers ønske om å bosette seg i Vesten.

I krigens hus er også et oppgjør med multikulturalisme som et gode. Forfatterne argumenterer for at vanskelighetene knyttet til muslimers integrering i Danmark og Vesten generelt ikke først og fremst er knyttet til fremmedangst og rasisme hos majoritetsbefolkningen, men heller til aspekter ved den islamske kultur og religion.

Det er denne bogs tese, at den hastige muslimske befolkningsforøgelse i Europa vil føre til en opsplitning af territoriet i monokulturelle enklaver. Det vil også gælde Danmark, hvis opløsning som enhedsstat allerede er inledt. Europa vil ikke blive nogen efterfølger for de gamle nationalstater, men vil lige som dem blive en tom ide uden reelt politisk, administrativt eller juridisk indhold.

Til de mange, der vil hævde, at islam vil vise sig lige så historisk foranderlig, som kristendommen har vist sig at være, og at imamerne og ulemas repressive regimenter derfor med tiden vil blive afløst af oplyste, demokratiske og pluralistiske oppfattelser og strukturer, må det anføres, at islam som magtform intet sted i verden fremviser et sådant «menneskeligt ansigt». Ingen stat med muslimsk befolkningsflertal er demokratisk, sådan som danskere forstår begrebet. Der er ikke udsigt til, at det skulle blive anderledes med muslimsk-dominerede enklaver i Vesten. I det mindste ville en glædeligere udvikling forudsætte, at nationale og europæiske politikere og institutioner gjorde sig udfordringen fra den politiske islam klart og satte ind med energiske modforholdsregler. (s. 203-204)

Bokens tittel (*I krigens hus*) henviser til et islamisk begrep som viser til de områder i verden som ikke står under islamisk herredømme. Forfatterne hevder at islam oppfordrer til undergravende virksomhet i ikke-muslimske land for å oppnå herredømme.

Boken fikk flere positive kritikker i dagspressen. I en bokomtale i Jyllands-Posten skrev Bent Jensen:

¹⁴⁹ Fra Mattias Gardells *Islamofobi* (Spartacus, 2011): «Boken fikk skryt av Pia Kjærsgaard og strålende anmeldelser både i venstre- og høyrepressen: «Med hånden på hjertet. Han har jo rett.» (Information), «Modig», «overbevisende» (Arbejderen). «En ubehagelig presis, veldokumentert og illevarslende bok om konfrontasjonen mellom muslimsk intoleranse og dansk dumsmilhet», skrev Jylland-Postens anmelder.» (s. 142)

¹⁵⁰ Berlingske Tidende 07.01.2004: «Islam splitter PEN», artikkel av Søren Kasseebeer.

<https://www.berlingske.dk/kultur/islam-splitter-pen>

Er forfatterne en hysterisk trio, der maler Allah på væggen? Er det fremmedhadet, kristen fundamentalisme og racisme, der her slår ud i lys lue? Hvis man måtte mene det, så læs selv bogen. Den gør rede for islam som totalitær ideologi, dens oprindelse, menneske- og samfundsopfattelse samt for islams udbredelse, erobring og omformning af kristne og andre lande i Middelalderen, indtil tyrkerne blev slæbt i 1683 foran Wien.

Bogen er solidt dokumenteret, bygger på nogle af de bedste islam-kendere i verden (danske islamekspertter glimrer ved deres fravær!) og indeholder et væld af autentiske citater fra nutidige imamer og islamiske retslærde. Endelig bringer bogen mangfoldige eksempler på moderne islams selvforståelse og selvbevidste krav til især europæiske lande om respekt for islam, der betyder underkastelse.¹⁵¹

Lars Hedegaard fikk avslag på sin søknad om å bli med i PEN (en dansk organisasjon for ytringsfrihet) den sterke islamkritikken i *I krigens hus*.¹⁵² Dette førte til at han opprettet Trykkefrihedsselskabet, som har til formål «at beskytte det frie ord, hvor det trues».¹⁵³

Hedegaard har skrevet flere sterkt islamkritiske bøker siden: *1400 års krigen. Islams strategi, EU og frihedens endeligt* (Trykkefrihedsselskabets Bibliotek, 2009) sammen med Mogens Camre, og *Der var et yndigt land. En beretning om truslen mod Danmark* (Den Danske Forenings Forlag, 2014) sammen med Mogens Camre og Ole Hasselbalch. Han har også gitt ut den framtdydstopiske boken *Fragmenter af Danmarks historie 2020-2031* (2017) på norske Document forlag.

Han fikk bot for overtredelse av rasismeparagrafen på grunn av uttalelser om muslimers kvinnesyn og voldtekts av barn i 2009. Han ble utsatt for et mordforsøk i februar 2013.

Islam som utfordring i EU – kulturkaos på vej? (Vindrose/Forlaget Notat, 2002) er en artikkelsamling med kritiske innlegg om islam, redigert av Poul Erik Andersen.

Det delte Danmark (Gyldendal, 2005) er en debattbok av Lars Olsen, om framveksten av parallellsamfunn og ghettoområder i Danmark. Fra forlagets omtale:

Den sociale polarisering præger vigtige områder i det danske samfund: skolen, boligkvartererne og forholdet mellem os som mennesker. Lars Olsen bor selv på Nørrebro, hvor polariseringen er tydelig, og han fortæller her om, hvordan vi er ved at få en ghettokultur i Danmark, som ikke udelukkende er karakteriseret ved fattigdom og kriminalitet, men ved at vi alle søger sammen med mennesker, der ligner os selv.

Maskeret tvang. En antologi (LIVA, 2006) er redigert av Vibeke Manniche (f. 1961), lege og forkvinne i foreningen «Kvinder for frihed». *Maskeret tvang* er en debattbok om muslimske kvinners rettigheter og vilkår skrevet av kvinder tilknyttet «Kvinder for frihed», med fokus på bl.a. Muhammeds kvinnesyn, polygami, kvinnelikvidering, æresdrap, omskjæring, selvsensur og helsemessige følger av tildekkende klesplagg. Forfatterne er sterkt kritiske til det kvinnesynet og den forskjellsbehandling de ser i noen muslimske grupper i Danmark.

¹⁵¹ Jyllands-Posten 10.10.2003: «Den anden kulturkamp», bokomtale av Bent Jensen. <https://jyllands-posten.dk/premium/kultur/article3731469.ece/>

¹⁵² Berlingske Tidende 07.01.2004: «Islam splitter PEN», artikkel av Søren Kassebeer. <https://www.berlingske.dk/kultur/islam-splitter-pen>

¹⁵³ Se hjemmesiden til Trykkefrihedsselskabet: trykkefrihed.dk

Adskillelsens politik. Multikulturalisme – ideologi og virkelighed (Lindhardt og Ringhof, 2008) er skrevet av den skjønnlitterære forfatteren av Jens-Martin Eriksen (f. 1955) og Frederik Stjernfelt (f. 1957), professor i semiotikk ved universitetet i Århus og redaktør for tidsskriftet KRITIK. De har tidligere skrevet to bøker om Balkan-krigene sammen.

Forfatterne forsvarer ytringsfriheten og individets frihet og kritiserer kulturalistisk tenkning både på høyre- og venstresiden. De hevder at den mest vesentlige motsetningen i vårt samfunn «ikke står mellom høyre og venstre, kristendom og islam eller vesten og resten – eller hva folk nå har funnet på å påstå – men mellom Opplysning og Kulturalisme». (s. 337) Fra forfatternes forord til den norske utgaven (Press, 2009):

Denne boken inntar derfor en posisjon imot både venstresidens kulturalisme – multikulturalismen – og høyresidens kulturalisme – nasjonalismen. Selv om de er motstandere bygger de på den samme grunnideen: at individet er determinert av kulturen. Mot dette vil vi argumentere for en tredje posisjon: opplysningsens, som setter individet og dets frihet i sentrum. Erfaringen fra Danmark viser at det ikke er lett å innta en slik posisjon. Begge de to aggressive kulturalismeformene vil hevde at den hører til hos motstanderen. (s. 17-18)

Akkurat hva forfatterne konkret legger i opplysningsbegrepet forblir litt uklart, men de forbinder det med menneskerettigheter, ytringsfrihet, demokrati og sekularisme. De mener at «kultur» i identitetspolitisk betydning best utøves i privatliv, foreningsliv og i det sivile samfunnet.

Mikael Jalving (f. 1968) er en dansk journalist, historiker, forfatter og samfunnsdebattant. Han har jobbet for Jyllands-Posten, Dagbladet Information og Berlingske Tidende som kommentator, og han har hatt podcasten Je Suis Jalving på på Radio24syv, som handlet om ytringsfrihet, innvandring, islam og terror. Han beskriver seg selv som nasjonalliberal, verdikonservativ og høyreorientert.¹⁵⁴

I **Mig og Muhammed** (Trykkefrihedsselskabets bibliotek, 2010) forteller Mikael Jalving om hans møte med islam og hvordan dette har forandret hans verdenssyn. Han skriver at han først begynte å få øynene opp for islam og hvilken fare islamsk ideologi utgjør for vestlige verdier på tidlig 2000-tall. Han oppfatter det som en borgerplikt å engasjere seg i og forsøke å forstå islam.

Absolut Sverige. En rejse i tavshedens rige (Jyllands-postens forlag, 2011) er en reportasje- og debattbok om Sverige. Jalving fokuserer særlig på diskrepansen mellom det svenske samfunnet – som blir stadig mer ekstremt, preget av forskjeller, polarisert – og det svenske debattklimaet, som han mener er «lukket», og kun lar de «korrekte» synspunktene komme til orde, mens avvikende meninger marginaliseres og blir tiet ihjel. Fra forlagets omtale:

Landet forandres med hastige skridt, skønt forandringen bemærkelsesværdigt nok ikke giver anledning til nogen særlig formidling, refleksjon og debat i den svenske offentlighed. I stedet virker det som om divergerende stemmer, erfaringer og forventninger dæmoniseres, ignoreres og marginaliseres af en sær og på alle måder skrämmende alliance mellem politikere, mainstreammedier og akademikere. Der er tale om en højt avanceret udelukkelseskultur, hvormed den rigtige måde at tænke på konstant korrekser og afgrænser sig fra den forkerte måde at tænke på, således at den rigtige måde definerer, hvad der kan tales om – og på hvilken måde.

¹⁵⁴ Informationen 27.09.2014: «Læserne spørger: Mikael Jalving», intervju med Jalving.
<https://www.information.dk/moti/2014/09/laeserne-spoerger-mikael-jalving>

Absolut Sverige er en «mot-bok», rettet mot svenske Lena Sundströms *Världens lyckligaste folk. En bok om Danmark* (Pocketförlaget, 2010), der hun blant annet retter et kritisk blikk mot diskriminering og fiendtlighet mot innvandrere i Danmark.

Debattboken **Danmark under angreb. Kulturkritiske udvekslinger** (EgoLibris, 2018) er skrevet av Jalving i samarbeid med Kasper Støvring. Forfatterne mener at det liberale demokratiet er under angrep både innenfra og utenfra, og de er kritiske til et framvoksende menneskesyn som er preget av innbilt godhet og som fører til parallellsamfunn, patriarkat, sosial kontroll og terror. Islamisering er et av hovedfenomenene som bidrar til denne uheldige utviklingen ifølge forfatterne.

I **Global jihad. Islams sjette søje** (Forlaget Effatha, 2012) ser Massoud Fouroozandeh og Marianne Søndergaard nærmere på islamisme som trussel for vestlige frihetsverdier. De hevder at målsettingen om globalt islamistisk herredømme er viktig i radikale islamistiske miljøer, mens det er fortet i moderate muslimske miljøer og i debatten generelt.

I **Indvandingens pris. På vej mod et fattigere Danmark** (People's Press, 2012) hevder Morten Uhrskov Jensen (cand. mag i historie- og samfunnsfag) at det nå finnes nok statistikk og tallmateriale til å konkludere med at ikke-vestlig innvandring til Danmark bør stanses eller reduseres kraftig snarest. Han er særlig opptatt av statistikk knyttet til utdannelse, der personer med innvanderbakgrunn kommer dårlig ut. Han henviser også til tallmateriale som økonomiske og sosiale forskjeller, og mener at de store forskjellene mellom personer med innvanderbakgrunn og majoritetsbefolkningen vil føre til stadig økende konfliktstånd og verre økonomiske og sosiale forhold for hele befolkningen i framtiden. Han hevder at det er en tendens til å fokusere på vellykkede enkeltilfeller av integrering, som skyver fokus vekk fra de problemene som er tydelige i statistikk og tallmateriale som tar inn over seg helheten i situasjonen.

I **Eksperimentet, der slog fejl** (Gads, 2018) hevder Mikkel Andersson og Niels Jespersen at Danmarks asylpolitikk har vært inhuman og usolidarisk, og at den har gjort landet fattigere og mer oppdelt. Forfatterne fokuserer særlig på muslimske innvandrere, som de mener greier seg dårligere når det kommer til jobb og utdannelse, og at kulturkonflikter har særlig lett for å oppstå i disse gruppene. Andersson og Jespersen tar til orde for asylstopp for å få bukt med problemene.

Antirasisme og forsvar for innvandring og flerkultur

De innvandringsvennlige og antirasistiske sakprosabøkene fra Danmark skiller seg tilsynelatende ikke fra de norske i stor grad. Flere av bøkene søker å nyansere det de mener er et stereotypisk bilde av innvandrere, som Flemming Røgilds *Stemmer i et grænseland* (1995), Patrick Adibes *Eksilets ensomhed* (1996) og *Muslimerne kommer!* (2002) av Fahmy Almajid. Andre bøker fokuserer på danskene og deres holdninger til innvandrere, som *Om et Danmark i racismens skygge* (1992) av

Carsten Svane Hansen, *Den generende forskellighed* (1999) av Peter Hervik og *Når du strammer garnet* (2004).

*

Tobindsverket ***Om et Danmark i racismens skygge*** (de to bindene heter *Tal dansk din hund!* og *Rejs hjem din hund!*) (Systime forlag, 1992) er skrevet av Carsten Svane Hansen. Han er cand. scient. pol. og har tidligere skrevet bøker og artikler om EU, u-land og Sør-Afrika.

Om et Danmark i racismens skygge er et tobindsverk om rasisme i Danmark. I det første bindet, med tittelen *Tal dansk din hund!*, undersøker Hansen tall, statistikk, forskning og annen dokumentasjon knyttet til rasisme i Danmark. Et uttalt mål er å «trænge igennem forvrængningerne», og danne et nyansert, ikke polarisert, bilde av fenomenet med grunnlag i de fakta som er tilgjengelige.

I *Rejs hjem din hund!* Ser Hansen nærmere på rasisme som fenomen – hva det er for noe, hvordan det fungerer, historisk bakgrunn osv. Deler av boken forsøker å si noe om framtiden, i hvilken grad rasismen vil utvikle seg i den ene eller andre retning i Danmark. Hansen ser også på hvordan «medierne spiller en afgørende rolle i en racistisk proces».

Kommer de os ved? Indvandrere og flygtninge i Danmark (Mellemfolkligt samvirke, 1993) er skrevet av Ole Hammer (f. 1946). *Kommer de os ved?* er en folkeopplysningsbok med kapitler om antall innvandrere, regler og lover, integrering, levevilkår, forskjeller og likheter ooh holdninger og myter om innvandrere.

I tidens løb er der indvandret mange mennesker til Danmark. Ja, vi kan faktisk alle sammen et eller andet sted i vores slægts historie finde forfædre, som er indvandret til Danmark fra andre lande. Og de har været med til at udvikle samfundet til det, det er i dag.

Derfor vil vores flygtninge også være med til at præge det samfund, de lever i. Derfor kommer de os ved. Derfor kommer vi alle sammen hinanden ved. (s. 6)

Stemmer i et grænseland. En bro mellem unge indvandrere og danskere? (Politisk revy, 1995) er skrevet av dikteren og kultursosiologen Flemming Røgilds. Boken består av en rekke situasjonsrapporter som kretser rundt temaet (unge) innvandrere vs. dansker, framtidsutsikter og flerkulturalitet. Røgilds har tro på at unge innvandrere og dansker allerede er i gang med å «bygge bro» og utforme en mer harmonisk fremtid.

Spørgsmålet er, om de unge ikke allerede er ved at nedbryte barriererne mellem de forskellige etniske og nationale grupper på en sådan måde, at der foregår en gensidig udveksling, forhandling og forarbejdning af, hvor de kommer fra og hvor de er på vej hen. Spørgsmålet er, om der i dag er ved at være mere, der samlar end adskiller de unge danskere og indvandrere. Spørgsmålet er, om hjemlandet, som den tyrkisk-tyske forfatterinde Renan Demirkan siger det, også kan være et sted, man selv kan finde. (s. 16)

Med ***Eksilets ensomhed. Afrikanere i Danmark*** (Mellemfolkeligt Samvirke, 1996) vil Patrick Adibe portrettere afrikanske innvandrere i Danmark for å bidra til økt forståelse av denne folkegruppen hos majoritetsbefolkningen. Boken er skrevet med «den allminnelige leser i tankene»:

Det primære mål med denne bog er, at give danskerne indsigt i de drivkræfter, der indvirker på sorte afrikaneres opførsel i Danmark.

Hvordan opfatter vi danskerne?

Hvordan tror vi, de ser os?

Hvordan har eksil, fremmedgjorthed og udelukkelse påvirket vores følelse af, hvem vi er?

Og hvordan har alt dette påvirket vores opførsel?

En bedre forståelse af hvorfor vi sorte afrikanere opfører os som vi gør, vil hjælpe beslutningstagerne med at lave passende strategier for vores integration i det danske samfund. Denne sag er blevet uundgåelig, når man ser den kendsgerning at Danmark i øjeblikket er i en process med rivende hurtig internationalisering og globalisering. (s. 7)

Den generende forskellighed. Danske svar på den stigende multikulturalisme (Hans Reitzel, 1999) av Peter Hervik handler om danskenes forhold til innvandring. Fra forlagets omtale:

Mens andre bøger fokuserer på problemer med integrations- og udlændingepolitikken, på bestemte etniske grupper eller på mødet mellem kulturer, går denne bog tæt på danskerne. Fremstillingen er baseret på interview med et halvhundrede danskere, og diskussion med endnu flere, om deres bekymringer over og glæder ved, at der lever forskellige kulturelle grupper i Danmark. Forfatterne har både undersøgt perspektiverne bag de sproglige udsagn og forsøgt at finde ud af, hvor holdningerne kommer fra. Dette har ført forfatterne til massemedierne, bogen omfatter blandt andet en analyse af Jyllands-Postens og Ekstra Bladets kampagner om "de fremmede».

Hans Kornø Rasmussen (cand. polit. med PhD i internasjonal økonomi) har skrevet en rekke bøker om innvandring og tilknyttede fenomener som bistandspolitikk, demografi og asylpolitikk. Han var kjent for å være en saklig stemme i innvandringsdebatten,¹⁵⁵ med fokus på fakta og løsningsorienterte konklusjoner. I ***Dem og os. Det multi-etniske Danmark*** (Tiderne Skifter, 2000) skriver Rasmussen om utfordringene Danmark møter når en tidligere homgen befolkning utvikler seg i multi-etnisk retning. Fra forlagets omtale:

Denne bog handler om de myter, dilemmaer og udfordringer, Danmark står over for – uanset om vi ønsker at isolere os eller vælger at føre en aktiv indvandrerprioritet. For i begge tilfælde står Danmark – i selskab med resten af den vestlige verden – på tærskelen til en ny tid. En tid med voldsomme demografiske og kulturelle forandringer. En multi-etnisk fremtid. (s. 7)

Flygtninge og indvandrere i Europa (Handelshøjskolens Forlag, 1996) er en faktabok om innvandring i Europa, særlig til bruk i undervisningssammenheng.

I ***Det danske dilemma. Om Danmark, EU og indvandring*** (Tiderne skifter, 2004) undersøker Kornø Rasmussen forholdet mellom innvandringspolitiken og Danmarks forhold til EU. Fra forlagets omtale:

I EU's nye forfatningstraktat intensiveres samarbejdet på de områder, der er omfattet af det danske forbehold for retlige og indre anliggender - det ene af de fire forbehold, danskerne stemte for i Edinburgh-aftalen tilbage i 1993. Det nye traktatudkast indeholder blandt andet en række initiativer i kampen mod terror. Initiativer det helt åbenbart er i nationens interesse at deltage i.

Men EU-samarbejdet om retlige og indre anliggender omfatter også fælles regler på flygtninge- og indvanderområdet. Det betyder, at fjernes forbeholdet, ryger den stramme danske udlændingepolitik samme vej. Det er *Det danske dilemma*.

¹⁵⁵ Information 27.04.2016: «Den saglige flygtningedebattør», artikel af Lasse Ellegaard.
https://www.information.dk/kultur/2016/04/saglige-flygtningedebattoer?lst_tagmst

I *Den danske stamme. En befolkningshistorie* (Politiken, 2008) skriver Kornø Rasmussen om den danske befolkningen i et historisk perspektiv. Gjennom å sette de demografiske endringene knyttet til innvandring i en historisk kontekst prøver Kornø Rasmussen å gi et mer nyansert bilde av forandringene, og bidra til en bedre forståelse av framtidige utfordringer.

Muslimerne kommer! (Fremad, 2002) er skrevet av Fahmy Almajid. Han er kurder, født og oppvokst i Syria. Han kom til Danmark i 1971 for å studere, og ble værende. Han har jobbet som journalist og Midtøsten-korrespondent for Danmarks Radio og ulike nyhetsbyråer. Han har også vært aktiv i innvandringsdebatten, blant annet som foredragsholder.

Muslimerne kommer! er en debattbok som også har trekk av folkeopplysning. Almajid mener at hovedproblemet i den danske innvandringssituasjonen er knyttet til integrasjon vs. assimilasjon: «Udlændinge vil integreres, men ikke assimileres. Og danskere vil have udlændinge assimileret og ikke integreret.» (s. 9) Han tar til orde for integrering som den beste løsningen. Det som står i veien for vellykket integrering er manglende kunnskap og fremmedfrykt: «Jo mere vi kender til hinanden, jo bedre vil integrationen fungere.» (s. 10).

Avslutningsvis hevder han at populistiske politikere har mye av skylden for problemene: «Så længe populistiske politikere udnytter talestolen i Folketinget til at sprede frygt for islam, vil integrationen mislykkes. Frygten gjør det svært for arbejdsgivere at ansætte en muslim i virksomheden og for danskere i det hele taget at have et forhold til deres muslimske naboer.» (s. 185)

Han fremlegger også et konkret forslag til løsning, med tittelen «Kultur, normer og værdiforståelse på modersmål – et redskap til bedre integration». Her foreslår han å kurse lederfigurer for utilpassede etniske minoriteter i grunleggende verdier og normer i det danske samfunnet, på lokalt nivå.

Når du strammer garnet. Et opgør med mobning af mindretal og ansvarsløs asylpolitik (Aarhus Universitetsforlag, 2004) er en artikkelsamling av Carsten Fenger-Grøn, Kamal Qureshi og Tøger Seidenfaden som peker på og kritiserer det at Danmark utvikler seg mot mer fremmedfiendtlighet, rasisme og diskriminering. Kapitlene ser blant annet på denne utviklingen innenfor områder som pressen/media, høyresiden (med fokus på Dansk Folkeparti), venstresiden, innenfor politi/kriminalitet, arbeidsmarkedet og skolevesenet. Blant bidragsyterne er det sosiologer, journalister, en forlagsredaktør, lærere og en psykolog. Boken oppfordrer til å fokusere på likebehandling, overholde menneskerettigheter og internasjonale konvensjoner, og jobbe mot rasisme og diskriminering.

Vi tror på, at det danske samfund udviser en midlertidig rådvildhet og forvirring i disse år, og at opportunistiske politikere og medier i hård konkurrans om vælgere, læsere og seere derfor har kunnet skabe et rum af intolerance og fremmedangst, som de har kunnet udnytte i en periode. Og vi håber og tror på, at denne bogs budskab om at fremme ligebehandling, at overholde menneskerettighederne og de internasjonale konventioner og at gå imod racisme og diskrimination vil appellere både til borgerliges anstændighed, til liberales vilje til at give plads til forskellighed og til solidaritetsfølelsen på venstrefløjen. Det garn, der er strammet om de mennesker, der ikke er ‘rigtige danskere’, er på vej til at kvæle ikke bare de etniske minoriteter iblandt os og flygtninge på vej hertil, men også vores egen menneskelighed og de idealer for samfundet, som vi har været vant til st opfatte som en selvfølge. (s. 28-29)

Den anden virkelighed. Tanker og tal om integrationen i Danmark (Informations Forlag, 2009) er skrevet av Hans Lassen, som er foredragsholder, samfunnsdebattant og har jobbet som selvstendig integreringskonsulent i innvandertette områder i Danmark. Lassen ønsker å korrigere det negative bildet av innvandring til Danmark og skape en «indvanderdebat med visioner» (s. 10) ved hjelp av fakta, tallmateriale og refleksjoner som påviser en positiv utvikling:

Denne bog *vil* noget. Faktisk en hel masse. Først og fremmest og helt overordnet skabe en ny grundfortælling om den ikke-vestlige indvandring til Danmark. Debatten om indvandringen i Danmark er frosset til et massivt sortsyn. Den er præget af tilsynelatende uløselige konflikter og forestillinger om, at integrationen kører ad helvede til. Det er denne grundfortælling, der dominerer debatten i dag, og alle nyheder om indvandringen bliver fortalt inden for rammerne af den. Hvis en indvandrernyhed har en negativ vinkel, bliver grundfortællingen forstærket og cementeret yderligere. Og hvis den derimod har en positiv vinkel, mister den hurtigt kraft og drukner i den overordnede negative grundfortælling, der kører hele tiden, som var det muzak i et stort supermarket.

I virkeligheden er det svært at få armene ned: *Integrationen af ikke-vestlige indvandrere og deres efterkommere i Danmark er en megasucces!* (s. 7)

Et av poengene er at med henblikk på sosial mobilitet går det bedre og bedre meg ikke-vestlige innvandrere i Danmark i dag. Han peker også på økt sysselsetting blant innvandrere.

Personlige beretninger og intervjuböcker

Danmark har, i likhet med Norge, hatt en god del sakprosabøker som baserer seg på intervjuer med, eller personlige beretninger fortalt av, personer med innvandrerbakgrunn. Mange av disse har vært vanskelige å få tak i og finne informasjon om i arbeidet med denne rapporten. Utvalget omtalte böker her er noe mangelfullt, men sier likevel noe om bredden i temaer i disse böken, som blant annet omfatter innvandrerkvinners situasjon, hvordan det er å leve i en fremmed kultur og livet i danske asylinstitusjoner.

*

Grænseløs kærlighed (Semi-forlaget, 1991) er en bok om tværkulturelle ekteskap av Inger Abildgård. Hun tar utgangspunkt i sitt eget ekteskap med en mann fra Algerie, som endte i skilsmisse etter ca fire år. Hun formidler også annen kunnskap på feltet, fra tilgjengelig forskning og annen litteratur.

Bogen kan indgå i debatten om *os* og de *andre*. Et tværkulturelt ægteskap er et fintmærkende instrument, hvorpå man kan måle samfundets økonomiske, kulturelle og sociale klima. Jo større social, kulturel og økonomisk ulighed mellem et samfunds forskellige grupperinger (f.eks. mellem majoritet og minoriteter), mellem I-lande og U-lande, jo mere problematisk vil det blive for en af *os* at alliere sig med en af *dem*. (s. 8)

Det blå værelse. Kvindeligt vidnesbyrd fra exilet (Hans Reitzels Forlag, 1992) er en bok av Inger Agger. Fra forlagets omtale:

I dette kvindelige vidnesbyrd fra exilet hører vi om, hvordan skammens magt kan udnyttes til at kontrollere og straffe farlige kvinder. Sexualiteten spiller en vigtig rolle i disse metoder, og pige lærer allerede fra lille, at hun er ansvarlig for, at andre ikke krænker hendes sexuelle grænser. Vi hører om «meddeagtighedens problem» og om, hvordan den urene kan gøres ansvarlig for sin egen besmittelse.

Selvom denne fortælling er opstået i mødet med fyrr flygtningekvinder fra fjerne mellemøstlige og latinamerikanske lande, så er dens tema også alment. Det drejer sig om undertrykkelse og oprør, og om den nødvendighed, der gør at grænsepæle må flyttes. Også hos os føler ofre for incest, voldtægt og hustruvold, at de er meddelagtige og urene. De kunne have været mere forsigtige, de kunne have passet bedre på.

Hvor kommer du fra? Min vej til Danmark (Munksgaard/Rosinante, 1994) er en bok av Fatuma Ali (f. 1950), som kom til Danmark i 1977 og er utdannet lege. I *Hvor kommer du fra?* forteller hun om sin oppvekst i Somalia, om kvinnerollen der, og om hvordan det er å leve i et fremmed land. Hun håper at boken vil føre til større forståelse for mennesker med fremmed kulturell bakgrunn i Danmark.

I Allahs piger. 8 indvandrerpiger fortæller om livet og kærligheden (Aschehoug, 1996) har Vibeke Heide-Jørgensen intervjuet unge (17-28 år) innvandrerkvinder i Danmark med bakgrunn fra Tyrkia, Iran, Pakistan, Libanon og Marokko om kjærlighet, samliv og familie.

Det tegner sig et billede i medierne af indvandrerfamilier, hvor forældrene er analfabeter, sønnerne i bedste fald arbejdsløse i værste fald kriminelle, mens døttrene er rengøringskoner som bliver gift væk i en meget tidlig alder. Jeg var træt af at se indvandrere fremstillet som svage umælende idioter og fik lyst til at fortælle nogen af de andre historier. Jeg satte mig for at interviewe og portrætttere pigerne, som var det mine egne veninder. Og de viste sig at rumme uendeligt mange historier, som de gladeligt ville dele af. (s. 8)

Transitliv. Andre perspektiver på unge flygtninge (Forlaget Politisk Revy, 1998) er en forsknings/intervjubok av Dorthe Staunæs. Boken er laget på bakgrunn av et forskningsprosjekt der barn og unge asylsøkere tok bilder av sitt liv i et dansk asyl/barne- og familiesenter. Stunæs fokuserer på «medforskning» som metode: De unge flyktningene som studeres er selv aktive i undersøkelsen av sin egen livssituasjon, bl.a. gjennom refleksjoner og fotografier.

Det er i fotoet indlejret et tydelig præsentations- og videreförmedlingsperspektiv. Det er muligt at vise såvel de udforskede som andre, «hvad der sker». Gennem billederne bliver det muligt, at de unges transittilværelse kan nå ud til et større publikum end det læselystne, og dermed også mulighed for at informere og måske påvirke meningsdannere og beslutningstagere. Samtidig giver billederne de unge mulighed for at kommunikere deres liv og perspektiver herpå på tværs af sproggrænser til f.eks. jævnaldrende, de senere møder i andre danske sammenhænge, som f.eks. skolen. (s. 7-8)

Man ved ikke, hvor man flygter hen... En bog om unge, der flygter alene (Borgen, 1998) av Jan Svensson inneholder ti livshistorier, fortalt av innvandrere som har kommet til Danmark som mindreårige og foreldreløse, fra henholdsvis Irak, Kosovo, Tyrkia, Irak, Sri Lanka, Libanon, Rwanda, Somalia, Bosnia og Afghanistan.

Mit primære formål med at skrive denne bog er at synliggøre gruppen af uledsagede mindreårige asylansøgere gennem deres egne historier. At være flygtning er at sætte sig i en yderst sårbar situation. At være flygtende barn er så meget mere sårbart, som det er umyndigt og derfor har krav på særlig opmærksomhed og omsorg. (s. 8)

khader.dk. Sammenførte erindringer (Aschehoug, 2000) er skrevet av Naser Khader i samarbeid med Jakob Kvist. Naser Kahder (f. 1963) er en syrisk-dansk forfatter, samfunnsdebattant og foredragsholder. Han beskriver seg selv som liberal-konservativ og «demokratisk fundamentalist – demokratiet skal utbredes til hele verden».

I *khader.dk* skriver Naser Khaders om sin oppvekst i Damaskus og hvordan han har opplevd møtet med den danske kulturen, som innvander (gjennom familiegjenforening). Det er også en debattbok, som tar for seg det multietniske Danmark og spørsmål om integrering og kulturmøter.

I **Dansk uden tårer. Uden indvandring intet velfærd** (Politiken, 2001) av Herbert Pudnik og Louise Haslund-Christensen forteller 16 innvandrere om deres syn på Danmark, dansker og dansk kultur. Fra forordet:

De nydanskere, som i denne bog fortæller om deres iagttagelser fra dette eksotiske samfund, så forskelligt fra næsten alle andre på grund af dets kvaliteter, har en viktig civiliserende mission. Den er at bringe dette samfund ud af dets traditionelle, etnocentriske isolation.

At iagttage os selv i denne bogs spejl er som at gå på opdagelse. Man vender tilbage lettere rystet over misforholdet mellem den danske selvforståelse og nydanskernes opfattelse af samme.

Indvandring kan virke skræmmende. Men kun når vi opfatter de ankommede som en amorf masse og ikke som individer – som den mangfoldighed af mennesker de er. (s. 9)

Min afsked med islamismen. Muhammedkrisen, dobbeltspillet og kampen mot Danmark.

(People's Press 2014) er en selvbiografisk debattbok av Ahmed Akkari. Som 16-åring ble han involvert i et islamistisk miljø i Aalborg. Han blev en toneangivende imam og talstmann for en gruppe muslimske foreninger som blandt annet var involvert i å eskalere Muhammed-krisen i 2006. Fra forlagets omtale:

Med afsæt i en dramatisk og bevægende personlig historie portrætterer Ahmed Akkari i denne bog en islamistisk undergrund i Danmark, hvorfra der rustes til kamp mod danskerne og deres værdier. Han fortæller om imamer, der som selvbestaltede shariadommere hersker i ghettoerne. Og han afslører, hvordan muslimske foreninger under dække af folkeoplysning hæver kommunale støttekroner til islamistisk indoktrinering af børn og unge.

Sverige

1970- og 80-tallet: Stort omfang sakprosa fra etablert forskningsmiljø

Situasjonen for sakprosabøker om innvandring i Sverige på 1970- og begynnelsen av 1980-tallet skiller seg svært sterkt fra Norge og Danmark når det kommer til omfang, sjanger, problemstillinger og refleksjonsnivå.

I arbeidet med min oversikt har jeg funnet 20 svenske bøker om temaet på 1970-tallet, mot åtte i Norge og seks i Danmark. Nesten alle bøkene er knyttet til forskningsformidling eller faglitteratur som henvender seg mot allmennheten i tillegg til fagmiljø. Det er en overvekt av artikkelsamlinger, der flere forskere, gjerne fra flere fagdisipliner (som folklivsforskning, etnologi, sosiologi, pedagogikk, økonomi m.m.), bidrar med innsikter fra sitt fagfelt/sin forskning knyttet til innvandringsspørsmål.

Det er flere forskere/akademiker som går igjen som bidragsytere, redaktører eller forfattere i disse bøkene, som David Schwarz, Jonas Widgren, Tomas Hammar, Charles Westin, Arne Järtelius, Eskil Wadensjö, Karl-Olov Arnstberg. Nesten alle bøkene er tilknyttet forskningsprosjekter som sprang ut av eller var tilknyttet Statens Invandrarverk, Invandrarutredningen og IMFO (Arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning, stiftet 1969) og den etterfølgende arbeidsgruppen EIFO (Expertgruppen för invandringsforskning, stiftet 1975) som senere ble til CEIFO og DEIFO.¹⁵⁶

Det er et større mangfold i temaer som tas opp, og et høyere presisjons- og refleksjonsnivå i det som skrives enn i Norge og Danmark. Gjengangstemaer er integrering vs. assimilasjon, konkrete tiltak for å forbedre integrering, levestandard, diskriminering og bo- og arbeidsforhold.

Et nevneverdig unntak fra de forskningsrelaterte bøkene på 1970-tallet er den kritiske barne- og debattboken *Små slavar* (1975) som er omtalt under.

På begynnelsen av 1980-tallet kommer det også noen intervjuböker – *Inte lika men jämlika* (1980), *Det osynliga arvet* (1980), *Invandrardomar* (1981) og *Vi ska bygga landet* (1982) som ikke er ulike de tilsvarende norske og danske intervjuböckene fra samme tiår.

*

Identitet och minoritet. Teori och politik i dagens Sverige (Almqvist & Wiksell, 1971) er en samling forskningsartikler om innvandring og minoriteter i Sverige, redigert av David Schwarz. Fenomenet undersøkes blant annet med henblikk på identitet, sosiale faktorer, psykologi, religion, jus og menneskerettigheter. David Schwarz skriver i forordet:

¹⁵⁶ Framveksten av innvandringsforskningen i Sverige er spennende, men for sammensatt til å gå i dybden på her. For videre lesning, se for eksempel:

- *Vem älskar imerforskning? En jubileumsskrift för CEIFO 2009*. CEIFO 2009, Stockholms Universitet. Tilgjengelig på nett:

https://www.socant.su.se/polopoly_fs/1.30561.1329318248!/Imerforskning_hemsidan.pdf. Charles Westins artikkel tar særlig for seg framveksten av innvandringsforskningen på 1970-tallet.

- Wickström, Mats (2014): «Huvudsekreteraren och mångkulturalismen: Jonas Widgren och 1975 års invandrar- och minoritetspolitik». Personhistorisk tidsskrift. 2014. Tilgjengelig på nett:

https://www.academia.edu/25306942/Huvudsekreteraren_och_m%C3%A5ngkulturalismen_Jonas_Widgren_och_1975_%C3%A5rs_invandrar-_och_minoritetspolitik

- Román, Henrik (1994): *En invandrarpolitisk oppositionell: debattören David Schwarz syn på svensk invandrarpolitik åren 1964-1993*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning

- CEIFO (1993): *Invandring, forskning, politik. En vänbok til Tomas Hammar*. Stockholm, CEIFO

- Hansen, Lars-Erik (2001): *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt*. Stockholm: Almqvist og Wiksell

Den framväxande beteendevetenskapliga litteraturen om minoriteter i Sverige har också nästan uteslutande kommit att syssla med i vad mån dessa grupper diskrimineras och handikappas men mycket litet med gruppidentitetsfrågor och med de värden som kan gå förlorade när assimilationen utgör politikens mål. Föreliggande arbete är ett försök att fylla den lucka som har uppstått.

Vår ambition vid framställningen av boken har varit att försöka frångå den traditionella svenska synen på inter-etniska relationer som fortskridande assimilationsprocess och i stället se på frågan ur det pluralistiske samhällets perspektiv. Minoritetstillhörigheten upphör därigenom att betraktas som ett handikapp, samtidigt som et sådant perspektiv sätter gruppernas livsbetingelser i blickpunkten. (s. 7)

I *Svensk invandrar- och minoritetspolitik 1945-68* (Prisma, 1971) undersöker David Schwarz innandringspolitiken i etterkrigstiden i Sverige med särlig fokus på hva de administrerande och utredende organer (Statens Invandrarverk och 1968 års invandrarutredning) har gjennomfört av politiske tiltak og retningslinjer. Innvandringsspørsmålet blir definert som «ett av 70-talets stora och växande samhällsproblem».

Ett genomgående drag hos de initiativ som tagits – t.ex. av Arbetsgruppen för invandrarfrågor och senare Statens invandrarverk, LO, AMS – för att underlätta de nyinflyttade invandrarnas kulturkonfrontation har varit, att invandrargrupperna inte själva engagerats i denna integrationsprocess. Bakom de olika uppslagen för att komma till rätta med invandrarnas «anpassningsproblem» har alltid återfunnits den traditionella föreställningen om det önskvärda i en total assimilering av de i Sverige boende utlänningarna och andre folkgrupper. (s. 110)

Om finkultur och minoriteter. Tio essayer (Almqvist & Wiksell, 1971) er en essaysamling av Harald Swedner (1925-2004), en svensk sosiolog som arbeidet ved universitetet i Lund og senere i Göteborg. Han tar til orde for et samfunn som karakteriseres ved likhet, kunnskap, innsikt, demokrati og produktivitet. Han forsøker å gi retningslinjer for hvordan man kan beskrive etniske konfrontasjoner, som et ledd i å få bukt med disse problemene.¹⁵⁷

Europa och invandrarfrågan (Uterikspolitiska institutet, 1972) er skrevet av Jonas Widgren (1944-2004), en svensk politiker som var engasjert i innvandringsspørsmål fra seint 60-tall. Han har blant annet vært involvert i OECDs Working Party on Migration og ICMPD (International Centre for Migration Policy Development). Han blir regnet som en sentral aktør i utviklingen av svensk innandringspolitikk. Mats Wickström oppsummerer boken i artikkelen «Huvudsekreteraren och mångkulturalismen»¹⁵⁸, som forøvrig er en god kilde til informasjon om Widgren og andre sentrale aktører innenfor innandringspolitikk i samtiden:

I maj 1972 redogjorde Widgren för sina tankar om migration och integration för en större publik i skriften Europa och invandrarfrågan. Enligt Widgren låg det i de europeiska invandringsländernas intresse att integrera invandrarna i stället för att assimilera dem. Den inhemska befolkningen borde även förmås "att respektera dem istället för att smäda dem", annars kunde invandrarnas missnöje till och med leda till "smärtsamma men nödvändiga revolter". Widgren menade vidare att en "aktiv assimileringspolitik" kunde leda till "minskad förståelse mellan sändar- och mottagarländer". Widgren lät

¹⁵⁷ Bokanmeldelse av Hanne E. Hansen, 1972.

<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/000169937201500409>

¹⁵⁸ Wickström, Mats (2014): «Huvudsekreteraren och mångkulturalismen: Jonas Widgren och 1975 års invandrar- och minoritetspolitik». Personhistorisk tidsskrift. 2014

https://www.academia.edu/25306942/Huvudsekreteraren_och_m%C3%A5ngkulturalismen_Jonas_Widgren_och_1975_%C3%A5rs_invandrar-_och_minoritetspolitik

dessutom meddela att en vändning från gästarbetarpolitik till integrationspolitik höll på att ske runtom i Europa och att Sverige hörde till de länder som ledde denna vändning. Det är värt att notera att Widgren genomgående använde sig av termen integrationspolitik trots att begreppet integration enligt invandrarutredningens direktiv definierades som ett politiskt icke-önskvärt mångkulturalistiskt inlemande av invandrarna i det svenska samhället, det vill säga att invandrarna blev en del av samhället med bevarad språklig och kulturell särart. (s. 60)

Existens och identitet. Invandrares problem belysta av invandrare i svårigheter

(Rotobekman/Körpen, 1973) er skrevet av Charles Westin (f. 1941), en svensk forsker innenfor sosialantropologi. Han jobbet ved Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer (CEIFO) ved Universitetet i Stockholm. *Existens och identitet* er basert på hans doktorgradsavhandling, som undersøker identitetsproblematikk hos innvandrere i Sverige. Fra forlagets omtale:

Boken vill fördjupa förståelsen av vad det innebär att utvandra från sitt eget land för att bosätta sig i ett främmande land och där leva som invandrare. Westin är inte ute i syftet att förutsäga - en avsikt som länge inom västerländsk samhällsvetenskap ansetts vara den enda legitima. Syftet är i stället förståelse. Existens och identitet är en hermeneutisk studie.

Invandrarproblem. Fem uppstatset om invandrar- och minoritetsproblem från IMFO-gruppen vid Stockholms Universitet (Pan, 1975) er en artikkelsamling redigert av Arne Trankell. De fem artiklene heter «Identitet, språk och tolkning», «Människor som talar svenska med brytning», «Svenskars fördomar mot invandrare», «Familjepedagogik för zigenka flyktningfamiljer», «Diabetikerens villkor». Boken inneholder også en oversikt over IMFO-gruppens historie. IMFO-gruppen ble etablert ved universitetet i Stockholm i 1969 på oppfordring fra Invandrarutredningen, med Arne Trankell og Charles Westin som nøkkelfigurer. Den ble finansiert av Riksbanken, og avviklet i 1975. Den ble etterfulgt av EIFO, som senere ble til CEIFO.

Små slavar (Författares bokmaskin, 1975) er en barnebok/debattbok om ikke-vestlige innvandrerbarn i Sverige av Mahmut Baksi (1944-2000), som var kurder, født i Tyrkia. Han kom til Sverige som politisk flyktning i 1971, etter å ha blitt dømt til fengsel for kurdisk propaganda. I Sverige skrev han en rekke reportasje-, debatt- og barnebøker bøker på kurdisk, svensk og tyrkisk. I en omtale av hans posthumt utgitte selvbiografi skriver journalist Stefan Jonsson: «Mahmut Baksi personifierar en svensk mångkulturalism som fungerade i praktiken. Han fick ta plats i Sverige som en hel människa på fria villkor.»¹⁵⁹

Baksi legger ikke fingrene imellom når han beskriver situasjonen for innvandrerbarn i forordet til den første utgaven:

Utdanningssituasjonen i Sverige for fremmedarbeiderbarn fra u-land er katastrofal. Det ville derfor være en alvorlig mangel på politisk bevissthet hos de svensker som anser seg for å være progressive, om de ikke tar opp problemet, og bringer det ut til allmennhetens kunnskap og forsøker å finne løsninger på det.

¹⁵⁹ Dagens Nyheter 19.02.2007: «Poetisk saklighet», omtale av Baksis posthumt utgitte selvbiografi *Minnen i exil*, av Stefan Jonsson

<https://web.retriever->

info.com/services/archive/displayDocument?documentId=050915200702199707307&serviceId=2

Alle burde få vite hvordan det spesielle svenske samfunnssystemet undertrykker disse små slavene. Hvordan barna gjennom metoder som assimilering, psykisk undertrykkelse og dårlig utdannelse utvikles til små roboter. (s. 18)¹⁶⁰

Hovedteksten er en framstilling av innvanderbarns hverdag i Sverige, skrevet i enkle setninger og korte avsnitt. Denne delen av boken skal framstå som en barnebok, mens forordet og etterordet er politisk ladet og presenterer skarp kritikk mot myndigheter, og konkrete forslag for å forbedre situasjonen. Fra hovedteksten, under tittelen «Spørsmål og svar»:

- Liker dere Sverige, barn?
 - Nei, lærer.
 - Hvorfor ikke det?
 - De er «giaoour» (ikke muslimer)
 - De holder ingen «namaz» (den bønn som skal forrettes fem ganger om dagen).
 - De liker oss ikke.
 - De kaller oss for «skitne utlendinger».
 - De eier ingen skam.
 - Det er så kaldt her, lærer.
 - Vi forstår ikke deres språk.
 - De snakker aldri med oss.
 - De ser ned på oss; akkurat som om vi gjør noe galt fordi vi spiser med fingrene.
- Familien er den første skolen disse barna går i. Deres vurderinger bygger på de kunnskaper familien kan gi dem.
- Dere liker ikke Sverige, hvorfor kom dere da hit?
 - Våre foreldre tok oss med hit. De arbeider dag og natt for å tjene penger. (s. 27)

I *Det första invandrarnalet* (Liber, 1979) undersøker Tomas Hammar (på dette tidspunktet sekretær i EIFO) det første «invandrarnalet» i Sverige. For første gang fikk mennesker med utenlandske statsborgerskap (men som hadde vært i Sverige i minst tre år) stemmerett ved valget (kommunfullmäktig og landsting, ikke til riksdagen) i 1976. Han undersøker bakgrunnen for denne stemmerettsreformen, hvilke parti som fikk flest innvanderstemmer, valgdeltakelse osv.

Att vara invandrarbarn i Sverige. Så är det – så borde det vara. Om kulturmigration och uppfostringsmönster, om barns utveckling och språkets betydelse (Wahlström & Widstrand, 1979) En bok om utfordringer knyttet til utdanning (førskole/skole) for innvanderbarn i Sverige, skrevet av Karin Wallin. Hun mener at det ikke er nok å gi barna morsmålsundervisning i tillegg til vanlig undervisning:

Jag föreställde mig att flerspråkiga, mångkulturella barngrupper, t ex ute på våra förskolor, kunde ge upphov till ett växande släkte av toleranta, vidsynta, internationellt förstående vuxna – framtiden till fromma. Motvilligt måste jag uppge mina romantiska tankar. Jag läste mer om barns utveckling och förstod, att man som liten måste få utgå från det kända för att kunna gå mot nyanserna och mångfalden och för att kunna jämföra kulturer och traditioner. De teoretiska studierna fick mig slutligen övertygad om det riktiga i tanken på enspråkiga grupper och klasser för invandrarbarn i förskola och lågstudium. (s. 5)

Fra forlagets omtale:

¹⁶⁰ Sitert fra den norske utgaven, gitt ut av Forum barn, 1977.

Många [innvanderbarn] bor i nybyggda bostadsområden med stora sociala problem, är språkligt handikappade i den svenska skolan och känner sig kluvna mellan två kulturer – hemmets och det nya hemlandets. Det är inte någon särskilt bra utgångspunkt för att växa upp till harmoniska vuxna med god självkänsla och trygghet inom sig.

Vad kan vi göra åt detta? Hur kan vi vända en negativ utveckling till en positiv? Hur kan vi bäst motverka de fördomar mot invandrare som finns på många håll?

Inte lika men jämlika (Liber, 1980) er en intervjubok skrevet av Kerstin Persdotter, som var journalist ved Sveriges Radio, og har vært sjef for riksradioens innvanderredaksjon. Intervjuboken er knyttet til et symposium som hadde som hovedformål å vise at innvandrerspørsmål bør sidestilles med andre viktige samfunnsspørsmål, arrangert av Göteborgs universitet og Statens Invandrarverk. Seks av de åtte intervjuobjektene var til stede der.

Av rädsla för att framstå som rasister och utlänningshatare vågar vi överlag inte diskutera inslag som vi är tveksamma till eller kritiska emot i invandrarnas kulturer. Värderingar kring kvinnans ställning, värderingar när det gäller barnuppfosten och liknande. Resultatet bli feg och mistänksam tystnad i stället för kommunikation och dialog med människor från andra länder.

Vi svenskar verkar i största allmänhet ganska ointresserade av vad det egentligen innebär att komma hit som invandrare. Vad har det till exempel betytt för bönder från Jugoslavien att komma till det högindustriella landet Sverige och kanske få jobb vid det löpande bandet? Allt som verkar intressera oss är att de så snart som möjligt ska bete sig ungefär som vi och inte i onödan använda sig av sociala förmåner. (s. 7-8)

Det osynliga arvet. Sexton invandrare om sin bakgrund (Författarförlaget, 1980) av Billy Ehn og Karl-Olov Arnstberg er en intervjubok med innvandrere fra Finland, Jugoslavia, Tyrkia, Chile, Hellas, Polen, Tyskland, Syria, Tunisia og Ecuador. Med «den usynlige arven» sikter forfatterne til betydningen av kulturell forankring, i form av verdier, normer og vurderinger. Blant temaer som tas opp i intervjuene er barneoppdragelse, familieliv, arbeid, politikk, skole, kjønnsroller, minner om krig og konflikt og framtidshåp.

I arbeidet med boken har forfatterne utfordret medias og egne «sjablongoppfatninger» om innvandrere: «Intervjutilfällena har for oss blivit nyttige påminnelser om har påverkade vi är av massemedias innvandrar-schabloner. Efter nesten varje samtal har vi sagt oss: ‘Den här mannen kan vi ju inte ha med i boken, hon är alldeles för speciell’».» (s. 9) Forfatteren hevder at de fleste innvandrere har en dröm om å flytte tilbake til sitt opprinnelige hjemland:

De flesta invandrare tänker sig nog att återvända, om inte förr så på ålderns höst. Drömmen om hemkomsten synes vara ett sätt att mentalt uthärda svårigheterna i Sverige. Längtan strukturerar föreställningarna om framtiden och ger mening åt strävandena i Sverige, i ett mer långsiktig perspektiv. Om man som invandrare inte ens tillät sig att längta vore det ett avgörande tecken på att man kapat förtjoningarna och helt överlämnat sig åt det svenska samhället. I så fall vore man utan skyddsnät. (s. 35)

Att leva med mångfalden. En antologi från diskrimineringsutredningen (Publica/Liber, 1981) er en antologi fra Diskrimineringsutredningen i Sverige, skrevet av forskere innenfor fagfelt som psykologi, statsvitenskap, etnologi og medievitenskap. Redaktørene er Kjell Öberg, Erland Bergman og Bo Swedin. Mange av forskerne er tilknyttet IMER-miljøet og EIFO, senere CEIFO.

Ifölge forordet til andreopplaget ble boken møtt med «ett stort intresse hos allmänheten och den har kommit till flitig användning i olika utbildningssammanhang». (s. 5)

Vad som nu förestår är att vi måste lära oss att leva med mångfalden. Här har behandlats några aspekter på detta – några olika strategier för social förändring. Avsikten med denna antologi som helhet är att ge underlag för en diskussion och opinionsbildning kring hur vi skall kunna komma till rätta med de problem som möter oss i våra anstrengningar att nå målen. (s. 19)

Invandringen och framtiden (Liber, 1981) av Eva Hamberg och Tomas Hammar er en antologi fra Prosjektet Invandringens Långtidseffekter (PIL) under Expertgruppen for invandringsforskning, utgitt i bokform. Noen av bidragsyterne er Kjell Öberg, Jonas Widgren, Eskil Wadensjö og Sven Reinans.

Artiklene ser på innvandringsspørsmål sett i et framtidsperspektiv, med titler som for eksempel «Invandrarpolitik og långsiktsplanering», «Återvandringens långsiktige effekter», Tvåspråkighet og svensk språkpolitikk på lang sikt» og «Invandringens politiske konsekvenser». Om EIFO:

Expertgruppen for invandringsforskning (EIFO) kom till 1975 på förslag av invandrarutredningen som en basorganisation för forskning på invandringsområdet. Sådan forskning pågick redan tidligare vid vissa universitetsinstitutioner, men insatserna var ganse begränsade och splittrade. Det fanns ett behov av att få till stånd större insatser och sådana som var innriktade på att ge vägledning för det fortsatta politiska arbetet. Forskningen borde ge underlag för utvärdering och omprövning av detta arbete. Den borde vara åtgärdsinnriktad. (s. 9)

Invandrarungdomar. Intervjuporträtt av tolv ungdomar i skilda åldrar från olika kulturella miljöer (Wahlström & Widstrand, 1981) av Arne Järtelius er en intervjuhbok med unge innvandrere (16-20 år) fra land som Italia, Estland, Finland, Jugoslavia, Serbia, Polen, Romania, Tyrkia, Chile og Libanon. Boken søker å bygge bro, bryte ned fordommer og skape forståelse mellom innvandrere og majoritetsbefolkning. Den er også tenkt som et diskusjonsgrunnlag i skolesammenheng, og har et appendiks med en «studieplan» med diskusjonsspørsmål.

De främsta syftena med den här boken har varit två: Ett defensivt syfte, där jag velat desarma den «tidsinställda bomben» och med hjälp av andras och egna erfarenheter presentera en *motbild* til de generaliseringar om invandrare som i olika sammanhang ersatt vetande med braskande skenbilder.

Ett offensivt syfte, där jag genom att ifrågasätta det myckna åtgärdandet av «invandrarna» velat föra ner frågorna på ett individuellt plan med koncentration på verkliga istället för definitionsmässiga problem och svårigheter.

Nu är det din tur. (s. 158)

Invanda kulturer och invandrarkulturer (Liber, 1981) er skrevet av Anna-Greta Heymann, som jobbet ved Stockholm innvandrernemd på 70- og 80-tallet. Hun forsket særlig på situasjonen for innvandrerbarn, og publiserte rapporten *Invandrarbarn* i 1976 (Stockholms Socialförvaltning). I forordet til *Invanda kulturer och invandrarkulturer* skriver hun at denne boken gir et godt faktagrundlag og er ment å leses i sammenheng med *Invandrarbarn*. Boken er en respons på et behov for økt kunnskap omkring innvandrerspørsmål.

I Vi ska bygga landet. Invandrarnas barn berättar (Prisma, 1982) formidler Christina Kellberg tanker, følelser og erfaringer hos innvanderbarn og -ungdom:

Invandrarnas barn är framtidens vuxna i Sverige, framtidens generation. De ska tillsammans med de svenska ungdomarna ta över, förvalta och utveckla det svenska samhället.

Många av dem har haft och har det svårt. De är ärrade av migrationens påfrestningar.

Men de bär alla på erfarenheter. De är rika på möjligheter som inte tas tillvara. De är en tillgång.

För att utvecklas behöver de möta respekt, stöd, stimulans och intresse från alla människor i sin omgivning. Från människor som påverkar deras liv och framtid.

Från dig. (s. 216)

Flykten till oss (Skeab, 1983) er en debattbok om flyktningbarn i Sverige, skrevet av Kjell Jönsson, Magnus Kihlbom, Staffan Mjönes, Eva Norström, Erling Skoglund og Carin Stenlund. Fra forordet:

Det här är en bok om flyktningbarn i Sverige. Det är en omskakande lesning. Boken är skriven i vrede, nämligen den rättsmäiga vrede som fältarbetare känner när de länge stångat pannan blodig mot en verklighet som inte låter sig hanteras. Vreden föds ut vanmakten att inte kunna hjälpa människor man är satt att hjälpa – och ut besvikelsen när de som har de avgörande beslutet inte tycks vilja lyssna på vad man har att säga.

Ben boken är ingen indignationspamflett – den innehåller åtskilligt av saklighet och inträngande juridiska, medicinska och sociala resonemang. (s. 1)

I innledningen, som er underskrevet av alle bidragsyterne, gir de uttrykk for sitt samlede syn på flyktningpolitikken i Sverige, med fokus på barn og unge: «Efter åtskillig erfarenhet har vi tvingats inse att den svenska flyktingpolitiken kan leda till ett bemötande av asylsökande människor från andra kulturer, som är så hänsynslöst att det aldrig skulle accepteras om det gällde infödda svenskar.» (s. 2)

Majoritet om minoritet. En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige. En rapport från

Diskrimineringsutredningen (Liber, 1984) er en rapport fra Diskrimineringsutredningen, redigert av Charles Westin og utgitt i bokform. Den består av «uttömmande analyser av många tänkbara förklaringar till etnisk tolerans respektive intolerans». Den inneholder en bred sosiologisk analyse av den voksne majoritetsbefolkingens holdinger til og erfaringer med etniske minoriteter i Sverige, og «beskrivningar av den tolerante och intoleranta människan», med en innfallsinkel fra psykologien. Redaksjonen i Diskrimineringsutredningen består av Kjell Öberg, Erland Bergman og Bo Swedin.

I främmande land (Svenska Dagbladet, 1985) er en artikkelsamling av avisartikler forfatter Theodor Kallifatides skrev for Svenska Dagbladet på midten av 70-tallet, i tillegg til noen fra tidlig 80-tall, om innvandring. Han fokuserer på vanskelige arbeidsforhold, hvordan det er å være fremmed i et land, språkproblemer og drømmen om å dra tilbake til sitt opprinnelige hjemland.

Nej, Sverige är inte ett rasistiskt samhälle som det påstås ibland. Men den svenska människan stänger alltför ofta sin dörr och sina öron. Våra främmande namn förblir olösliga mysterier. Så fort jag presenterar mig för någon får jag genast höra: «Det var svårt det!»

Utlänningens protester räknas inte eftersom han inte är svensk och hans kärlek räknas ännu mindre. En utlänning förväntas inte tycka om Sverige, ja i grund och botten får han inte göra det, det är faktiskt det strängaste förbudet. (s. 11)

I boken ***Det otydliga kulturmötet. Om invandrare och svenskar på ett daghem*** (Liber, 1986) undersöker «folklivsforskar» Billy Ehn kulturmöter i barnehagen «Tigern» i 1983-1984, där omrent 75 % var «innvandrerbarn». De mest representerte opprinnelseslandene blant disse var Jugoslavia, Tyrkia og Chile. Ehn var tilstede i denne barnehagen i en periode på syv måneder, og intervjuet også foreldre og barnehagepersonale.

Daghemmet som kulturmötesarena exemplifierar åtminstone två sätt att bemästra mångfalden. Den personal som jag kallat «positivt tolerant» visar intresse för avvikelsarna och stimuleras av variationen.

För de «negativt toleranta» däremot är strävan efter kontroll i arbetet förenad med en aversion mot alla sorters skillnader mellan mänsklor. Det är jobbigt med arbetskamrater som är annorlunda. Stora olikheter bland barnen kräver extra arbetsinsatser. Omväxling fornöjer, men den bör helst vara planerad och införd på veckoschemat. För att uppnå lugn och ordning betonar man likhet. Andras särprägel är ett hot mot harmonin. (s. 165)

Inte lika svensk som du... Sex tonåringar i närbild och tre kommuners försök att förnya arbetet med invandrarungdomar (Statens Invandrarverk, 1986) av Mark Olson, Füsün Göcmen og Ann Eriksson består av portrettintervjuer med seks ungdommer med innvandrerbakgrund i Sverige, en rapport fra et tre-årig prosjekt knyttet til innvandrungdom som har blitt utført i forstedene Botkyrka, Haninge og Huddinge i Stockholm, og et kapittel med råd til andre kommuner som har lyst til å utføre lignende prosjekter.

Finns det utrymme i morgondagens Sverige för mänsklor som dem [innvandrungdom], med en fot i två olika språk- ock kulturtraditioner?

Svaret är långtifrån självtalat ja. Flera kommuner har talat om «80-talets ungdomsexplosion» – när en generation som vuxit upp med motstridiga normer blir mogen. Nprmkonflikten kan utlösa sociala problem, menar de. Men den kan också föda fram en generation självständiga individer med välutvecklat eget omdöme. (s. 11)

...icke tillräckliga skäl... (Akademeja, 1988) er en debattbok av Jesus Alcalá. Han er tilknyttet Internasjonale Juristkommissionens styrelse og er lærer i faget «Mänskliga rättigheter, process- og straffrätt» ved universitetet i Stockholm. Alcalá kritiserer svensk innvandringspolitikk for å tilsidesette viktige prinsipper i praksis. Fra forlagets omtale:

Den här boken handlar om en lagstridig praxis som över huvud taget intehör hemma i ett rättssamhälle. Utan stöd i lagen, *mot* lagen, odalar regeringen, Invandrarverket och den officiella ordningsmakten som alternativ och godtycklig rättsvisa som ska skaffa fram beställda resultat, nämligen att hålla antalet asylsökande i vårt land nere.

Blandsverige. Om kulturkillnader och kulturmöten (Carlsson, 1988) er en etnologisk orientert antologi som undersöker det svenska innvandrersamfunnet fra ulike innfalssvinkler, redigert av Åke Daun og Billy Ehn. De fleste bidragsyterne er etnologer (Åke Daun, Billy Ehn, Karl-Olov Arnstberg, Georg Drakos, Andrei Loutcho m. f.), men noen arbeider også innenfor felt som folkloristikk, sosialantropologi, psykologi og nordisk. Ett av temaene som tas opp er stereotypier og fordommer mot innvandrere:

Det viktigaste i vårt perspektiv på Blandsverige är dock själva *mötet* mellan människor med skilda kulturella bakgrunder. Vi frågar oss hur kulturella olikheter märks och hanteras över etniska och nationella gränser. Det nödvändiggör ett studium av inte bär invandrarna, men också av den dominerande svenska kulturen. (s. 12)

Kritiske stemmer

Det finnes en del svenska sakprosabøker som forfekter kritiske perspektiver på innvandring og innvandringsrelaterte fenomener. Men, der bøker med innvandringskritisk perspektiv har blitt gitt ut på «vanlige» forlag og fått ganske bred (om enn ofte kritisk) mediedekning i Norge og særlig i Danmark, er situasjonen i Sverige noe annerledes, spesielt på 1990- og 2000-tallet. Mange av bøkene er utgitt på små forlag, og har vært vanskelige å få tilgang til og finne informasjon om i arbeidet med denne rapporten.

Det at disse bøkene, og omtaler av dem, er vanskelige å finne er selvsagt et problem for undersøkelsen av de i denne rapporten. Men det er også et tegn på at utbredelsen av disse bøkene etter alt å dømme har vært liten, og at disse bøkene har fått mye mindre medieomtale enn tilsvarende kritiske bøker i Norge og Danmark. Det at de fleste av bøkene er utgitt på det som virker som små amatørforlag peker også mot at det sannsynligvis har vært lite interesse for disse innvandringskritiske bøkene på større forlag.

Informasjon om, sitater og utdrag (noen ganger hele bokteksten) fra noen av bøkene finnes på nettstedet til Blågula frågor [bfg.nu], en innvandringskritisk forening som ble startet i 1994 og blant annet gav ut et tidsskrift og engasjerte seg i innvandringsdebatten med artikler, innlegg og andre debattinnlegg. Foreningen kjemper for «en saklig debatt om innvandrings- og flyktningpolitikken i Sverige», som de er svært kritiske til. De opplever at masseinnvandringen og det flerkulturelle prosjektet fører til at Sverige «till stor del berøvas» demokrati, velferd og trygghet, ifølge nettstedet deres. Jan Milld var redaktør for tidsskriftet Blågula frågor. Det er uklart om bøkene som presenteres på denne nettsiden kun er bøker som er skrevet av personer med tilknytning til foreningen, eller om de presenterer innvandringskritiske bøker generelt. Nettstedet framstår utdatert, med mange døde lenker og en svært vanskelig framkommelig mappestruktur. Dette er ikke en ideell kilde, men gjennom bokpresentasjonene på denne nettsiden har jeg i hvertfall noe, om enn usikker og selektiv, informasjon om et utvalg svenske innvandringskritiske bøker fra 90- og 00-tallet. Flere av bøkene er utgitt på Torsby-forlaget Cruz del Sur, som det finnes lite informasjon om, bortsett fra at Åke Wedin er tilknyttet forlaget i en ledende stilling.

På mange av presentasjonssidene uttrykkes det frustrasjon over at bøkene blir fortjet, at de i svært liten grad blir anmeldt og omtalt i mediene, og at biblioteker ikke vil ta inn og gjemmer vekk bøkene. Et eksempel er *Försvara demokratin!* (Blågula frågor, 1997) av Jan Milld og Anders Sundholm, som presenteres slik på nettstedet Blågula frågor:

Ingen tidning har kunnat förmås att recensera den.

I Bibliotekstjänsts katalog blev den visserligen recenserad, men recensenten gjorde tummen ned – förutsatte att personer som blivit citerade i boken «betackade sig».

"Journalisten" – organ för Svenska Journalistförbundet – vägrade till och med att publicera en betald annons för boken! Dock publicerade tidningen sedan en insändare kring detta från Blågula Frågor.¹⁶¹

Mens mange av de norske og danske bøkene som forfekter kritiske holdninger knyttet til innvandrerspørsmål fra 1990- og 2000-tallet fokuserer på negative sider ved islam og muslimsk kultur (for eksempel bøkene til Hege Storhaug og Karen Jespersen), er de svenska bøkene fra samme periode jevnt over mer fokuserte på innvandring generelt som belastning for velferdssamfunnet, økonomisk og sosialt. Et unntak er Sabunis *Flickorna vi sviker* fra 2006.

*

Jan Millds første bok heter *Lagom är bäst!* (Eget forlag, 1993), som beskrives som en blanding av faktasamling, studiemateriale og debattinnlegg på omslaget, argumenterer Milld for at innvandringspolitiken er usolidarisk mot utsatte grupper av svensker, fattige mennesker i u-landene og mot kommende generasjoner. Han mener også at den politikken myndighetene fører på dette området er udemokratisk, fordi den ikke speiler folkeviljen, og at den er skadelig for velferdssamfunnet.

Forfatteren skriver selv i et blogginnlegg at han aldri greide å «finna en förläggare. De första versionerna tryckte jag upp helt på egen hand, den senaste med stöd av 'Samfundet för nationell och internationell utveckling'. Svårt – eller omöjligt – har det också visat sig vara att få boken recenserad.»¹⁶² Han forteller at han fikk en positiv anmeldelse av boken likevel, fra Anders Carlberg i Stockholms-Tidningen 11.03.1994. «Carlbergs positiva omdöme om boken togs – drygt ett år senare – till utgångspunkt för ett mediadrev mot honom, i Radio Stockholm, TV2, ABC-nytt och Aftonbladet.»

Jan Milld ga også ut *Dialog om invandringen? Dokumentation av ett försök* (Förlaget Mångfald, 2002), som er en framstilling av BGFs forsøk på å skape debatt om innvandringsspørsmål i tidsrommet 1994-2002. De konkluderer med at den generøse innvandringspolitikken i Sverige har sin forutsetning i «en snävt 'tuktad' debatt, där i stort sett bara en åsiktsriktning får komma till tals.» (s. 158) Boken er dedikert til «offren för det mångkulturella projektet».

I *Flyktningpolitik i analys* (Cruz del Sur, 1993) kritiserer Åke Wedin og Eskil Block aspekter ved svensk flyktningpolitikk. Det er en stor økonomisk belastning med det store antallet flyktninger som søker asyl i Sverige uten å ha rett på det, hevder de. Flyktningene må gjennom utredning, ankesaker og nye søkerunder før de blir sendt tilbake, noe som koster tid og penger for det svenska samfunnet: «För det varje asylsökande kostar skulle vi kunna ge mat och logi åt 100 krigsflyktingar», skriver forfatterne på baksiden av boken.

Forfatterne foreslår et nytt, mer rettferdig og økonomisk fornuftig system for å hjelpe krigsflyktninger, der man må søke om og få godkjent asyl før man ankommer Sverige, via svenske

¹⁶¹ Bokpresentasjonsside på nettstedet Blågula Frågor. <http://www.bgf.nu/demokratin/>

¹⁶² «Lagom är bäst!», blogginnlegg av Jan Milld, ukjent dato. <http://www.bgf.nu/lagom/>

ambassader eller myndigheter i landet man flykter fra, om det lar seg gjøre. Boken er tilgjengelig ved 12 biblioteker i Sverige.

I Invandring: sammanbrott eller utveckling? Bistånds- og flyktningpolitik i global samverkan

(Samfundet för nationell och internationell utveckling, 1994) tar utviklingsforsker Ingrid Björkman, økonom Jan Elfversson og historiker Åke Wedin til orde for å gjøre forandringer i den svenska flyktningpolitikken. Forfatterne argumenterer for å avskaffe asylretten og motvirke permanent oppholdstillatelse, og i stedet ta imot kvoteflyktninger som sendes tilbake til sitt hjemland når forholdene tillater det.

Ingrid Björkman var utviklingsforsker, og jobbet med blant annet med feltarbeid i Kenya på sent 1980-tall. Forskertrioen startet et eget forlag (Samfundet för nationell och internationell utveckling) for å gi ut debattboken, som kom ut i 4000 eks.¹⁶³ Høsten 1996 ga de ut oppfølgeren

Flyktningpolitikens andra steg (SNS, 1996).

Björkman forteller i et intervju (med Jan Milld) at reaksjonene (blant annet i Expo og Expressen) på boken og debattinnleggene hun publiserte var sterke og for henne ute av proporsjoner:

– Trots att det tydligt framgår att den svenska invandringspolitiken är inhuman, ojämlig, odemokratisk och internationellt osolidarisk har det offentliga Sverige i humanitetens, demokratins och den internationella solidaritetens namn med frenesi slagit ner på alla som kritiserat denna politik. Vi som tagit till orda har kallats främlingsfientliga, rasister, nazister... [...]

– Att jag ägnat flera år åt demokrati- och kulturarbete i Afrika, att en liten dansk judepojke under krigsåren hade sin hemvist i mitt föräldrahem och att min dåvarande make och jag skaffade en begåvad kenyansk student med indisk bakgrund (och följaktligen utan framtid i Kenya) möjlighet att studera i Sverige har inte spelat någon roll i Exposammanhang. Jag har ändå kallats främlingsfientlig och rasist. En person med Expoanknytning anmälde mig till och med till ett internationellt register över nazister.¹⁶⁴

I Expressen 06.05.1996 var det et tosiders oppslag med tittelen «Främlingshatets nya ansikten» og bilder av de tre forfatterne.

Jan Elfversson ga senere ut **Politikens havari. Om invandring, demokrati och en krympande svensk befolkning** (Eget forlag, 2005) og trioen ga også ut **Exit Folkhemssverige. En samhällsmodells sönderfall** (Cruz de Sur, 2005), med et forord av Jonathan Friedman (f. 1946) en amerikansk sosialantropolog som er bidragsyter på nettstedet Avpixlat/Samhällsnytt. Fra forordet:

Detta är en bok om sociala, ekonomiska och kulturella realiteter i Sverige. Det är också en bok om de kulturella eliter och intellektuella som medverkat till att skapa en verklighetssyn som vi hävdar är i grunden felaktig. Den är en kosmopolitisk diskurs, som högljutt hyllar mångkulturalism och hybridisering. Dessa eliter accepterar utan vidare den omfattande immigrationen och ser den uteslutande som ett kulturellt berikande av mottagarländerna. För dem är immigrationen inte en följd av ett våldsamt ekonomiskt och socialt sönderfall i migranternas hemländer, som naturligtvis lett till en uppsjö sociala problem. Därför har man försett immigranterna med den positiva, ursprungligen biologiska, termen "mångfald".

¹⁶³ Intervju med Ingrid Björkman, av Jan Milld på hans blogg:
<https://janmilld.wordpress.com/2014/02/08/bgf-intervju-med-ingrid-bjorkman/>

¹⁶⁴ Intervju med Ingrid Björkman, av Jan Milld på hans blogg:
<https://janmilld.wordpress.com/2014/02/08/bgf-intervju-med-ingrid-bjorkman/>

Invandring och demokrati. Om politisk korrekthet i Sverige 1988-2001 (Reson Produktion, 2002) av John Järvenpää er en bok om politisk korrekthet og innvandring i Sverige. Fra forlagets omtale:

I boken beskrivs fenomenet politisk korrekthet, som analyseras i förhållande till mångkulturalismen. Författaren visar att pk-fenomenet är både en metod och en åsikt. Dessa kompletterar varandra i ett samspel där metodens uppgift är att försvara den "goda" åsikten samtidigt som kritiska åsikter undertrycks. I grunden är den politiska korrektheten ett härskarinstrument som syftar till likriktning och kontroll.

I **Mångkultur eller välfärd?** (Vitsippan, 2002) av Lars Jansson hevder författeren at innvandring er svært kostbart for Sverige, og at velferdssystemet ikke kan takle denne påkjeningen over tid:

Kostnaden för invandringen har nästan tredubbglas (löpande priser) under 1990-talet... Sverige måste sätta gränser för invandringen. All invandring från utomeuropeiska länder bör stoppas för lång tid framöver. Det skulle även vara ett effektivt sätt att få slut på hedersmorden i Sverige. ... Dessutom bör invandringen begränsas från kandidatländerna för EU-medlemskap...¹⁶⁵

Jansson setter opp et regnestykke for kostnaden knyttet til ikke-vestlige innvandrere som blir kritisert i en omtale av boken på nettstedet til Immigrant-institutet, av Miguel Benito:

Invandringens kostnader kan inte vara samhällets totala kostnader fördelade på antalet invånare och sedan uppräknade efter skatteförmåga. Då skulle man på samma sätt kunna räkna ut barnens kostnader till nära 40% av samhällets kostnader eftersom det är mycket få barn som levererar någon skatt till stat och kommun. Och vad ska vi göra med pensionärerna?. Visserligen har de bidragit med sitt slit under många år. De har burit upp Sverige, i många fall med låga löner (enligt Jansson redan då en kostnad som lågavlönade arbetstagare) men är nu beroende av samhällets insatser.

Janssons resonemang blir därmed ganska absurd, eftersom följdverkan skulle bli att vi blev av med alla låglöneyrken på grund av olönsamhet för samhället. Inga vårdbiträden, inga kassörskor, inga renhållningsarbetare, utan bara storföretagare och direktörer.¹⁶⁶

I **Invandrarpolitiken «Månas» i Sverige** (Hägglunds, 2003) kritiserer Anders Johansson svensk innvandringspolitikk og tendensen til å fortie problemer knyttet til innvandring. Fra forlagets omtale:

Det är praktiskt taget omöjligt att ventilera asyl- och invandrarpolitiken i Sverige utan att anklagelser för racism och främlingsfientlighet genast är på plats.

Detta trots att dessa frågor har en mycket destruktiv inverkan på vårt samhälle och vår ekonomi. Från staten och regeringshåll är det förståeligt nog en ytterst känslig fråga, eftersom invandringspolitiken helt enkelt är ett gigantiskt misslyckande. Inte undra på att man inte vill tala om vilka enorma belopp det hela har slukat och slukar, utan blandar bort korten och lägger locket på.

Flickorna vi sviker. Om hederskultur i Sverige (Folkpartiet, 2006) er skrevet av Nyamko Sabuni (f. 1969), en svensk politiker, tidligere integrasjonsminister og fra 2019 partiledar for Liberalerna. Faren hennes var politisk flyktning fra Kongo, og Nyamko ble født i eksil i Burundi. Hun kom til

¹⁶⁵ Sitatet fra siste kapittel i boken, og er hentet fra en presentasjonsside på nettstedet Blågula frågor: <http://www.bgf.nu/fpol/ljbok2.html>

¹⁶⁶ Bokomtale på nettstedet til Immigrant-institutet, under en rubrikk om rasisme: «Berikar Sverige andra folk eller berikar Sverige sig av andra folk?», av Miguel Benito. <http://www.immi.se/rasism1/jansson.htm>

Sverige i 1981, studerte jus, migrasjonspolitikk og kommunikasjon og jobbet i Geelmuyden. Kiese før hun ble politiker.

I *Flickorna vi sviker* tar Sabuni opp negative sider ved *hederskultur* (æreskultur) med særlig fokus på kvinnemishandling og -diskriminering. Hun har flere konkrete forslag for å få bukt med æreskultur blant svenske innvandrere, og disse sammenfattet hun i en debattartikel i Expressen etter bokutgivelsen¹⁶⁷:

- Stopp offentlig finansiering av religiøse skoler
- 15-års aldersgrense for religiøse hodeplagg
- Obligatoriske gynekologundersøkelser av jenter i ungdomsskolealder
- Ikke tillat «jonfruhinnekontroll»
- Innfør en snevrere definisjon av arrangert ekteskap i svensk lovgivning
- Æresvold burde defineres som en egen form for kriminalitet

Forslaget om obligatoriske gynekologiske undersøkelser av alle jenter i ungdomsskolealder for å oppdage og behandle kjønnslemlestelse førte til debatt, og ble blant annet kommentert av Mauricio Rojas, som mente at Sabuni «borde ha begrænsat förslaget till riskgrupperna som är välavgränsade och kända. Det handlar om flickor med föräldrar födda i ett antal afrikanska länder men också i några från Mellanöstern.»¹⁶⁸

Inte svart eller vitt, utan svart och vitt. Miggor berättar (Mummelförlaget, 2012) er en bok av Marit Wegner (f. 1946), en finlandssvensk samfunnsdebattant, blogger og frilansskribent. Hun hadde oppdraget som «Medborgarnas ombudsmann», en ideell komité (2002-2007) stiftet av Mauricio Rojas. 2006-2010 var hun fast skribent på Svenska Dagbladet sin lederside.

Inte svart eller vitt, utan svart och vitt inneholder varslinger som Merit Wager har fått fra personer som arbeider ved Migrationsverket (hennes kallenavn på disse er miggor/miggorna). Tekstene blir anonymisert, fordi disse personene er redde for å miste jobben eller bli stemplet som rasister. De forteller om store antall flyktninger/asylsökende som får opphold på tross av at de ikke oppfyller kravene. Varslerne er oppgitt fordi de ikke føler at de får gjøre jobben sin ordentlig, og blir tvunget til å godkjenne søknader de ikke kan stå inne for: «Handläggare och beslutsfattare har inte tid att göra det arbete de är anställda att göra: att i enlighet med officialprincipen utreda varje ärende «så som dess beskaffenhet kräver» och därefter fatta beslut grundade på utlänningsslagen.» (s. 3.)

Sitatene her er hentet fra forordet i den andre utgaven i boken (samme titel), som kom ut i 2014, med nye varslingstekster. Forordet er skrevet av en tidligere «migga» ved navn Anders Thomas, som valgte å stå fram med navn da han hadde sluttet i jobben.

Det finns idag intet sätt att, utan att klassas som främlingsfientlig eller rasist, nå ut med information om vad som händer på Migrationsverket, hur det generösa svenska systemet utnyttjas av mäniskor som inte har de skäl som krävs för asyl eller skydd, men som vill ha ett bättre liv. I Sverige har vi inget

¹⁶⁷ Expressen 17.07.06: «"Kontrollera underlivet på alla högstadieflickor», debattinnlegg av Nyamko Sabuni. <https://www.expressen.se/debatt/kontrollera-underlivet-pa-all-a-hogstadieflickor/>

¹⁶⁸ Expressen 24.07.06: «Kolla bara flickor från riskgrupperna», debattinnlegg av Mauricio Rojas. <https://www.expressen.se/debatt/kolla-bara-flickor-fran-riskgrupperna/>

utrymme i lagen för denna sorts invandring, men den som berättar om hur vanligt detta faktiskt är, riskerar att snabbt hamna ute i kylan.

Tyvärr har således det enda sättet för många myggor att förmedla sin frustration över den hopplösa situationen, varit just att skriva till Merit, som sedan publicerat våra berättelser. Man vågar helt enkelt inget annat. Klimatet i dagens Sverige är väldigt förlåtande, och den som inte är av «den rätta läran» riskerar att bli stämplad med kainsmerket «rasist», och något värre finns nästan inte, för då blir man paria och utstött. (s. 2-3)

Invandring och mörkläggning. En saklig rapport från en forryckt tid (Debattförlaget, 2013) er en debattbok av etnolog Karl-Olov Arnstberg og Gunnar Sandelin, der de undersøker fortielse av innvandringsrelaterete problemer i den svenske offentligheten, med fokus på politikere, journalister og andre opinionsdannere. Under kapitteltittelen «En godhetsbyråkrati skapas» beskriver forfatterne hvordan innvandrerutredningen og Statens Invandrerverk bidro til å skape en «mångkulturell» «innvanderpolicy på 1970-tallet. Arnstberg og Sandelin tar også i bruk en del tallmateriale og statistikk for å illustrere skillet mellom innvanderfenomenet slik de opplever det og myndighetenes og journalistenes mediebilde av situasjonen.

I forordet til det andre opplaget skriver forfatterne at boken har fått svært lite omtale i mediene:

Vi fick rätt i vår profetia om «Invandring och mörkläggning» – att etablerade medier skulle tiga. Tystnaden har där varit total, för-utom en anmeldan i Aftonbladet. Inte förvånande skälldes vi för rasister. Texten illustrerades med en bild från 2007 på marscherande militanta nazister. Inga lögner är för stora för Aftonbladet, det fick vi återigen bekräftat. (s. 10, 2. opplag)

Bokanmeldelsen de sikter til stod i Aftonbladet 04.05.2013.¹⁶⁹

Det ble også debatt om en helsides annonse om boken som forfatterne rykket inn i Dagens Nyheter. Den består av åtte punkter med statistikk om innvandring, som er hentet fra det siste kapittelet i boken. «Sverige har fra millenniumsskiftet fram til oktober 2013 beviljat drygt 1,1 miljoner invandrare uppehållstilstånd» og «64% av Sveriges befolkning att media ikke berättar sanningen samhällsproblem förknippade med invandringen», er to av punktene.

Aftonbladets Åsa Lindborg var sterkt kritisk til at annonsen ble trykket og DN's forsvar av at de trykket den. Hun mener at dette er et tegn på «vaskning», at høyrekstreme holdninger normaliseres:

Sanna Rayman, ledarskribent på Svenska Dagbladet, gör sig i den här diskussionen onödigt dum, vilket är en del av hela vaskningsprocessen. Hon ser inga problem med annonsen, eftersom den, som hon påstår, inte sprider felaktiga fakta (vilket inte är sant). Rayman tycks tro att siffrorna som presenteras i annonsen är neutrala. Hon tycks inte heller förstå att det finns en bok bakom annonsen, en bok som inte är mer saklig än att den hämtar sina citat från Avpixlat och Flashback.

Annonsen i DN kostade 115 000 kronor. Extremhögern börjar bli en kraft som trängda medier kan tjäna pengar på. Också det är en del av ”vaskningen”.¹⁷⁰

I 2014 ga de ut en oppfølger som utdyper aspekter ved førsteboken, med tittelen **Invandring och mörkläggning II. Fördjupningar och förklaringar** (Debattförlaget, 2014).

Karl Olov-Arnstberg og Sandlin har også gitt ut **Nötskalet. Svensk invandringspolitik och dess konsekvenser** (Debattförlaget, 2016). Arnstberg har også redigert tekstsamlingen **Priset. Tolv**

¹⁶⁹ Aftonbladet 04.05.2013: «Samma gamla rasism fast i ny rapport», bokomtale av Samuel Edquist.

<https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/vmnBMP/samma-gamla-rasism-fast-i-ny-rapport>

¹⁷⁰ Aftonbladet 09.12.2013: «DN vaskar extremhögern», artikkel av Åsa Linderborg.

<https://www.aftonbladet.se/kultur/a/MgdWOr/dn-vaskar-extremhogern>

författare om svensk repression (Debattförlaget, 2017), der en tolv forfattere som har kritisert innvandringen til Sverige forteller om «åsiktsförtrycket» de har opplevd. Arnstbergs **Efter demokratin. Sju essäer** (Debattförlaget, 2019) er en essaysamling om demokratiets forhold til globalisering, nasjonalisme og populisme.

Låsningen. En analys av svensk invandringspolitik (Lykeion, 2014) er en bok av økonomen Jan Tullberg. Fra forlagets omtale:

Etablissemansen för en destruktiv politik och saknar förmåga att ändra kurs, då de är mentalt låsta. Detta gör att det blir lika svårt att diskutera invandring i Sverige som sex i drottning Victorias England. Det är därför ett samhällsansvar för medborgarna att sätta sig in i invandringsfrågan och fundera igenom vad som är en förfuig politik.

Boken *Låsningen* belyser detta och ger underlag till läsaren för egna reflektioner och andra slutsatser än den obligatoriska entusiasm för omfattande invandring som reguljära media propagerar för. *Låsningen* är ett bidrag till åsiktspluralism i invandringsfrågan.

I **Min jihad. Jakten på liberal islam** (Fri tanke förlag, 2015) skriver Gadban om sin oppvekst i Irak, og om hvordan hederskultur, klanstruktur og farens makt preget hennes barndom. Som 14-åring ble hun forelsket, og da dette ble oppdaget ble hun slått, mishandlet og truet med pistol av faren. Hun måtte fra nå av gå med det heldekkende plagget abaya. Gjennom ungdomstiden reflekterte hun stadig mer over eksistensielle, religiøse og samfunnsmessige problemstillinger. Hun utviklet en sterk personlig tro, men var tilhenger av en form for islam som la vekt på frihet og sekulære samfunnsformer. Når hun kom til Sverige ble denne troen sterkere, og hun så på seg selv som «progressiv muslim», og var kritisk til dogmatiske og autoritære tendenser i Islam, som hun også fant var til stede i miljøene rundt de svenske moskéene.

Gadban begynte å identifisere politisk seg med venstresiden, siden disse ifølge det gjengse synet «står på de svakes side».

Efterhand blev jag dock allt klarare över att många inom vänstern relativiseras dessa unga människors öden. Man anser att de svagaste i samhället är de medlemmar av olika minoritetskulturer som kämpar för att till varje pris bevara sin gamla kulturs sedvänjor och idéer. Minoriteterna uppfattas som enhetliga kollektiv. Den som påtalar missförhållanden och maktstrukturer *inom* en minoritetskultur är enligt denna logik fiende till de svaga. Men med denna logik kommer just de svagaste i kläm: de som inte bara känner sig utestångda från majoritetssamhället, utan också utestångs eller förtrycks av den minoritet de själva tillhör.

Det var för dessa dubbelt utsatta som jag engagerade mig. Eller snarare trefaldigt utsatta, eftersom de av många svenska debattörer (det vill säga företrädare för majoritetskulturen) bemöttes med glåpord som ”islamofob” och ”rasist”. Sådana var nämligen reaktionerna mot oss som tog parti emot den sorts kulturrelaterat förtryck som jag själv hade upplevt i Irak som yngre.

Debattens så kallade antirasister såg det alltså som racism att propagera för att ett och samma ramverk av värderingar och rättigheter bör omfatta alla människor i ett samhälle oavsett kulturell bakgrund, religiös tillhörighet, ålder, kön och sexualitet.¹⁷¹

.Hun har et ambivalent forhold til sin barndom, og minnes både fine aspekter ved kulturen hun er oppvokst med, og samtidig undertrykkende og sider ved heders- og klanskulturen. Hege Storhaug henviser til boken i *Islam. Den 11. landeplage* (2016, s. 69).

¹⁷¹ Magasinet Sans, nr. 4, 2015: «Min jihad», artikkel av Hanna Gadban, i forbindelse med utgivelsen av boken. <https://fritanke.se/min-jihad/>

Därför är mångkultur förtryck. Politiska texter från Fosie om Sveriges framtida utmaningar (Middle East Forum, 2016) er en bok av Nima Gholam Ali Pour, redaktør for avisen Situation Malmö og aktiv i Sverigedemokraterna. Han befinner seg innenfor det han selv kaller «den nyväckta konservatismen i Sverige». Boken er basert på blogginnlegg skrevet av Pour på bloggen Nimatown mellom 2013-2015, der han problematiserer og kritiserer flerkultur, islam og innvandring i Sverige. Han er sterkt kritisk til «mångkultur»-tanken, og argumenterer for at dette fenomenet representerer en undertrykkelse.

Han har også skrevet boken *Allah bestämmer inte i Sverige. Om islam och andra obekväma frågor i Sverige* idag på samme forlag i 2017.

Massutmaning. Ekonomisk politik mot utanförskap och antisocialt beteende (Khuzad Media, 2017) er en mye omtalt bok av økonomen og samfunnsdebattanten Tino Sanandaji, utgitt på eget forlag. I boken bruker han statistikk og annet tallmateriale for å peke på problematiske aspekter ved innvandringen til Sverige, med særlig fokus på den høye arbeidsløsheten og kriminaliteten blant innvandrere. Følgende sitat, der han ser nærmere på innvandrertette kommuner som Södertalje, Botkyrka og Malmø, gir et godt inntrykk av den saklige og statistikkbaserte argumentasjonen i boken:

Effekten av en hög andel invandrare på socioekonomiska utfall är tydlig i samtliga dessa kommuner på aggregerad nivå, det vill säga i kommunens utfall som helhet. Även i kommuner där andelen invandrare är för låg för att gruppens utfall ska få tydligt genomslag på aggregerad nivå framgår effekterna, men först när analysen bryts ned på grannskaps- och individnivå. Det är viktigt att tänka på att invandrare är en låg andel av befolkningen i många kommuner och därfor inte påverkar kommunens totalstatistik på ett tydligt sätt. Även i extremfallet där inga invandrare arbetar kommer invandring inte att driva upp arbetslösheitsstatistiken i en kommun där invandrare utgör någon enstaka procent av befolkningen. Det är först i kommuner där andelen med invandrarkbegrund hunnit bli tillräckligt stor som effekterna blir tydliga på aggregerade utfall såsom arbetslöshet och skattekraft. (s. 8)

Finansieringen av boken skjedde via crowdfunding, og boken (som gikk under arbeidstittelen *Moral superpower*) slo finansieringsrekord for svenske prosjekter i 2015 med 632 205 SEK.¹⁷² Han slo rekorden med sin neste bok *Tio tusen miljarder. Skuldkalaset och den förträngda baksmällan* (Kuhzad media, 2018), med over 800 000,- innsamlet.¹⁷³

¹⁷² [realtid.se](https://www.realtid.se/lyckad-gruppfins) 22.12.2015: «Lyckad gruppfins» <https://www.realtid.se/lyckad-gruppfins>
Lenke til kickstarterkampanjen: <https://www.kickstarter.com/projects/2079803541/moral-superpower-a-book-on-immigration-by-tino-san>

¹⁷³ Lenke til kickstarterkampanjen: <https://www.kickstarter.com/projects/2079803541/tio-tusen-miljarder-lanekalas-i-folkhemmet>

Anmeldelsene av boken i dagspressen var jevnt over positive, med mindre innvendinger, som i Aftonbladet¹⁷⁴, Expressen¹⁷⁵ og Dagens Nyheter, som kalte den for en «en övantat saklig och pedagogisk bok».¹⁷⁶ Etterhvert meldte noen kritiske røster seg, som kriminologen Jerzy Sarnecki som mener at statistikken som omhandler innvandrere og kriminalitet er feilaktig tolket i boken¹⁷⁷, og Hans Lööf og Gustav Martinsson (begge økonomer), som er sterkt kritiske til kildebruken i boken, som de mener er preget av uvitenskapelige og ikke-fagfellevurderte publikasjoner.¹⁷⁸ Det oppstod også en debatt rundt det at to svenske biblioteker ikke ville kjøpe boken. Etter at dette ble påpekt fikk Ekerö bibliotek sterkt kritiske reaksjoner på sosiale medier.¹⁷⁹

Adam Cwejman (f. 1985) er en svensk samfunnsdebattant og politiker. Han har vært tilknyttet Liberala ungdomsförbundet og Folkpartiet og var ansvarlig for integreringsspørsmål i den Stockholm-baserte tankesmien/forlaget Timbro. Han har skrevet boken *Välviljans rasism. Om hur antirasismen gör människor till offer* (Timbro, 2015) og *Så blev vi alla rasister* (Timbro, 2018), sistnevnte sammen med Ivar Arpi, der de hevder at antirasismen utgår fra samme tenkesett som rasismen, fordi den kategoriserer mennesker, og tillegger folk egenskaper og verdier ut ifra hvor de kommer fra: «Externa bedömningar av ursprung motiveras med att de synliggör en verklighet som döljs under ytan – en dold, diskriminerande kategorisering av människor. Men i stället för att bejaka en inkluderande attityd till vem som är svensk, befäster man i stället människors status som avvikande.»¹⁸⁰

*

Sakprosabøkene som presenterer kritikk til innvandring og innvandringsrelaterte fenomener i Sverige på 1990- og 00-tallet ser ut til å ha noen fellestrek. De fleste er utgitt på små eller egne forlag, og iblant skrevet av personer med forsker- (som Ingrid Björkman, Jan Elfversson og Åke Wedin) eller politikerbakgrunn (som Jan Milld). Bøkene ble sjeldent anmeldt og omtalt i mediene, og dette blir av forfatterne sett i sammenheng med det de mener er en generell tendens til fortelse

¹⁷⁴ Aftonbladet 23.03.2017: «Insläpta – men utestängda», bokomtale av Mattias Svensson.

<https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/dABpA/inlappta--men-utestangda>

«Trots invändningarna som kan riktas mot både resonemang och slutsatser, har Tino Sanandaji tagit fram ett gediget diskussionsunderlag på ett viktigt samhällsområde. De bästa passagerna i hans bok samlar mycket av vad som borde ha stått att läsa i en bred och örädd offentlig utredning redan för länge sedan. *Massutmaning* är en imponerande prestation.»

¹⁷⁵ Expressen 22.02.2017: «Sakligt av Sanandaji om invandringens pris», bokomtale av Johan Anderberg.

<https://www.expressen.se/kultur/sakligt-av-sanandaji-om-invandringens-pris/>

«“Massutmaning” är helt enkelt en gedigen och seriös forskningsgenomgång med ett ärligt uppsåt.»

¹⁷⁶ Dagens Nyheter 05.03.2017: «Kalla fakta om invandringens baksida», bokomtale av Gunnar Wetterberg.

<https://www.dn.se/arkiv/kultur/kalla-fakta-om-invandringens-baksida/>

¹⁷⁷ Nyheter idag 15.02.2017: «Sarnecki: Jag är mer kompetent än Tino», artikkel av Chang Frick.

<https://nyheteridag.se/sarnecki-jag-ar-mer-kompetent-an-tino/>

¹⁷⁸ Svenska Dagbladet 17.05.2017: «Sanandaji vilseleder läsarna i sin bok om invandring», debattartikel av Hans Lööf og Gustav Martinsson. <https://www.svd.se/allvarliga-brister-i-sanandajis-bok-om-invandring>

¹⁷⁹ Stockholm Direkt 22.02.2017: «Biblioteket valde bort bok – utsattes för näthat», artikkel av Jonas Månsson. <https://www.stockholmdirekt.se/nyheter/biblioteket-valde-bort-bok-utsattes-for-näthat/repqbv!1CJvjNL85baBvArirqRYGQ/>

¹⁸⁰ Sitat fra boken, hentet fra Aftonbladet 19.04.18: «Rasar mot rasfixering», kronikk av Fredrik Persson-Lahusen. <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/jP71zn/rasar-mot-rasfixering>

overfor problemer knyttet til innvandring. Denne fortelsen er ofte et hovedtema i bøkene. Et annet hovedtema er innvandring som påkjenning for velferdsstaten økonomisk og sosialt. Kritikk av islam og muslimsk kultur er ikke like utbredt i disse bøkene som de kritiske bøkene fra Norge og Danmark i samme periode, der dette ofte framtrer som et hovedtema.

Bøkene har fellestrek med de kritiske bøkene til Kaare Ruud, Magnhild Ullsvik Hansteen og Torfinn Hellandsvik i Norge på slutten av 1980-tallet. Også disse er utgitt på små/egne forlag, er lite omtalt og anmeldt, og de har som formål å advare mot problematiske sider ved ikke-vestlig innvandring, som de tar til orde for å begrense kraftig.

Basert på resepsjonen av *Massutmaning* (2017), kan det virke som det har blitt vanligere å omtale bøker som presenterer kritiske perspektiver på innvandring i positive ordelag i pressen og at slike bøker har fått bredere støtte i befolkningen (jf. kickstarter-kampanjerekordene) på slutten av 2010-tallet, men jeg har ikke hatt anledning til å samle inn og undersøke nok materiale fra denne perioden til å kunne si noe om dette med sikkerhet.

Antirasisme og forsvar for innvandring og flerkultur

Det finnes en god del antirasistiske og innvandringsvennlige sakprosabøker fra Sverige, men det er vanskelig å si noe konkret om omfanget sammenlignet med Danmark og Norge, fordi antallet bøker som har vært tilgjengelige under rapportarbeidet har vært begrenset.

På 2000-tallet finnes det flere bøker som har islamofobi i Sverige som hovedtema, som *Muslimerna kommer! Tankar om islamofobi* (2006) av Göran Larsson, *Hatet mot muslimer* (2009) av Andreas Malm og *Islamofobi* (2010) av Mattias Gardell. Dette har ikke vært et like populært hovedtema i Norge og Danmark.

*

I skuldkrigens spår. Om nittioatalets flyktningar, Sverige och EG (Verdandi, 1990) av Kenneth Hermele er et lite, illustrert debathefte som kritiserer tendensen til å stenge grensene for flyktninger i Sverige og andre rike, vestlige land. Forfatteren kaller dette fenomenet «Festning Europa», og knytter det til EUs politikk. Hermele maner til solidaritet med de undertrykte og forfulgte, og en mer langsigtig og human politisk utviklingsstrategi.

Rasismens varp och traso. En antologi om främlingsfientlighet och racism (Statens Invandrarverk, 1995) er en antologi (redigert av Bo Swedin) med artikler fra forskere og akademikere, om rasisme og fremmedfiendtlighet i Sverige. Bidragsytere (og fagfelt/tema for artikkel) er Heléne Lööw (historie, viser at at rasisme i Sverige ikke bare er et moderne fenomen), Åke Sander (filosofi, definisjonsproblemer med begrepet rasisme), Ingmar Karlsson (ambassadør, om nasjonale myter), Aleksandra Ålund (sosiologi, om erfaringer fra Rinkeby), Billy Ehn (etnologi, om forholdet mellom svensker og innvandrere), Heidi Bel Habib (antropologi, undersøker

vekstbetingelser for rasisme og innvanderfiendtlighet) og Thomas Hammer (statsvitenskap, brev til politikerne om å ta ansvar).

Et hovedpoeng i boken er at rasisme og innvanderfiendtlighet ikke nødvendigvis er knyttet til manglende eller feilaktig informasjon. Forfatterne mener at den manglende suksessen til informasjonskampanjer, temauker og kulturfestivaler peker mot dette. De undersøker derfor andre grunner til disse fenomenene.

Svenskarna, invandrarna och svartskallarna. Mitt livs viktigaste reportage

(Aftonbladet/Pan/Norstedts, 1996) er en debatt- og reportasjebok av Jan Guillou (f. 1944), en av Sveriges mestselgende forfattere. Han har fransk far og norsk mor, og ble svensk statsborger i 1975.

Denne teksten ble først trykket som et bilag til Aftonbladet i januar 1996. *Svenskarna, invandrarna och svartskallarna* er en journalistisk reportasjekst, som inneholder personlige erfaringer, tallmateriale, intervjuer med innvandrere og refleksjoner rundt kriminalitet, arbeidsløshet og andre samfunnsproblemer. Guillou hevder at det største problemet knyttet til innvandring er den strukturelle forskjellsbehandling som skjer på flere plan i samfunnet. Den (høyre)ekstreme, voldelige rasismen er et perifert fenomen som tar uforholdsmessig mye oppmerksomhet fra disse mer altomfattende, strukturelle problemene:

Jag har därför en tes, som präglar all text i den här tidningen. Jag tror att skinnskallefrågan och den dummare rasismen är ett litet problem jämfört med den statliga politiken mot invandrarna, som ju ändå är här för alltid.

Jag är övertygad om att säkerhetspolisens förföljelse av invandrare, diskrimineringen av invandrare, diskrimineringen av invandrare på arbetsmarknaden och i det rättsliga systemet, lydhördheten inför Bert och Ian (som fick igenom hela sitt politiska program i «invandrarfrågan»), regeringens ängsliga pillande med småfrågor som går ut på att kasta ut ännu något hundratals invandrare, vilket visar hur skadliga invandrarna är, att allt detta är oerhört mycket viktigare än skinnskallar och skånske bypolitikers föreställningar om hotet mot vår blåögdom. (s. 7)

Vänd dom aldrig ryggen. Lärdomar av den antirasistiska kampen (Rättviseböcker, 1996) av Per-Åke Westerlund handlar om kampen mot rasisme i Sverige på 90-tallet: «Avsikten med boken är att sammanfatta lärdomar av 90-talets kamp mot racism. Den stora bristen med andra böcker på temat racism, är dels att de saknar förklaringar, dels att de inte är skrivna av aktive deltagare i kampen, utan av åskådare.» (s. 1) Forfatteren er svært kritisk til økende fremmedfrykt og rasisme i Sverige, i tillegg til innstramminger i asylpolitikken.

Svenskarna först? Handbok mot racism och främlingsfientlighet (Atlas, 1998) er en bok om den svenska innvandringsdebatten av Anna-Lena Lodenius og Mats Wingborg. Forfatterne har kartlagt argumenter i innvandringsspørsmål fra aviser, innsenderspalter og organisasjoner som Ny Demokrati, Sverigedemokratene og Blågula frågor i perioden 1985-1998. Argumentene som diskuteres er i all hovedsak innvandringskritiske. Boken er utformet som en slags «håndbok» for dem som vil delta i innvandringsdebatten, og som vil se hvilke argumenter som er mest utbredte i ulike spørsmål. Forfatterne reflekterer rundt hva som gir de ulike argumentene popularitet, og prøver sannhetsgehalten i dem.

Forfatterne mener at «kritiken mot flyktingpolitiken har blivit allt aggressivare og antalet aktører og grupper som på olika sätt företräder flyktingfientligheten har växt». (s. 9) De er svært kritisk til økende fremmedfrykt og rasisme i Sverige, og advarer faktisk mot å lese boken og alle de

innvandringskritiske argumentene i strekk, på grunn av vemmelsen dette kan vekke hos mange leser:

Vi anser inte att det räcker bara svartmåla. Inte minst eftersom många människor faktiskt tar främlingsfientliga debattörer på allvar och tror på vad de säger. Vi tror därför att det kan vara en styrka att veta mer om det man vill motverka, innan man agerar.

Den som inte delar de uppfattningar som framförs fylls säkert med vämjelse när han läser en del av de texter vi presenterar. Vi tror inte att det här är en bok som bör sträckläsas. Tanken är snarare att läsaren ska kunna slå upp saker och använda boken som underlag för debatter och diskussioner. (s. 7-8)

De ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna (Ordfront förlag, 2004) er en populærvitenskapelig historie- og debattbok om rasisme og fremmedfrykt i Sverige gjennom tidene. En grunntanke i boken er at fremmedfiendtligheten som har preget Sverige gjennom historien fortsatt er utbredt i samtiden. Fra forlagets omtale:

Det ohyggliga arvet handlar om de synsätt som genom århundradena präglat svenskars möten med etniska minoriteter och andra kategorier »främlingar«. Boken kartlägger djupt förankrade stereotyper om afrikaner, finnar, judar, «orientaler», sauer, «tattare» och «zigenare». Stereotyperna möter vi överallt: i den moderna reklamen eller i nyhets- och sportjournalistiken. De känns igen från den tidiga svenska filmhistorien eller sekelskiftets skämteckningar. De återfinns hos vetenskapsmän som Linné, författare som Kerstin Thorvall, illustratörer som Albert Engström eller i äldre myndighetsskrifter och lagar. De attityder som framträder är förvånansvärt likartade från en tid till en annan: främlingen beskrivs som farlig, underlägsen och någon gång som lockande.

Muslimerna kommer! Tankar om islamofobi (Makadam, 2006) av Göran Larsson handler om diskriminering og fordommer mot muslimer – islamofobi – i Sverige. Fra forlagets omtale:

Förenklingar och stereotyper, fördömar och rädska, hat och diskriminering som riktas mot muslimer det är islamofobi. Detta bränande aktuella samhällsproblem i dagens Sverige har historiska rötter och är tydligt kopplat till dagens globalisering, sekularisering och migration. Hur genomskådar man stereotyperna? Hur bemöter man rädsan? Innebär begreppet islamofobi att det har blivit omöjligt att föra en kritisk diskussion om islam och muslimer? Muslimerna kommer! Tankar om islamofobi analyserar och diskuterar dessa frågeställningar.

Hatet mot muslimer (Atlas, 2009) er skrevet av Andreas Malm (f. 1977), en svensk journalist, forfatter og politisk aktivist med bakgrunn fra det venstrerevolusjonære partiet Syndikalistiska Ungdomsförbundet (SUF). Han har skrevet for det sosialistiske tidsskriftet Internationalen og har engasjert seg sterkt i Palestina-konflikten.

Hatet mot muslimer er en omfangsrik bok (686 sider) som påviser og kritiserer rasisme og muslim- og islamfiendtlige holdninger i svensk og vestlig offentlighet. Kapitlene tar for seg disse temaene:

1. Undersøker framveksten av Eurabia-litteratur.
2. Undersøkelse av Sverigedemokratenes tekster om muslimer og islam.
3. Analyse av de muslimfiendtlige holdningene til Sverigedemokratene
4. Analyse av en rekke tekster fra den vestlige islam-diskursen, historisk og idag.
(5. Kort, opprampsende kapittel om muslimsk mangfold)
6. Undersøker sannhetsgehalten i noen islamofobiske utsagn som går igjen i tekstmaterialet.

7. Ser nærmere på europeiske muslimers livsvilkår.
8. Undersøker Sverigedemokratenes søskjenpartier i andre europeiske land.
9. En nylesning av krigen i Bosnia, med fokus på muslimhat.
10. Ser på muslimstereotypier i historisk perspektiv (korstog, reformasjonen, orientalisme osv)
11. Stiller spørsmålet: Hvorfor blomstrer muslimhatet akkurat nå? Hvilke funksjoner fyller det?

Boken skapte stor debatt om islam da den kom ut. Hovedspørsmålet debatten kretset rundt var hvorvidt begrepet islamofobi blir brukt for å devaluere/ugyldiggjøre saklig kritikk av islam og ulovlige/kritikkverdige praksiser innenfor muslimske miljøer.

Aftonbladets Torsten Kälvemark var positiv til boken i en bokomtale i Aftonbladet:

Det viktiga är att den över huvud taget har kommit ut som en varningsklocka för en kulturskymning som många vill negligerar bara därför att den stör deras förment liberala världsbild. Tänk om någon på 30-talet hade gett ut en liknande bok om den smygande rasistiska faran. Då hade vi kanske sluppet Uppsala studenternas främlingsfientliga resolutioner och en rasistisk asylpolitik.¹⁸¹

Spaltist Johanne Hilderandt kritiserte boken i en kommentar i samme avis. Hun mente blant annet at Malm var for snar i å sette likhetstegn mellom kritikk av islam og islamofobi: «Är jag muslimhatare för att jag tycker Saudiariabien har en medeltida kvinnosyn? Borde inte självmordsbombare, hedersmord, synen på kvinner, nedbrända flickskolor och bristen på demokrati diskuteras på samma sätt som amerikanernas mord på oskyldiga i Irak och Afghanistan?»¹⁸² Hun hevder også at boken bidrar til å polarisere debatten, og at den i forlengelsen kan føre til at Sverigedemokratarna kan sanke flere stemmer.

Expressens anmelder Nils Schwartz var mer kritisk, og mener at boken fremstår uredigert og for lang, i tillegg til at den er ubalansert, fordi den diskuterer islamofobi uten å diskutere islamisme og ytterliggående muslimske miljøer: «Att diskutera islamofobin – sådan den i Malms generösa definition sprids i allt vidare ringar, från högerextremister till liberala debattörer och kvinnliga islamkritiker – utan att beröra islamismen annat än i förbigående, är som att sitta på en pall med två ben och låtsas att man inte har problem med balansen».¹⁸³

Karls Steinick i Svenska Dagbladet er kritisk til bokens uklare definisjon av begrepet islamofobi, og mener at det å «placera all kritik mot islam i den islamofoba fållan kan kväva debatten och gynna populistiska krafter».¹⁸⁴

Tidsskriftet Arena (nr. 2, 2009) hadde et temanummer med tittelen «Strid om islamismen» i anledning debatten rundt boken. I Pernille Ouis bidrag hevder hun at redselen for å framstå som

¹⁸¹ Aftonbladet 02.04.2009: «Ett hat utan gränser», bokomtale av Torsten Kälvemark.

<https://www.aftonbladet.se/kultur/a/L0o4pV/ett-hat-utan-granser>

¹⁸² Aftonbladet 05.04.2009: Kritik mot islam gör mig inte till islamofob, kommentar av Johanne Hildebrandt.

<https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/oRMEGm/kritik-mot-islam-gor-mig-inte-till-islamofob>

¹⁸³ Expressen 02.04.2009: «Andreas Malm / Hatet mot muslimer», bokomtale av Nils Schwartz.

<https://www.expressen.se/kultur/bocker/andreas-malm--hatet-mot-muslimer/>

¹⁸⁴ Svenska Dagbladet 02.04.2009: «Bilden av islamofoben bör nyanseras», bokomtale av Karl Steinick.

<https://www.svd.se/bilden-av-islamofoben-bor-nyanseras>

islamofob har skapt en berøringsskrekk som «är den viktigaste formen av diskriminering på grund av religion som sker i vårt land just nu».¹⁸⁵

Islamofobi (Leopard Förlag, 2010) er en bok av Mattias Gardell (f. 1959), professor i religionshistorie ved Uppsala Universitet. Han undersøker fenomenet islamofobi i Europa fra middelalderens korstog til idag. Den norske utgaven (Spartacus, 2011) har fått et tilføyd forord om 22. juli. Gardell mener at vi nå er inne i en periode med voksende islamofobi og muslimhat:

En ny fascism, drevet av stadig mer eksplisitt muslimhat, har begynt å vokse frem i Europa, og den truer med nok en gang å feie gode borgere med seg i galskapens hvirvelvind. Det er mildt sagt bemerkelsesverdig at svenske riksdagsmedlemmer aktivt deltar i et miljø der man planlegger folkemord, pogromer og attentat mot europeiske borgere. At ikke dette har skapt ramaskrik, er et foruroligende tegn på det islamofobiske kunnskapsregimets sterke hegemoni. Hadde det vært mulig for svenske riksdagsmedlemmer å være drivkrefter i et samordnet, transatlantisk nettverk som har til hensikt å drive jødene ut av Europa? (s. 268)

Det här är inte mitt land (Atlas, 2015) av Kristian Lundberg er en litterær reportasjebok og ifølge Lundberg selv et «anklaceskrift», som tar opp temaer som dårlig behandling av asylsøkere, vold mot kvinner, fattigdom og privatisering. Tittelen spiller på konfrontasjonen mellom Sverigedemokraternas Erik Almqvist og komikeren Soran Ismail i Stockholm juni 2010, der Almqvist blant annet sa «Nej, det är inte ditt land! Det här är mitt land!» til Ismail.¹⁸⁶

Kajsa Ekis Ekman kritiserte boken til Lundberg for å være ufokusert og preget av generell opprørighet heller enn sammenhengende resonnementer og konkrete «anklager»:

Den röda tråden i boken verkar vara att Lundberg är upprörd. Han påminner om Eduardo Galeano på det sättet att han gör upprördheten till ett permanent sinnestillstånd, utan att söka någon väg ur upprördheten – tvärtom vill han att vi ska ryckas med av den. Vad ska vi göra då?“

Jag har inga svar att ge, bara frågor” skriver Lundberg i det sista kapitlet, och att ”det handlar bara om att börja tala.” En acceptabel hållning för att komma från en privatperson, men från en författare och intellektuell är detta fullständigt otillräckligt. Här finns ingen analys av hur problemen hänger ihop, inga förslag på vilka samhällsförändringar Lundberg vill se. Detta är vanmakten personifierad och det är en hållning som är livsfarlig för vänstern.¹⁸⁷

Personlige beretninger og intervjugbøker

Som i Norge og Danmark finnes det en god del intervjugbøker og personlige beretninger om innvandrere. Hovedformålet med mange av bøkene er å gi et korrektiv til stereotype framstillinger av innvandrere.

¹⁸⁵ Aftonbladet 09.04.2009: «Kusligt om islamofobi i Sverige», artikkkel av Petter Lindgren.

<https://www.aftonbladet.se/kultur/a/VRxgj6/kusligt-om-islamofobi-i-sverige>

Arena nr. 2, 2009: <http://www.magasinetarena.se/nummer/arena-2-2009/>

¹⁸⁶ Tamas, Gellert (2016): *Det svenska hatet*. Stockholm: Natur og kultur. s.

¹⁸⁷ Aftonbladet 28.02.14: «Sverige går åt helvete», bokomtale av Kajsa Ekis Ekman.

<https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/5VW786/sverige-gar-at-helvete>

*

Sveriges oälskade barn. Att vara svensk men ändå inte (Bromberg, 1995) av Mauricio Rojas er en intervjubok som bygger på samtaler mellom Rojas og en liten gruppe ungdommer med innvanderbakgrunn (6 pers, 17-20 år). Samtalene kretser rundt temaer som identitet, svensk kultur, respekt, samliv, alkohol og rasisme. Rojas oppgir Guillermo Marquez Jara-drapene i 1994 (Stureplansmorden), der den unge svensk-chileneren drepte flere mennesker med automatvåpen på et utedsted, som det som har motivert ham til å skrive denne boken. Han kretser tilbake til Jara-episoden i bokens siste del, og mener bl. a. at Jaras oppvekst ikke egentlig er preget av noe unikt eller uvanlig sett opp mot mange andre innvandrerungdommers historier. Rojas kan på sett og vis kan forstå hvordan en slik skyteepisode kan oppstå: «Under de senaste fem åren har jag träffat så många ungdomar som är på väg till ingenstans och på så nära håll sett så mycket elände att jag inte kan annat än förvänta mig att så vansinnigt sorgliga händelser som den vid Sturecompagniet upprepas med jämna mellanrum.» (s. 114)

Kvinna i Sverige. Porträtt av åtta flyktningkvinnor (Carlssons, 1995) er en intervjubok av fotograf og frilansskribent Kerstin Ekström. Fra forlagets omtale:

Bakom ordet «flyktning» döljer sig lika många erfarenheter, bakgrunder och öden som det finns människor. I boken porträtteras åtta kvinnor från åtta olika länder. Ett har de gemensamt: de är flyktningar i Sverige idag. Med sina personliga berättelser kommer de läsaren mycket nära och man inser att ett flyktningöde inte är utbytbart mot ett annat.

«Och vi som ville så väl...» 19 röster om det mångkulturella Sverige (Carlssons, 1996) er skrevet av Hans Nestius (1936-2005), en svensk journalist og forfatter. «*Och vi som ville så väl...*» er en debattbok bygget rundt samtaler med journalister, debattörer, forskere, politikere o.l. med innvanderbakgrunn eller med tilknytning til innvandringsspørsmål: «Många skyller invandrarnas svåra situation i Sverige på etniska motsättningar och kulturkonflikter. För flertalet av mine intervjuobjekt är den sociala och ekonomiska utsattheten ett mycket större problem.» (s. 5)

Svenska främlingar. Att älska Sverige med dess fel och brister. Om invandrare och deras möjligheter (Gedins, 1997) av Lena Lileroth og Mauricio Rojas er en intervjubok, der innvandrere fra ulike land (Hellas, Tyrkia, Iran, Egypt m.fl.) forteller om sine liv som innvandrere i Sverige. Fra forordet:

Boken föddes ur et samtal vi hade för något år sedan, ett samtal som handlade om hur förtvivlat trött det går att skapa ett fungerande Sverige med plats för alla, ett Sverige som både bejakar sin inre olikhet och enas kring ett gemensamt samhällsprojekt. Men samtalet kretsade också kring vikten av att främhäva hoppet trots alla bakslag, lyfta fram det som ändå ger anledning att glädjas och känna optimism inför framtiden. (s. 6)

Att odla papaya på Österlen. Nitton författare om dubbel kulturell identitet (Rabén Prisma, 1997) er en litterær antologi (redigert av Anette Masui) som inneholder noveller, kåserier og essayer om identitet og kulturmøter, skrevet av svenske forfattere med innvanderforeldre: «Vi vil att boken ska bli ett konkret försök att bryta främlingskapet (som tros vara grunden för all racism) mellan

«ursvenskar» och «ny-svenskar» genom att läsaren via texterna lär känna oss invandrarbarn, våra mest personliga känslor och tankar.» (s. 12)

Mångfald? Ja visst, men först riktig svensk! (Diskrimineringsbyrån, 1999) er en personlig beretning/debattbok av Juan Fonseca (f. 1954), som innvandret til Sverige fra Colombia i 1976, og har vært aktiv politiker (Socialdemokratene) og samfunnsdebattant innenfor tema som rasisme og diskriminering.

I **Mångfald?** Forteller Fonseca om sin historie som flykting og svensk politiker med innvandringsbakgrunn, og reflekterer rundt aktuelle innvandringspolitiske spørsmål. Han tar til orde for at likestilling ikke skal gå på bekostning av respekt for mangfold og forskjell: «I en modern demokrati betyder jämlikhet allas rätt och möjlighet att vara olika. Det framtida samhället bör grundas på medborgarnas självständiga val av livsformer och måste sträva efter ett frihetligt jämlikhetsideal som innebär respekt för olikheter.» (s. 154)

I **Dumpad** (Tiden/Rabén & Sjögren, 2004) av Ahmed Hassan Ali og Per Brinkemo forteller sekstenåringen Ahmed Hassan Ali sin livshistorie. Fra forlagets omtale:

Ahmed gjorde allt för att passa in i det svenska samhället. Han var ett lyckat fall av integrering. Men föräldrarna som kom från Afrikas horn, ett krigshärjat svältdrabbat nomadsamhälle, begrep sig inte på den västerländska kulturen. Efter år av familjekonflikter beslöt sig familjen för att åka tillbaka till Somalia med förespeglingen att man skulle träffa släktingar. Istället övergavs Ahmed i Mogadishu, en laglös stad, som alla hjälpsorganisationer lämnat på grund av säkerhetsrisken. Ahmed beslöt sig för att fly landet. Efter tretton månaders slavarbete hos främlingar hade han tjänat ihop tillräckligt med pengar för att ta sig till grannlandet Etiopiens huvudstad Addis Abeba, där närmsta svenska ambassad låg. Han saknade pengar, pass, rättigheter, ägodelar och fick beskedet att han så länge inte minst en av föräldrarna skrev under passansökan kunde komma hem. Problemet var att föräldrarna hade lämnat Sverige och ingen visste var de fanns. Inte heller hade man försökt finna dem.

Efter ännu ett år av ovissitet fick journalisten Per Brinkemo höra talas om den övergivna pojken, han åkte ner till Addis Abeba och letade reda på Ahmed. Efter att ha skrivit om fallet i tidningen tog det plötsligt bara ett par veckor för myndigheterna i Sverige att ordna de papper som krävdes för att Ahmed skulle få komma hem till Sverige.

Konsten att vara invandrare (Genista, 2008) er skrevet av Andrzej Olkiewicz, som flyttet fra Polen til Sverige som nittenåring i 1957. I **Konsten att vara invandrare** gir forfatteren råd om hvordan man som innvander kan integrere seg og føle seg hjemme i et nytt samfunn uten å gi slipp på egen identitet: «Identiteten ligger i vårt i hjärta och har ikke nødvendigvis någonting med landet vi bor i eller språket vi talar om att göra. Vi kan identifiera oss med en nasjonal gruppe men ha den andre gruppens språk som vårt modersmål». ¹⁸⁸

Det nya Sverige. Min vision. Min väg (Ekerlid, 2010) er en blanding av selvbiografi og debattbok av Nyamko Sabuni (f. 1969) er en svensk politiker, tidligere integreringsminister (Folkpartiet) og fra 2019 partiledere for Liberalerna. Faren hennes var politisk flykting fra Kongo, og Nyamko ble født i eksil i Burundi. Hun kom til Sverige i 1981, studerte jus, migrasjonspolitikk og kommunikasjon og jobbet i Geelmuyden. Kiese før hun ble politiker.

¹⁸⁸ Kommunalarbetaren (29.04.08): «Konsten att vara invandrare», bokomtale av Cheko Pekgul.
<https://ka.se/2008/04/29/konsten-att-vara-invandrare/>

Det nya Sverige er delvis selvbiografi og hovedsaklig et debattinnlegg knyttet til svensk innvandringspolitikk. Boken ble utgitt i forkant av valget samme år. Sabuni forteller om hva hun har gjennomført, og ha forsøkt å gjennomføre, som integreringsminister, og om visjonen som ligger bak den praktiske politikken. Hun lanserer fem hovedområder innen innvandringspolitikk, der hun mener det fortsatt gjenstår mye å gjøre: Arbeidslivet, utenforskap blant unge, diskriminering, ulikhet og identitetspolitikk.

Kronologisk liste over sakprosabøker om innvandring

Norge

1970

Kvam jr., Ragnar (1971): *Den billige arbeidskraften*. Oslo: Pax

Karlsen, Jørgen og Åke Dalin (red.) (1973): *Fremmedarbeidere i Norge. En debattbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gundersen, Gunnar Bull (1975): *Vi er så gode så. Fra mine fremmedarbeidernotater*. Oslo: Aschehoug

Sætersdal, Barbro (1978): *Innvandrerne og barna deres*. Oslo: Universitetsforlaget

Lejon, Egil og Shahnaz Saleem Baig (1978): *Bushra har to land*. Oslo: Samlaget

Innvandringssekretariatet (1978): *Vi og innvandrerne – innvandrerne og vi*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Grønhaug, Reidar, red. (1979): *Migrasjon, utvikling og minoriteter. Vandringen fra Asia og Middelhavsområdet til Nord-Europa og Norge i 1950-70 årene*. Oslo: Universitetsforlaget

Salvesen, Mette Marie (1979): *Pakistanske familier i Norge: En drøfting av deres tilpasningsstrategier med fokus på kvinner som aktører*. Bergen: Eget forlag.

1980

Gustavsen, Terje (1980): *Den nye folkevandringen. En innføring i bilder og tekst for undervisningsbruk*. Oslo: Schibsted

Eitinge, Leo (1981): *Fremmed i Norge*. Oslo: Cappelens forlag

Vaage, Odd Frank (1981): *Innvandringssituasjonen. Pressens beskrivelse og folks oppfatning*. Oslo: Innvandringssekretariatet.

Nilsen, Tove (1983): *Vi tier ikke!* Oslo: Oktober

Skaadel, Ellen red. (1984): *Fuglen som sluttet å synge. Innvandrere møter nordmenn*. Oslo: Luther

Engen, Thor Ola, red. (1985): *Migrasjonspedagogikk*. Oslo: Gyldendal

Lie, Suzanne Stiver (1986): *Mellom to kulturer. Kvinnelige innvandrere i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget

Ytre-Arne, Bjarte (1986): *Det nye landet. 20 unge innvandrinar møter Noreg*. Oslo: Samlaget

Bø, Bente Puntervold (1987): *Innvandring eller utesengning? Om arbeidsinnvandringen til Norge og norsk innvandringspolitikk*. Oslo: Tano

Hansteen, Magnhild Ullsvik (1987): *Norge for alle? Kritisk sokelys på innvandringspolitikk, medier og pressgrupper*. Oslo: Vox

Heiberg, Turid (1987): *Grepet strammes. Et debatthefte om forslaget til en ny utlendingslov*. Oslo: Antirasistisk senter

Ruud, Kaare (1987): *Stopp folkevandringene til Norge. Sokelys på fremmedpolitikken*. Slependen: Eget forlag

Korbøl, Aud, red. (1988): *Kulturforskjeller og gjensidig forståelse*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Hellandsvik, Torfinn (1988): *Folkevandring til Norge? Sokelyset på norsk fremmedpolitikk*. Oslo: Eget forlag.

Heiberg, Turid (1989): *Sirkelen kan brytes. En bok om innvandringspolitikk, rettigheter og muligheter*. Oslo: Antirasistisk senter.

1990

Brox, Ottar (1991): «*Jeg er ikke rasist, men...*» *Hvordan vi får våre meninger om innvandrere og innvandring*. Oslo: Gyldendal

Eriksen, Thomas Hylland (1991): *Veien til et mer eksotisk Norge. En bok om nordmenn og andre underlige folkeslag*. Oslo: Ad Notam

Kjelsaas, Hans Arne (1992): *Vil vi innvandring?* Oslo: Aschehoug

Larsen, Guri (1992): *Brødre. Åreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom*. Oslo: Pax

Woon, Long Litt (1992): *Fellesskap til besvær. Om nyere innvandring til Norge*. Oslo: Universitetsforlaget

Eriksen, Thomas Hylland (1993): *Kulturterrorismen. Et oppgjør med tanken om kulturell renhet*. Oslo: Spartacus

Lunde, Henrik (1993): *Aller ytterst. De rasistiske grupperinger i dagens Norge*. Oslo: Antirasistisk senter

Saugstad, Per (1993): *Innvandring: Fakta og problemer*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Benkow, Jo (1994): *Det ellevte bud*. Oslo: Gyldendal.

Bølstad, Trygve (1995): *Jordas fordrevne. Flyktninger i 1990-åra*. Oslo: Universitetsforlaget

Eriksen, Thomas Hylland (1995): *Det nye fiendebildet*. Oslo: Cappelen

Raundalen, Magne (1995): *Barn og rasisme*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Wikan, Unni (1995): *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo: Gyldendal

al Kubaisi, Walid (1996): *Min tro, din myte. Islam møter norsk hverdag*. Oslo: Aventura.

Johnsen, Øyvind (1996): *Gode nordmenn*. Oslo: Capplen

Kalvø, Are (1996): *Kunsten å vere neger*. Oslo: Samlaget

Salimi, Khalid (1996): *Mangfold og likeverd*. Oslo: Cappelen

Ali, Mah-Rukh (1997): *Den sure virkeligheten*. Oslo: Tiden

Brox, Ottar, red. (1997): «*De liker oss ikke*». *Den norske rasismens ytringsformer*. Oslo: Tano Aschehoug

Frogner, Karoline (1997): *Portrett av en nabo*. Oslo: Cappelen.

Kumar, Loveleen (1997): *Mulighetenes barn. Å vokse opp med to kulturer*. Oslo: Cappelen

Lien, Inger-Lise (1997): *Ordet som stempler djævlene. Holdninger blant pakistanere og nordmenn*. Oslo: Aventura.

Eriksen, Thomas Hylland, red. (1997): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug

Bouras, Mohammed (1998): *Islam i Norge*. Oslo: Millennium

Høgmo, Asle (1998): *Fremmed i det norske hus. Innvandreres møte med bygdesamfunn, småby og storby.* Oslo: Ad Notam Gyldendal

Heiberg, Turid (red.) (1998): *Innvandringspolitikk og utlendingsloven. Samtidens klagemur.* Oslo: Fagbokforlaget/Antirasistisk senter

Lunde, Henrik (1999): *Rikets tilstand. Diskriminering og arbeid for likestilling i det flerkulturelle Norge.* Oslo: Antirasistisk senter

Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arnstsen Sørheim (1999): *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge.* Oslo: Ad Notam Gyldendal

Zaman, Kadafi (1999): *Norge i hvitt, svart og brunt. En multikulturell mosaikk.* Oslo: Forum Aschehoug

Østby, Jon (1999): *Nye nordmenn. Vår tids folkevandring utfordrer.* Lunde Forlag

2000

al-Kubaisi, Walid (2000): *Norske poteter og postmodernistiske negre. Kulturelle kollisjoner og misforståelser.* Oslo: Kulturbro forlag

Shorani, Kak Abbas (2000): *Radio Yalla. Bli nordmann på en, to, tre, 4.* Oslo: Kagge

Lunde, Henrik (2000): *Mange bekker små... Gode idéer i arbeidet mot rasisme.* Oslo: Antirasistisk senter.

Vogt, Kari (2000): *Islam på norsk. Moskeer og islamske organisasjoner i Norge.* Oslo: Cappelen

wa Wamwere, Koigi (2000): *Hjertets tårer. Et portrett av rasismen i Norge og i Europa.* Oslo: Forum

Fuglerud, Øivind (2001): *Migrasjonsforståelse.* Oslo: Universitetsforlaget

Gullestad, Marianne (2002): *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt.* Oslo: Universitetsforlaget.

Jacobsen, Christine M. (2002): *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge.* Oslo: Unipax

Brox, Ottar, Tore Lindbekk og Sigurd Skirbekk (red.) (2003): *Gode formål – gale følger. Kritisk lys på norsk innvandringspolitikk.* Oslo: Cappelen

Kjeldstadli, Knut (red.) (2003): *Norsk innvandringshistorie. Bind 1-3.* Oslo: Pax

Teichmann, Iris (2003): Innvandring og asyl. Fakta bak overskriftene. Oslo: Estess forlag

Wikan, Unni (2003): *For ørenes skyld. Fadime til ettertanke.* Oslo: Universitetsforlaget

Fuglerud, Øivind (red.) (2004): *Andre bilder av de andre.* Oslo: Pax

Prieur, Annick (2004): *Balansekunstnere. Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge.* Oslo: Pax

Brox, Ottar (2005): *Arbeidskraftimport. Velferdsstatens redning – eller undergang?* Oslo: Pax

Danielsen, Kirsten (red.) (2005): *Neste stopp Nordpolen. Nye nordmenn – egne stemmer.* Stamsund: Orkana

Mørland, Liv (2005): *Flykt min sønn – flykt! Abdullahi Mohamed Alason og hans vei mot et nytt liv i Norge. Wiilkeygiyoow qax!* Stavanger: Hertervig Forlag

Natvig, Richard Johan og Hege Irene Markussen (2005): *Islamer i Norge.* Swedish Science Press

Roald, Anne Sofie (2005): *Er muslimske kvinner undertrykt?* Oslo: Pax

Aambø, Reidun (2005): *Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet.* Oslo: Kulturbro

Alghasi, Sharam, Katrine Fangen og Ivar Frønes (red.) (2006): *Mellom to kulturer.* Oslo: Gyldendal

Anoumou, Olta William (2006): *Vesle svarte Sambo er nå voksen og bor i Norge. En bok om integrering.* Bergen: Lockert

Berg, Hallgrim (2007): *Amerikabrevet. Europa i fare.* Oslo: Koloritt

Fuglerud, Øivind og Thomas Hylland Eriksen (red.) (2007): *Grenser for kultur. Perspektiver fra norsk minoritetsforskning.* Oslo: Pax

- Skagenes, Sarita og Lene Wikander (2007): *Bare en datter*. Oslo: Gyldendal.
- Storhaug, Hege (2007): *Tilslørt, avslørt*. Oslo: Kagge
- Leirvik, Oddbjørn (2007): *Religionspluralisme. Mangfold, konflikt og dialog i Norge*. Oslo: Pax
- Amal, Aden (2008): *Se oss. Bekymringsmelding fra en ung norsksomalisk kvinne*. Aschehoug
- Ahmadi, Farida (2008): *Tause skrik. Smerte og multikulturalisme – minoritetskvinners behov for anerkjennelse*. Oslo: Pax
- Helskog, Gerhard (2008): *Innvandrernes supermakt. Hva Norge kan lære av USAs suksess*. Oslo: Kagge
- Kjeldstadli, Knut (2008): *Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering*. Oslo: Pax
- Rafiq, Afshan (2008): *Uffordringer og muligheter*. Oslo: Cappelen Damm
- Wikan, Unni (2008): *Om øre*. Oslo: Pax
- Aakervik, Rolf Undset (2008): *Rasisme på norsk. Debattbok om rasisme i Norge*. Oslo: Almater
- Aden, Amal (2009): *Min drøm om frihet. En selvbiografisk fortelling*. Oslo: Aschehoug
- Brekke, Torkel (2009): *Migrasjon og frihet. En introduksjon til public choice*. Oslo: Civita.
- Brodin, Elin (2009): *Fredløs. De nye folkevandringene og fremmedfrykten*. Oslo: Ganesa
- Hilal, Sara og Eva Nordrehaug (2009): *Djevelens datter. En sann historie fra Oslo øst*. Oslo: Gyldendal
- Khan, Mahmona (2009): *Tilbakeblikk. Da pakistanerne kom til Norge*. Oslo: Pax
- Nore, Aslak (2009): *Ekstremistan. Frykt og håp i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Aschehoug
- Youmans, Mariann (2009): *Norsk! Multikultur på sitt beste*. Oslo: Gyldendal

2010

- Amelie, Maria (2010): *Ulovlig norsk*. Oslo: Pax
- Arnfindsen, Ole Jørgen (2010): *Selvmordsparadigmet. Hvordan politisk korrekthet ødelegger samfunnet*. Koloritt/Backlist AS
- Berg, Anne-Jorunn, Berit Gullikstad og Anne Britt Flemmen (2010): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir akademisk forlag
- Brochmann, Grete og Anniken Hagelund (2010): *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010*. Oslo: Universitetsforlaget
- Raja, Abid Q. (2010): *Dialog om vold, undertrykkelse og ekstremisme*. Oslo: Cappelen Damm
- Sjølie, Elisabeth og Einar Hammer (2010): *SOS Rasisme. Ikke meld inn kameraten min*. Hammer forlag
- Herland, Hanne Nabintu (2010): *Alarm! Tanker om en kultur i krise*. Oslo: Luther
- Aden, Amal (2011): *Det skal merkes at de gråter. Om likestilling blant somaliere i Norge*. Oslo: Aschehoug
- Indregard, Sigve (red.) (2012): *Motgift. Akademisk respons på den nye høyreekstremismen*. Oslo: Flamme forlag
- Khan, Mahmona og Nazneen Khan-Østrem (2011): *Utilslørt. Muslimske råtekster*. Oslo: Aschehoug
- Kjelberg, Janne og Caroline Rugeldal (2011): *Illegal. Papirløs i Norge*. Oslo: Spartacus
- Reiss, Ellen (2011): *Søstre. Hvordan unge muslimske kvinner skaper sin egen frihet*. Oslo: Frekk forlag
- Skirbekk, Gunnar (2011): *Motforestillinger. Femti påstander møter motargumenter. Innvandring, nasjonalisme, økologi, familie, menneskerettigheter*. Oslo: Historie og kultur
- Boe, Liv Hilde (2012): *Bokhandleren på Grønland. Meningers mot mellom to kulturer*. Oslo: Cappelen Damm
- Herland, Hanne Nabintu (2012): *Respekt*. Oslo: Orfeus Publishing

- Wickstrøm, Bjørn (2012): *Innvandring. Skadevirkninger og botemidler, en pamflett*. Oslo: Lansen
- Akerhaug, Lars (2013): *Norsk jihad. Muslimske ekstremister blant oss*. Oslo: Kagge
- Berg, Hallgrím (2013): *Demokrati eller islamisme. Europa under Islam?* Oslo: Gensis
- Bjørklund, Tor og Johannes Bergh (2013): *Minoritetsbefolkingens møte med det politiske Norge. Partivalg, valgdeltakelse, representasjon*. Oslo: Cappelen
- Steen, Rune Berglund (2013): *Svarterbok over norsk asylpolitikk*. Oslo: Forlaget Manifest.
- Stærk, Bjørn (2013): *Oppdra folket! Norge, Sverige og innvandring*. Oslo: Trolltekst
- Strømmen, Øyvind (2014): *I hatets fotspor*. Oslo: Cappelen Damm
- Tybring-Gjedde, Christian (2014): *Mens orkesteret fortsetter å spille*. Oslo: Cappelen Damm
- Vivekananthan, Majoran (2014): *Mangfoldige meninger*. Oslo: Utrop
- Fosli, Halvor (2015): *Fremmed i eget land. Samtaler med den tause majoritet*. Oslo: Vigmostad Bjørke
- Storhaug, Hege (2015): *Islam. Den 11. landeplage*. Oslo: Kolofon
- Brandvold, Åse (2016): *En flukt som aldri tar slutt. 43 afghanske asylhistorier*. Oslo: Manifest
- Erstad, Emil André (2016): *Farvel, Syria. Om eit folk på flukt*. Oslo: Samlaget
- Rana, Mohammad Usman (2016): *Norsk islam. Hvordan elske Norge og Koranen samtidig*. Oslo: Aschehoug
- Taraku, Sylo (2016): *Innvandringsrealisme. Politikkens muligheter i folkevandringens tid*. Oslo: Dreyers
- Goffeng, Espen (2017): *Vikeplikt for høyre. Venstresidens trøbblete møte med multikulturalismen*. Oslo: Kolofon
- Ishaq, Bushra (2017): *Hvem snakker for oss? Muslimer i dagens Norge – hvem er de og hva mener de?* Oslo: Cappelen Damm
- Nasir, Assad (2017): *Kunsten å være pakkis*. Oslo: Kolofon
- Reiss, Ellen (red.) (2017): *Skal liksom liksom-passet ditt bety noe?* Oslo: Frekk/Minotenk
- Sele, Katrine (2017): *Jølster hotell. Historier frå eit asylmottak*. Oslo: Samlaget
- Tvedt, Terje (2017): *Det internasjonale gjennombruddet. Fra «ettpartistat» til flerkulturell stat*. Oslo: Dreyer
- Økland, Ståle (2017): *Norske tilstander. Bak frontlinjen i Norges tøffeste politidistrikt*. Oslo: Gyldendal.
- Ahmed, Mona Ibrahim og Hilde Sandvik (2018) *Brev til Noreg*. Oslo: Samlaget
- Ali, Sumaya Jirde (2018): *Ikkje ver redd såinne som meg*. Oslo: Samlaget
- Gripsrud, Jostein (2018): *Norsk hamskifte? En kritikk av Terje Tvedt, et betinget forsvar for godheten og en etterlysning av midtbanen i innvandringsdebatten*. Bergen: Vigmostad Bjørke
- Korbøl, Aud og Arnfinn Midtbøen (2018): *Den kritiske fase. Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973*. Oslo: Universitetsforlaget
- Meskini, Iman (2018): *#minhistorieminmening*. Oslo: Cappelen Damm
- Omdal, Sven Egil (2018): *Skandinavisk uro. Norsk, svenske og danske tilstander*. Oslo: Press
- Sandberg, Sveinung et. al. (2018): *Unge muslimske stemmer. Om tro og ekstremisme*. Oslo: Universitetsforlaget
- Wiik, Marit Fagerheim (2018): *Å elske en flyktning*. Oslo: Flux
- Fosli, Halvor (2019): *Mot nasjonalt sammenbrudd. Norge i masseinnvandringens tid*. Oslo: Document Forlag
- Gundersen, Bjarne Riiser (2019): *Svenske tilstander. En reise til et fremmed land*. Bergen: Vigmostad Bjørke
- Helland, Frode (2019): *Rasismens retorikk. Studier i norsk offentlighet*. Oslo: Pax

- Kornmo, Tina Shagufta Munir (2019): *Norsk nok. Mine dine eller våre verdier*. Oslo: Gloria
- Majid, Shazia (2019): *Ut av skyggene. Den lange veien mot likestilling for innvandrerkvinner*. Oslo: Aschehoug
- Moiba, Margaret (2019): *Norgesguide. Innvandrere deler sine erfaringer*. Oslo: Verdig smil
- Taraku, Sylo (2019): *Frihetskampen i islam*. Oslo: Res Publica.

Danmark

1970

- Sørensen, Bent Fürstnow (1971): *Fremmedarbejder i Danmark*. København: Arbejdsmilisteriet
- Murat, Alper (1974): *Mehmet – en rejsende i arbejde*
- Hjarnø, Jan, Torben Lundbæk og Sven Skovmand (1973): *Fremmedarbejderpolitik. En bog om fremmedarbejderpolitikken*. København: Mellemfolkeligt Samvirke
- Blum, Jacques red. (1975): *Minoritetsproblemer i Danmark. En samling artikler om etniske minoriteter*. København: Gyldendal
- Hammer, Ole (1976): *De nye danskere: Om udenlandske arbejdere i Danmark*. Mellemfolkeligt samvirke
- Andersen, Karen (1979): *Gæstearbejder, udlænding, indvandrer, dansker! Migration til Danmark i 1968-78*. København: Gyldendal

1980

- Horst, Christian (1980): *Arbejdskraft. Vare eller menneske? Migration og vesteuropæisk kapitalisme*. København: Akademisk forlag
- Burmester, Sven (1982): *Danmark dejligst, men hvor længe?* København: Hernovs Forlag
- Gevheroglu, Irfan (1983): *En vanTro sang. 17 fortællinger om Danmark og de fremmede*. Charlottenlund: Rosinante
- Høiris, Ole (1983): *Fremmede i Danmark*. Horsens: Åløkke
- Hammer, Ole og Jørgen Ditzel (1983): *Rødgød med fløde. En debatbog om indvandrerne i Danmark og deres fremtid*. København: Gyldendal
- Østergaard, Bent (1983): *Indvandrernes danmarkshistorie*. København: Gad
- Blum, Jacques (1986): *Racisme på dansk*. København: Samfundsfagsnyt
- Blum, Jacques (1986): *Splinten i øjet. Om danskernes forhold til de fremmede*. Stavnsager
- Wedersøe, Erik (1986): *Salamaleikum. Om flygtninge i den tredje verden og om Danmark*. København: Rosinante
- Lindstrøm, Curt (1986): *Flygtning i Danmark*. CDR-forlag
- Slumstrup, Finn, red. (1987): *Et levende samfund. En antologi fra debatten om Danmark og flygtningene*. København: Dansk Flygtningehjælp.
- Andersen, Ole Stig og René Mark Nielsen (1987): *Noget fremmed. En bog om integration*. København: Dünya

- Hansen, Hans (1987): *Hvorfor tror i mig ikke? En rapportbog om flygtninge*. København: Høst & Søn
- Rahbek, Birgitte (1987): *Børn mellem to kulturer*. København: Hans Reitzels
- Iversen, Gunnar (1987): *Den indre svinehund. Essays om fordomme og fordragelighed*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
- Krarup, Søren (1986): *En måned i efteråret. Rapport fra en borgerkrig*. Tidehvervs forlag
- Månsson, Helge Hilding (1987): *Indvandrernes Danmark – Danmarks indvandrere. Årbog for sociale forhold, administration og politiske institutioner*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Røgilds, Flemming (1988): *Rytme, racisme og nye rødder. En bro mellem sorte og hvide?* København: Politisk revy
- Schierup, Carl-Ulrik (1988): *Integration? Indvandrere, kultur og samfund*. København: Billesø & Baltzer
- Horst, Christian red. (1988): *Den Flerkulturelle udfordring. Socialisation og børn fra etniske mindretal*. København: Akademisk forlag
- Bajaj, Kiron og Helle Søby Laursen (1988): *Pakistanske kvinder i Danmark. deres baggrund og tilpasning til det danske samfund*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Hammer, Ole (1988): *Håndbog mod racisme : ideer for dem, der vil gøre en indsats*. København: IND-sam
- Schierup, Carl-Ulrik (1988): *Integration? Invandrere, kultur og samfund*. Billesø & Baltzer
- Lütken, Bo (1989): *De uønskede? Flygtning og indvander i Europa*. København: Munksgaard
- Hammer, Ole (1989): *Den kulturelle udfordring. At arbejde med invandrere og flygtninge*. København: Socialpolitisk forlag
- Andersen, Ole Stig og Torben Nielsen (1989): *Stem sort. Indvandrerne og kommunevalget*. Præstø: KITAB
- Glistrup, Mogens (1989): *Sådan reddes Danmark*. Fremskridtspartiet

1990

- Simonsen, Jørgen Bæk (1990): *Islam i Danmark. Muslimske institutioner i Danmark 1970–1989*. Århus: Århus Universitetsforlag
- Hasselbach, Ole (1990): *Viljen til modstand*. Tidehverv
- Østergaard, Bent (1991): *...og verden kom til Danmark*. København: Hjulet
- Glistrup, Mogens (1991): *De fremmede i landet*. Nordisk bogforlag
- Abildgård, Inger (1991): *Grænseløs kærlighed*. København: Semi-forlaget
- Hammer, Ole (1991): *Håndbog om indvandrere og flygtninge*. København: Forlaget kommuneinformation
- Hansen, Carsten Svane (1992): *Om et Danmark i racismens skygge* (to bind: *Tal dansk din hund!* og *Rejs hjem din hund!*). Gjellerup: Systime forlag
- Necef, Mehmet Ümit (1992): *Etnisk kitsch. Og andre (post)moderne fortællinger om "de andre"*. København: Universitet
- Agger, Inger (1992): *Det blå værelse. Kvindeligt vidnesbyrd fra exilet*. København: Hans Reitzels Forlag
- Schierup, Carl-Ulrik (1993): *På kulturens slagmark. Mindretal og størretal taler om Danmark*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag
- Hammer, Ole (1993): *Kommer de os ved? Indvandrere og flygtninge i Danmark*. København: Mellemfolkligt samvirke.
- Jensen, Carsten Svane (1993): *Racisme? Og hvad så*. Esbjerg: SUC
- Ali, Fatuma (1994): *Hvor kommer du fra? Min vej til Danmark*. Munksgaard/Rosinante
- Hammer, Ole og Charlotte Toft (1995): *Det flerkulturelle Danmark*. Århus: Klim

- Røgilds, Flemming (1995): *Stemmer i et grænseland. En bro mellem unge indvandrere og danskere?* København: Politisk revy
- Gaasholt, Øystein og Lise Togeby (1995): *I syv sind. Danskerne holdninger til flygtninge og indvandrere.* Århus: Politica
- Quraishi, Bashy (1995): *EU. Det tabte paradis: borgere, etniske mindretal og udlændinges forhold i EU.* Fredriksberg: Etnisk Debatforum
- Hansen, Finn Thorbjørn (1996): *Kunsten at navigere i kaos. Om dannelse og identitet i en multikulturel verden.* Vejle: Kroghs Forlag
- Preis, Ann-Belinda S. (1996): *Flygtninge, sandheden og andre gåder.* København: Munksgaard Rosinante
- Heide-Jørgensen, Vibeke (1996): *Allahs piger. 8 indvander-piger fortæller om livet og kærligheden.* København: Aschehoug
- Adibe, Patrick (1996): *Eksilets ensomhed. Afrikanere i Danmark.* København: Mellemfolkeligt Samvirke
- Rasmussen, Hans Kornø (1996): *Flygtninge og indvandrere i Europa.* Handelshøjskolens Forlag
- Hjarnø, Lulu (1998): «*Rødderne» fra Blågårds Plads. En undersøgelse af fænomenet ungdomsbandedannelse på baggrund af en analyse af et voldeligt sammenstød mellem unge 2. generationsindvandrere og politiet på Blågårds Plads i sommeren 1997.* Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Mørck, Yvonne (1998): *Bindestregsdanskere. Fortællinger om køn, generationer og etnicitet.* København: Forlaget Sociologi
- Staunæs, Dorthe (1998): *Transitliv. Andre perspektiver på unge flygtninge.* København: Forlaget Politisk Revy
- Bluitgen, Kåre (1998): *Nye danskere.* København: Gyldendal
- Hervik, Peter (1999): *Den generende forskellighed. Danske svar på den stigende multikulturalisme.* København: Hans Reitzel
- Svensson, Jan (1999): *Man ved ikke, hvor man flygter hen... En bog om unge, der flygter alene.* Borgen
- Quraishi, Bashy (1999): *Fra Punjab til Vesterbro. Det pakistanske samfund i Danmark.* Fredriksberg: Etnisk Debatforum
- Jespersen, Karen (1999): *Opgør med den nye fattigdom.* København
- Coleman, David og Eskil Wadensjö (1999): *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver.* København: Spektrum
- Nannestad, Peter (1999): *Solidaritetens pris. Holdningen til indvandrere og flygtninge i Danmark 1987-1993.* Århus Universitetsforlag
- Glistrup, Mogens og Peter Neerup Buhl (1999): *Retssagen mot islamlobbyen.* Virum: BX Aps

2000

- Røgilds, Flemming (2000): *Charlie Nielsens rejse. Vandringer i multikulturelle landskaber.* København: Politisk revy
- Khader, Naser og Jakob Kvist (2000): *khader.dk. Sammenførte erindringer.* København: Aschehoug
- Mogensen, Gunnar Viby, red. (2000): *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet. Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdsstaben.* Aarhus Universitetsforlag
- Jensen, Henrik Gade og Helge Rørtoft-Madsen (2000): *Kampen om Europas sjæl.* Vindrose
- Rasmussen, Hans Kornø (2000): *Dem og os. Det multi-etniske Danmark.* København: Tiderne Skifter
- Buhl, Peter Neerup (2001): *Menneskerettigheder i konflikt. Ytringsfrihed og national selvbestemmelse i en folkevandringstid.* Værløse: Kontrast

- Khader, Naser (2001): *Ære og skam. Det islamiske familie- og livsmønster – fra undfangelse til grav*. Borgen
- Pundik, Herbert og Louise Haslund-Christensen (2001): *Dansk uden tårer. Uden indvandring intet velfærd*. Politiken
- Espersen, Søren, red. (2001): *Danmarks fremtid – dit land, dit valg ...* København: Dansk Folkepartis Folketingssgruppe
- Bluitgen, Kåre (2002): *Til gavn for de sorte. Om tilslørede øjne i den danske indvanderdebat*. Viby: Centrum
- Johansen, Karen-Lise (2002): *Muslimske stemmer*. København: Akademisk forlag
- Andersen, Poul Erik (2002): *Islam som utfordring i EU – kulturkaos på vej?* København: Vindrose og Forlaget Notat
- Almajid, Fahmy (2002): *Muslimerne kommer!* København: Fremad
- Khader, Naser (2002): *Ære og skam. Det islamiske familie- og livsmønster i Danmark og mellemøsten*. København: Borgen
- Togeby, Lise (2003): *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Aarhus Universitetsforlag
- Brix, Helle Merete, Torben Hansen og Lars Hedegaard (2003): *I krigens hus. Islams kolonisering af Vesten*. København: Hovedland
- Quraishi, Bashy (2003): *Dansk identitet set med brune øjne*. København: Tiderne skifter
- Jespersen, Karen (2003): *Til støtte for Fatima. Indvandrernes omstilling til Danmark*. København: People's Press.
- Tufte, Thomas red. (2003): *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund. Skandinaviske perspektiver*. Göteborg: NORDICOM
- Rasmussen, Hans Kornø (2004): *Det danske dilemma. Om Danmark, EU og indvandring*. København: Tiderne skifter
- Rafiq, Mohammad (2004): *Kærlighed kan ikke arrangeres. Den barske virkelighed om familiestyrede ægteskaber*. Høst & Søn
- Fenger-Grøn, Carsten, Malene Grøndahl (2004) *Flygtningenes danmarkshistorie 1954-2004*. Aarhus Universitetsforlag
- Fenger-Grøn, Carsten, Kamal Qureshi og Tøger Seidenfaden (2004): *Når du strammer grepet. Et opgør med mobning af mindretal og ansvarsløs asylpolitik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Olsen, Lars (2005): *Det delte Danmark*. København: Gyldendal
- Jespersen, Karen og Ralf Pittelkow (2005): *De lykkelige danskere. En bog om sammenhængskraft*. Gyldendal
- Pittelkow, Ralf (2006): *Efter 11. september. Vesten og Islam*. Lindhardt og Ringhof
- Hedegaard, Lars, Torben Hansen og Helle Merete Brix (2006): *I krigens hus. Islams kolonisering av Europa*. København: Hovedland
- Manniche, Vibeke red. (2006): *Maskeret tvang. En antologi*. København: LIVA
- Larsen, Rune Engelbreth og Tøger Seidenfaden (2006): *Karikaturkrisen. En undersøgelse af baggrund og ansvar*. København: Gyldendal
- Kühle, Lene (2006): *Moskeer i Danmark. Islam og muslimske bedestede*. Univers
- Rothstein, Klaus og Michael Rothstein (2006): *Bomben i turbanen*. København: Tiderne skifter
- Trads, David (2006): *Islam i flammer. Danskerne og det muslimske oprør*. København: Høst
- Jespersen, Karen (2007): *Islamister og naivister – et anklageskrift*. København: People's Press.
- Andreassen, Rikke (2007): *Der er et yndigt land. Medier, minoriteter og danskhed*. København: Tiderne skifter

- Sørlander, Kai (2008): *Forsvar for rationaliteten – religion og politik i filosofisk perspektiv*. København: Informations forlag
- Eriksen, Jens-Martin og Frederik Stjernfelt (2008): *Adskillelsens politik. Multikulturalisme – ideologi og virkelighed*. København: Lindhardt og Ringhof
- Brix, Helle Merete (2008): *Mod Mørket: Det Muslimske Broderskab i Europa*. Trykkefrihedsselskabets Bibliotek
- Rasmussen, Hans Kornø (2008): *Den danske stamme. En befolkningshistorie*. København: Politiken
- Lassen, Hans (2009): *Den anden virkelighed. Tanker og tal om integrationen i Danmark*. København: Informations Forlag

2010

- Jalving, Mikael (2010): *Mig og Muhammed*. Trykkefrihedsselskabets Bibliotek
- Rose, Flemming (2010): *Tavshedens tyranni*. København: Jyllands-Postens forlag
- Jalving, Mikael (2011): *Absolut Sverige. En rejse i tavshedens rige*. København: Jyllands-Postens forlag
- Jespersen, Karen (2011): *Islams magt. Europas ny virkelighed*. København: Jyllands-Postens forlag
- Soei, Aydin (2011): *Vrede unge mænd. Optøjer og kampen for anerkendelse i et nyt Danmark*. København: Gads
- Jensen, Morten Uhrskov (2012): *Indvandringens pris. På vej mod et fattigere Danmark*. København: People's Press
- Selsing, Eva Agnete og Kasper Elbjørn (2013): *Opgøret om 30 års udlændingepolitik*. Peter La Cour
- Stjernfelt, Fredrik og Jens-Martin Eriksen (2013): *De anstændige*. København: Gyldendal
- Hedegaard, Lars og Mogens Camre (2013): *Den forbudte sannhet. Siste utkald for Vesten*. Roskilde: Den Danske Forenings Forlag
- Hedegaard, Lars, Mogens Camre og Ole Hasselbach (2014): *Der var et yndigt land. En beretning om truslen mod Danmark*. Den Danske Forening
- Akkari, Ahmed (2014): *Min afsked med islamismen. Muhammedkrisen, dobbeltspillet og kampen mot Danmark*. ArtPeople
- Mahmoud, Ahmad (2015): *Sort land. Fortællinger fra ghettoen*. People's Press
- Husted, Kristian (2015): *Vahid*. Lindhardt og Ringhof
- Sheik, Jacob (2015): *Danmarks børn i hellig krig*. Lindhardt og Ringhof
- Mahmoud, Abdel Aziz (2016): *Hvor taler du flot dansk!* København: Politiken
- Mchangama, Jacob og Frederik Stjernfelt: *MEN. Ytringsfrihedens historie i Danmark*. København: Gyldendal
- Toksvig, Marie Louise (2016): *Undercover. Jeg var Fatma i Danmark*. People's Press
- Goli, Marco, og Bent Greve (red.) (2016) *Integration. Dynamikker og drivkraæfter*. København: Hans Reitzels Forlag
- Hussain, Waseem (2017): *Imam bag tremmer*. København: Gyldendal
- Akkari, Ahmed (2018): *Mod til at tvivle. En fortælling om eksil, humanisme og hvilken forskel et bibliotek kan gøre*. København: Gyldendal
- Andersson, Mikkel og Niels Jespersen (2018): *Eksperimentet, der slog fejl. Status over 35 års asylpolitikk*. København: Gads
- Jalving, Mikael og Kasper Støvring (2018): *Danmark under angreb. Kulturkritiske utvekslinger*. Egolibris
- Hussein, Tarek Ziad (2018): *Det sorte skæg. Om at være dansk muslim*. København: Gyldendal

- Jensen, Carsten (2019): *Hodestuperne. Om mennesker på flukt og kunsten å motstå tyngdekraftens fristelse.* Norsk oversettelse av Håvard Syvertsen. Oslo: Forlaget Press
- Hervik, Peter (2019): *Racialization, Racism and Anti-Racism in the Nordic Countries.* Palgrave

Sverige

1970

- Schwarz, David (red.) (1967): *Svenska minoriteter. En handbok som kartlägger invandringspolitiken och befolkningsminoriteternas ställning inom det svenska samhället.* Stockholm: Aldous/Bonnier
- Redemo, Arne (red.) (1968): *De nya svenskarna. En debattskrift om den svenska invandrarfrågan.* Stockholm: Rabén og Sjögren
- Schwarz, David (1970): *Svensk invandrar- och minoritetspolitik 1945-68.* Stockholm: Prisma
- Schwarz, David (1971): *Identitet och minoritet. Teori och politik i dagens Sverige.* Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Zeile-Gustafsson, Maija (1971): *Invandrare i välfärden.* Stockholm: Natur och Kultur
- Swedner, Harald (1971): *Om finkultur och minoriteter: tio essayer.* Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Widgren, Jonas (1972): *Europa och invandrarfrågan.* Stockholm: Uterikspolitiska institutet
- Schwarz, David (1973): *Kan invandrarna bli svenskar?* Lund: Studentlitteratur
- Westin, Charles (1973): *Existens och identitet. Invandrares problem belysta av invandrare i svårigheter.* Stockholm: Rotobecckman
- Wadensjö, Eskil (1973): *Immigration och samhællsøkonomi.* Lund
- Trankell, Arne, red. (1975): *Invandrarproblem. Fem uppstatset om invandrar- och minoritetsproblem från IMFO-gruppen vid Stockholms Universitet.* Stockholm: Pan
- Klingberg, Margareta (1975): *Invandrad mat. En kokbok med vardagsmat från invandrarkök.* Rabén & Sjögren
- Schwarz, David (1976): *Invandrar- och minoritetsfrågan.* Stockholms Universitet
- Arnstberg, Karl-Olov og Billy Ehn (1976): *Etniska minoriteter i Sverige förr och nu.* Lund: LiberLäromedel
- Bjurman, Kerstin (1976): *Invandring. I vems intresse?* Stockholm
- Widgren, Jonas og Mohamed Chaib (1976): *Invandrarbarnen och skolan. En nyckelfråga för Europa.* Wahlström & Widstrand
- Baksi, Mahmut (1977): *Små slavar.* Stockholm: Författares bokmaskin
- Badilla, Sergio og Walter Godbar (1978): *Invandrarbilden i svenska pressen.* Stockholm
- Melander, Göran (red.) (1978): *Flykting i Norden.* Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag
- Hammar, Tomas (1979): *Det första invandrarvalet.* Stockholm: Liber
- Wallin, Karin (1979): *Att vara invandrarbarn i Sverige. Så är det – så borde det vara. Om kultukollisioner och uppfostringsmönster, om barns utveckling och språkets betydelse.* Stockholm: Wahlström & Widstrand

1980

- Widgren, Jonas (1980): *Svensk invandrarpolitik. En faktabok.* Lund: Liber

- Kreitor, Nikolaj-Klaus von (red.) (1980): *Minoritet, kultur, identitet*. Borås: Invandrarförlaget
- Persdotter, Kerstin (1980): *Inte lika men jämlika*. Stockholm: Liber
- Ehn, Billy, Karl-Olov Arnstberg (1980): *Det osynliga arvet. Sexton invandrare om sin bakgrund*. Stockholm: Författarförlaget
- Öberg, Kjell, Erland Bergman og Bo Swedin, red. (1981): *Att leva med mångfalden. En antologi fra från diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Publica/Liber
- Hamberg, Eva og Hammar, Tomas (1981): *Invandringen och framtiden*. Stockholm: Liber
- Järtelius, Arne (1981): *Invandrungdomar. Intervjuporträtt av tolv ungdomar i skilda åldrar från olika kulturella miljöer*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Heyman, Anna-Greta (1981): *Invanda kulturer och invandrarkulturer*. Stockholm: Liber
- Kellberg, Christina (1982): *Vi ska bygga landet. Invandrarnas barn berättar*. Stockholm: Prisma
- Järtelius, Arne (1982): *Frihet, jämlighet, främlingskap?* Stockholm: LT
- Jönsson, Kjell, Magnus Kihlbom, Staffan Mjönes, Eva Norström, Erling Skoglund og Carin Stenlund (1983): *Flykten till oss*. Stockholm: Skeab
- Statens invandrarverk (1983): *Afrikaner i Sverige*. Norrköping: Sveriges invandrarverk
- Sachs, Lisbeth (1983): *Onda ögat eller bakterier. Turkiska invandrarkvinnors möte med svensk sjukvård*. Liber
- Westin, Charles (1984): *Majoritet om minoritet. En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige. En rapport från Diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Liber
- Kallifatides, Theodor (1985): *I främmande land*. Stockholm: Svenska Dagbladet
- Ehn, Billy (1986): *Det otydliga kulturmötet. Om invandrare och svenskar på ett daghem*. Stockholm: Liber
- Olson, Mark, Füsün Göcmen og Ann Eriksson (1986): *Inte lika svensk som du... Sex tonåringar i närbild och tre kommuners försök att förnya arbetet med invandrungdomar*. Stockholm: Statens Invandrarverk
- Lithman, Yngve (1987): *Nybyggarna i Sverige. Invandring och andrageneration*. Stockholm: Carlsson
- Westin, Charles (1987): *Den toleranta opinionen. Inställningen till invandrare*. Stockholm: DEIFO
- Sveriges socialdemokratiska arbetarparti (1987): *På flykt. Et diskussionsunderlag om invandring, flyktingpolitik och flyktingmottagande*. Stockholm: Sveriges socialdemokratiska arbetarparti
- Alcalá, Jesus (1988): *...icke tillräckliga skäl...* Stockholm: Akademaja
- Hörnqvist, Sten-Åke (red.) (1988): *Vilken framtid? Flyktingar och invandrare*. Sober förlag
- Daun, Åke og Billy Ehn red. (1988) *Blandsverige. Om kulturkillnader och kulturmöten*. Stockholm: Carlsson
- Wachtmeister, Ian: Ankdammen (1988), Elefantarna (1990) og Krokodilarna (1992)
- Arnstberg, Karl-Olov (1989): *Svenskhets. Den kulturförnekande kulturen*. Carlsson
- Bergman, Erland og Bo Swedin (1989): *Solidaritet och konflikt. Etniska relationer i Sverige*. Stockholm: Carlssons

1990

- Lindberg, Gunilla (1990): «*Sicken turk*»: *Om invandrarnas svenska historia*. Stockholm: Riksförb. för hembygdsvård
- Baysan, Selahattin og Hanns R. Bennerstam (1990): *Kulturell förståelse. om landsbygdsinvandrare i Sverige*. Studentlitteratur
- Hermele, Kenneth (1990): *I skuldkrigens spår. Om nittioårets flyktingar, Sverige och EG*. Stockholm: Verdandi

- Svanberg, Ingvar og Harald Runblom, red. (1990): *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*. Stockholm: Gidlunds
- Ålund, Aleksandra (1991): «*Lilla Juga*. Etnicitet, familj och kvinnliga nätverk i kulturbrytningars tid.
- Stockholm: Carlssons
- Lindqvist, Beatriz (1991): *Drömmar och vardag i exil. Om chilenska flyktingars kulturella strategier*.
- Carlssons
- Lindqvist, Sven (1992): *Utrota varenda jävel*. Stockholm: Bonniers
- Ehn, Billy, Jonas Frykman og Orvar Löfgren (1993): *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och Kultur
- CEIFO (1993): *Invandring, forskning, politik. En vänbok til Tomas Hammar*. Stockholm, CEIFO
- Wedin, Åke og Eskil Block (1993): *Flyktingpolitik i analys*. Torsby: Cruz del Sur
- Rosenberg, Göran (1993): *Medborgaren som försvann. Om politikens kris och möjligheter*. Brombergs
- Jonsson, Stefan (1993): *De andra. Amerikanska kulturkrig och europeisk racism*. Norstedts
- Román, Henrik (1993): *En invandrarpolitisk oppositionell. Debattören David Schwarz syn på svensk invandrarpolitik åren 1964-1993*. Uppsala: Centrum for multietnisk forskning
- Lange, Anders (1993): *Den mångtydiga toleransen : förhållningssätt till invandring och invandrare 1993*.
- Stockholm: CEIFO
- Milld, Jan (1993): *Lagom är bäst! En kritisk granskning av Sveriges flyktingpolitik*. Västerhaninge: Eget forlag
- Rojas, Mauricio (1993): *I ensamhetens labyrinth. Invandring och svensk identitet*. Stockholm: Moderna tider/Bromberg
- Böhml, Tomas (1993): *Inte som vi! Psykologiska aspekter på främlingsfientlighet och racism*. Stockholm: Natur och Kultur
- Arnstberg, Karl-Olov red. (1994): *Förbjudet, farligt, frestande. Om tabu i vår tid*. Stockholm: Carlssons
- Björkman, Ingrid, Jan Elfversson og Åke Wedin (1994): *Invandring: sammanbrott eller utveckling? Bistårds- och flyktingpolitik i global samverkan*. Uppsala: Samf. för nationell och internationell utveckling
- Rojas, Mauricio (1995): *Sveriges oälskade barn. Att vara svensk men ändå inte*. Stockholm: Bromberg
- Tamas, Geller og Robert Blombäck (foto) (1995): *Sverige, Sverige, fosterland. Om ungdom, identitet och främlingskap*. Stockholm: Ordfront.
- Ekström, Kerstin (1995): *Kvinna i Sverige. Porträtt av åtta flyktingkvinnor*. Stockholm: Carlssons
- Swedin, Bo (red.) (1995): *Rasismens varp och trapor. En antologi om främlingsfientlighet och racism*.
- Stockholm: Statens Invandrarverk
- Järtelius, Arne (1995): *Mångkulturens Sverige*. Stockholm: Almqvist og Wiksell
- Ekberg, Jan og Björn Gustafsson (1995): *Invandrare på arbetsmarknaden*. Stockholm: SNS förlag
- Guillou, Jan (1996): *Svenskarna, invandrarna och svartskallarna. Mitt livs viktigaste reportage*. Stockholm: Aftonbladet/Pan/Norstedts
- Broomé, Per, Ann-Katrin Bäcklund, Christer Lundh og Rolf Ohlsson (1996): *Varför sitter «brassen på bänken? eller: Varför har invandrarna så svårt att få jobb?* Stockholm: SNS förlag
- Karlsson, Ingmar (1996): *Islam og Europa. Sameksistens eller konfrontation?* Fredriksberg: Det lille forlag
- Nestius, Hans (1996): «*Och vi som ville så väl...» 19 röster om det mångkulturella Sverige*. Stockholm:
- Carlssons
- Björkman, Ingrid, Jan Elfversson og Åke Wedin (1996): *Flyktningspolitikens andra steg. Återvandring som utvecklingsstöd*. Stockholm: SNS Förlag

- Westerlund, Per-Åke (1996): *Vänd dom aldrig ryggen. Lärdomar av den antirasistiska kampen*. Stockholm: Rätviseböcker
- Ålund, Aleksandra (1997): *Multikultiungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Stockholm: Studentlitteratur
- Lileroth, Lena og Mauricio Rojas (1997): *Svenska främlingar. Att älska Sverige med dess fel och brister. Om invandrare och deras möjligheter*. Gedins
- Masui, Anette (1997): *Att odla papaya på Österlen. Nitton författare om dubbel kulturell identitet*. Rabén Prisma
- Franzén, Elsie C. (1997): *Invandring och arbetslöshet*. Studentlitteratur
- Bevelander, Pieter, Benny Carlsson og Mauricio Rojas (1997): *I krusbärsländets storstäder. Om invandrare i Stockholm, Göteborg och Malmö*. SNS förlag
- Ahmadi, Nader (red.) (1998): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse/Liber
- Lodenius, Anna-Lena og Mats Wingborg (1998): *Svenskarna först? Handbok mot racism och främlingsfientlighet*. Stockholm: Atlas
- Roth, Hans Ingvar (1998): *Den mångkulturella parken. Om värdagsgemenskap i skola och samhälle*. Skolverket
- Lundh, Christer og Ohlsson, Rolf (1999): *Från arbetskraftimport till flyktinginvandring*. Stockholm: Studentlitteratur AB
- Demker, Marie og Cecilie Malmström (1999): *Ingenmannsland. Svensk immigrationspolitik i utrikespolitisk belysning*. Stockholm: Studentlitteratur
- Holmgren, Anna og Oweini, Saleh (1999): *Folkhemmets bakgård. Att bana väg för integration i Sverige*. Stockholm: Bokforlaget Atlas
- Kamali, Masoud (1999): *Varken familjen eller samhället. En studie av invandrungdomars attityder till det svenska samhället*. Stockholm: Carlsson
- Fonseca, Juan (1999): *Mångfald? Ja visst, men först riktig svensk!* Stockholm: Diskrimineringsbyrån
- Westin, Charles (1999): *Mångfald, integration, racism och andra ord : ett lexikon över begrepp inom IMER – Internationell Migration och Etniska Relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Svanberg, Ingvar og David Westerlund (1999): *Blågul islam? Muslimer i Sverige*. Nora: Nye Doxa
- Samuelsson, Wiwi (1999): *Det finns gränsar*. Utbildningsradion

2000

- Westerholm, Johan (2000): *Islamismen i Sverige. Muslimska Brödraskapet*. Greycat Publishing
- Franzén, Elsie C (2001): *Att bryta upp och byta land*. Stockholm: Natur Kultur Akademisk
- Kallifatides, Theodor (2001): *Ett nytt land utanför mitt fönster*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag
- Hansen, Lars-Erik (2001): *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt*. Stockholm: Almqvist og Wiksell
- Broomé, Per, Benny Carlsson, Rolf Ohlsson (2001): *Bäddat för mångfald*. Stockholm: SNS
- Andersson, Åsa, Magnus Berg og Sidsel Natland (2001): *Där hemma, här borta. Möten med orienten i Sverige och Norge*. Stockholm: Carlsson
- Lundh, Christer (2002): *Arbete? Var god dröj. Invandrare i välfärdssamhället*. Stockholm: SNS Förlag
- Järvenpää, John (2002): *Invandring och demokrati. Om politisk korrekthet i Sverige 1988-2001*. Reson Produktion
- Jansson, Lars (2002): *Mångkultur eller välfärd? Sverige berikar andra folk till priset av ökande kostnader och mindre välfärd*. Göteborg: Vitsippan
- Swanberg, Lena Katarina (2002): *Hedersmordet på Pela. Lillasystern berättar*. Forum

- Milld, Jan (2002): *Dialog om invandringen? Dokumentation av ett försök*. Förlaget Mångfald
- Gellert, Tamas (2002): *Lasermannen. En berättelse om Sverige*. Stockholm: Ordfront
- Åhdal, Karin (2002): *Sverige och den islamiska världen. Ett svenskt kulturarv*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Wirtén, Per (2002): *Europas ansikte. Rasdiskriminering eller mångkultur*. Stockholm: Norstedts
- Lindberg, Ingmar, red. (2002). *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild. Agoras årsbok 2002*. Stockholm: Agora
- Karlsson, Ingmar (2003): *Europas styvbarn. Minoritetsfolk utan egen stat*. Stockholm: Wahlström och Widstrand
- Johansson, Anders (2003): *Invandrarpolitiken «Månas» i Sverige*. Klavreström: Hägglunds förlag
- Ahmadi, Nader (red.) (2003): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber
- Catomeris, Christian (2004): *De ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna*. Stockholm: Ordfront förlag
- Norström, Eva (2004): *I väntan på asyl. Retorik och praktik i svensk flyktingpolitik*. Umeå: Borea Bokförlag
- Sandström, Lasse (2004): *Rosengård i medieskugga. Om medier som medel och hinder för integration*. Stockholm: Mediestudier
- Brinkemo, Per og Ahmed Hassan Ali (2004): *Dumpad*. Tiden/Rabén & Sjögren
- Dahlström, Carl (2004): *Nästan välkomna. Invandrarpolitikens retorik og praksis*. Göteborg: Statsvetenskaplige Institutionen
- Larsson, Stieg og Englund, Cecilia (2004): *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism?* Stockholm: Svartvitts Forlag/Expo
- Svanberg, Ingvar og Mattias Tydén (2005): *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*. Stockholm: Gidlund
- Elfversson, Jan (2005): *Politikens havari. Om invandring, demokrati och en krympande svensk befolkning*. Kalmar: Eget forlag
- Björkman, Ingrid, Jan Elfversson, Åke Wedin og Jonathan Friedman (2005): *Exit Folkhemssverige. En samhällsmodells sönderfall*. Cruz del Sur
- Roald, Anne Sofie (2005): *Er muslimske kvinder undertrykt?* Oslo: Pax
- Larsson, Göran (2006): *Muslimerna kommer! Tankar om islamofobi*. Göteborg: Makadam
- Ulf, Hedetoft, Bo Petersson og Lina Sturfelt (red.) (2006): *Bortom stereotyparna? Invandrare och integration i Danmark og Sverige*. Stockholm: Makadam Förlag
- Järvenpää, John (2006): *Politisk korrekthet. Likriktning, åsiktförtryck och dikotomisering*. Reson Produktion
- Hökmark, Gunnar (2006): *Frihetens värden. Den europeiska utmaningen*. Corbeau Förlag
- Azar, Michael (2006): *Den koloniala bumerangen. Från schibbolet till körkort i svenskhet*. Stockholm: Brutus Östling förlag
- Berge, Elin og Edda Manga (2006): *Slöjor*. Stockholm: Bokförlaget Atlas
- Sabuni, Nyamko (2006): *Flickorna vi sviker. Om hederskultur i Sverige*. Stockholm: Folkpartiet
- Thunander, Tina (2007): *Barnbrudar. I nöd och olust*. Stockholm: Leopard förlag
- Olkiewicz, Andrzej (2008): *Konsten att vara invandrare*. Stockholm: Genista
- Johnsdotter, Sara (2008): *Ali och den svenska rättsvisan. Det första könsstyrmpningsmålet*. Egalité
- Mattsson, Kristina (2008): *De papperslösa och de aningslösa*. Stockholm: Leopard förlag
- Arnstberg, Karl-Olov (2008): *Sverige och invandringen*. Lund: Studentlitteratur

Westin, Charles og Mehrdad Darvishpour (2008): *Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur

Malm, Andreas (2009): *Hatet mot muslimer*. Stockholm: Atlas

Ekström, Simon (2009): *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Makadam

Dervish, Nima og Emre Güngör (2009): *Varför mördar man sin dotter?* Stockholm: Norstedts

Sundström, Lena (2009): *Världens lyckligaste folk. En bok om Danmark*. Stockholm: Leopard Förlag

Roald, Anne Sofie (2009): *Muslimer i nya samhället. Om individuella och kollektiva rättigheter*. Stockholm: Daidalos

2010

Caesar, Julia (2010): *Världsmästarna. När Sverige blev mångkulturellt*. Visby: Nomen

Gardell, Mattias (2010): *Islamofobi*. Stockholm: Leopard Förlag

Hansson, Marie (red.) (2010): *Manlighet och heder*. Gothia förlag

Sabuni, Nyamko (2010): *Det nya Sverige. Min vision. Min väg*. Stockholm: Ekerlid

Sandelin, Clara og Martin Åhdal (red.) (2010): *Lyckad invandring. Tio svenska forskare om hur man når framgångar*. Stockholm: Fores

Larsson, Göran og Susanne Olson, red. (2011): *Islam och politik*. Lund: Studentlitteratur

Heinö, Andreas Johansson (2012): *Gillar vi olika? Hur den svenska likhetsnormen hindrar integrationen*. Stockholm: Timbro

Wager, Merit (2012): *Inte svart eller vitt, utan svart och vitt. Miggors berättar*. Stockholm: Mummelförlaget

Priftis, Marcus (2012): *Främling, vad döljer du för mig?* Leopard förlag

Kjöller, Hanne (2013): *En halv sanning är också en lögn*. Stockholm: Brombergs

Mikkelsen, Jens og Katia Wagner (2013): *De förlorade barnen. Ett reportage*. Stockholm: Natur & Kultur

Lundberg, Johan (2019): *Ljusets fiender. Västvärldens självkritik och den svenska idédebatten*. Stockholm: Timbro

Arnstberg, Karl-Olov og Gunnar Sandelin (2013): *Invandring och mörkläggning. En saklig rapport från en forryckt tid*. Skärholmen: Debattförlaget

Arnstberg, Karl-Olov og Gunnar Sandelin (2013): *Invandring och mörkläggning. Fördjupningar och förklaringar*. Skärholmen: Debattförlaget

Demker, Marie (2014): *Sverige åt svenskarna. Motstånd och mobilisering mot invandrare och invandring i Sverige*. Stockholm: Atlas Akademi

Khatib, Sayed (2014): *Bevara Sverige svenskt!* Öresundsbild

Ohlsson, Kristina (2014): *Den bekymrade byråkraten. En bok om migration och människor*. Stockholm: Pocketförlaget

Westerlund, Per-Åke (2014): *Från Kungsan till Kärrtorp. Lärdomar av 25 års antirasism*. Vaktel förlag

Tullberg, Jan (2014): *Låsningen. En analys av svensk invandringspolitik*. Stockholm: Lykeion

Gadban, Hanna (2015): *Min jihad. Jakten på liberal islam*. Stockholm: Fri tanke förlag

Heinö, Andreas Johansson (2015): *Färväl til folkhemmet. Frihet, jämlikhet och sammanhållning i invandrarlandet Sverige*. Timbro Förlag

Jönestam, Helmi (2015): *Vi kom inte bara för att säga hej*. Helmi Atremi AB

de la Reguera, Erik (2015): *Gränsbrytarna. Den globala migrationen och nationalismens murar*. Pocketförlaget

- Lundberg, Kristian (2015): *Det här är inte mitt land*. Stockholm: Atlas
- Cwejman, Adam (2015): *Välviljans rasism. Om hur antirasismen gör människor till offer*. Timbro
- Larsson, Jennie K (2015): *Integrationen och arbetets marknad. Hur jämställdhet, arbete och annat "svenskt" görs av arbetsförmedlare och privata aktörer*. Berlin: Linköping University Electronic Press
- Strömbäck, Jesper (2015): *I nationens intresse. En översikt av hur invandring bidrar till Sverige*. Stockholm: Reforminstitutet
- Lundh, Christer (2016): *Invandringen till Sverige*. Stockholm: Studentlitteratur
- Pour, Nima Gholam Ali (2016): *Därför är mångkultur förtryck. Politiska texter från Fosie om Sveriges framtida utmaningar*. Stockholm: Middle East Forum
- Priftis, Marcus (2016): *Från snack till verkstad. Antirasism i praktiken*. Leopard förlag
- Korn, Dan (2016): *Rasister det är vi allihop*. Carlsson
- Strömbäck, Jesper (2016): *Utan invandring stannar Sverige*. Volante
- Strömbäck, Jesper (2017): *Invandring i medierna: Hur rapporterade svenska tidningar 2010–2015?* Stockholm: Delmi-rapport
- Elmi, Abdi og Linn Bursell (2017): *Gå bara. Min flykt från Somalia till Sverige*. Ordfront
- Sanandaji, Tino (2017): *Massutmaning. Ekonomisk politik mot utanförskap och antisocialt beteende*. Stockholm: Khuzad Media
- Truedson, Lars et al (2017): *Migrationen i medierna. Men det får en väl inte prata om*. Stockholm: Institutet för mediestudier
- Efendic, Negra (2017): *Jag var precis som du*. Stockholm: Natur och Kultur
- Åberg, Lars (2017): *Framtidsstaden. Om Sverige imorgon blir som Malmö idag, hur blir Sverige då?* Stockholm: Karneval Förlag
- Arpi, Ivar og Adam Cwejman (2018): *Så blev vi alla rasister*. Timbro
- Marcus, Fredrik (2018): *Om farfar stannat där, då hade jag inte funnits här*. Stockholm: Pug Förlag
- Strömbäck, Jesper og Nora Theorin (2018): *Attityder till invandring. En analys av förändringar och medieeffekter i Sverige 2014–2016*. Stockholm: Delmi-rapport
- Westerholm, Johan (2018): *Efter Sverige. En bok om samhällskontrakt*. Stockholm: Greycat Publishing Efter Sverige
- Norman, Kajsa (2018): *Sweden's Dark Soul. The unravelling of a utopia*. London: Hurst Publishers.
- Heberlein, Ann (2019): *Våldtäkt och kultur. En undersökning av relationen mellan invandring och sexualbrott*. Greycat Publishing
- Ruist, Joakim (2019): *Global migration. Orsaker och konsekvenser*. Stockholm: SNS
- Engman, Jonas et. al. (2019): *87 röster om migration*. Nordiska Museets förlag
- Sanari, Arash (2019): *Sverigevänner. Historien om hur pappa och jag försökte bli svenskast på Tjörn*. Stockholm: Volante
- Westerholm, Johan (2020): *Islamismen i Sverige. Muslimska Brödraskapet*. Stockholm: Greycat Publishing

Andre kilder

- Andersson, Mette (2018): *Kampen om vitenskapeligheten. Forskningskommunikasjon i et politisk betent felt.* Oslo: Universitetsforlaget
- Andersson, Mette, Christine M. Jacobsen, Jon Rogstad og Viggo Vestel (2012): *Kritiske hendelser – nye stemmer. Politisk engasjement og transnasjonal orientering i det nye Norge.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Brochmann, Grete og Knut Kjeldstadli (2014): *Innvandringen til Norge 900-2010.* Oslo: Pax
- Brochmann, Grete, Anniken Hagelund og Karen Borevi (2010): *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010.* Oslo: Universitetsforlaget
- Korbøl, Aud (2018): *Den kritiske fase. Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973.* Oslo: Universitetsforlaget
- Nydal, Knut (2007): *Sosialmoralsk engasjement og politisk aktivisme. Framveksten av en antirasistisk bevegelse i Norge 1975-1988.* Oslo: Det humanistiske fakultet, UiO
- Tjelmeland, Hallvard og Grete Brochmann (2003): *I globaliseringens tid, 1940-2000. Bind 3 i Norsk Innvandringshistorie.* Oslo: Pax
- Tusvik, Sverre: «Bestseljarar i det 20. århundre», s. 429-442 i *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 2.* (1998) Oslo: Universitetsforlaget